

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

DOI Number: 10.58659/estad.1533007

Cilt: 7 Sayı: 3 Eylül 2024

ss. 1084-1198

**Makalenin Geliş
Tarihi**

14/08/2024

**Makalenin
Kabul Tarihi**

16/09/2024

Yayın Tarihi

30/09/2024

MEHMED MUHLİS'İN BAZI DİVAN ŞAİRLERİ HAKKINDAKİ YAZILARI

Âdem CEYHAN¹

Rumeysa Nur ERTAŞ²

ÖZET

Bilindiği gibi 19. asır ve sonrasında “tarz-ı kudemâ”, “üslûb-ı selef” gibi tamlamalarla ifade edilen Klâsik Türk Edebiyatı geleneği büyük ölçüde sona ermiş; yerini daha ziyade Batı edebiyatını örnek kabul eden başka bir anlayışa bırakmıştır. Nâmık Kemâl, Ziyâ Paşa gibi edebî şahsiyetlerin, yeni edebiyatı yerleştirmek için asırlar boyu süren Eski Türk Edebiyatına haklı, haksız birtakım tenkitler yönelttikleri, fakat divan sahiplerinin eserlerini okumaktan, onlara nazireler yazmaktan kendileri alamadıkları mâlûmdur.

Söz konusu tenkitler yanında Muallim Nâci, Recâizâde Mahmud Ekrem, Fâik Reşad gibi yazarların, divan şairlerini devrin okuyucularına tanıtmak üzere bazı biyografik yazı ve eserler yayımladıkları da bilinmektedir. Bu yazarlardan biri de -anılan edebî şahsiyetlerin o tür metinleri kadar çok sayıda olmasa bile- birkaç divan şairini tanıtıcı yazılar neşreden Mehmed Muhlis'tir. Hüviyeti hakkında henüz bilgi bulunamayan Mehmed Muhlis, H. 1317-1318 (M. 1900-1901) yıllarında *Mecmûa-i Edebiyye*'de

¹ Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Bölümü, ceyhanadem@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9680-6580.

² Arş. Gör., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı ABD., rumeysanur@cumhuriyet.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1617-7236.

neşrettiği yazılarda Bağdatlı Rûhî, Enderunlu Vâsıf, Nazîm ve Fevrî'nin hayatı ve edebî şahsiyeti hakkında bilgiler vermiş; divanlarından seçtiği birtakım şiirleri söz konusu etmiştir.

Bu çalışmada onun anılan yazıları incelendikten sonra Latin harflerine ve günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Aynı konudaki benzerleri gibi Mehmed Muhlis'in bu biyografik metinleri de Türk edebiyatı tarihi araştırmalarının henüz başlangıç seviyesinde olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Muhlis, 19. asır, tezkire, divan şairleri, edebiyat tarihi

MEHMED MUHLİS'S WRITINGS ON SOME DIWAN POETS

ABSTRACT

As it is known, the tradition of classical literature, which is expressed with special phrases such as “tarz-ı kudemâ”, “üslûb-ı selef”, came to an end to a great extent in the second half of the 19th century; it was replaced by another understanding that mostly took Western literature as an example. It is known that literary figures such as Nâmık Kemâl and Ziyâ Pasha criticized the centuries-long Old Turkish Literature, rightly or wrongly, in order to establish the new literature, but they could not stop themselves from reading the works of diwan poets and writing poems similar to them.

In addition to these criticisms, it is also known that writers such as Muallim Nâcî, Recâizâde Mahmud Ekrem, Fâik Reşad published some biographical articles and works in order to introduce Divan poets to the readers of the period. One of these writers was Mehmed Muhlis, who published introductory articles on a few diwan poets, although not as numerous as the texts of the aforementioned literary figures. Mehmed Muhlis, whose identity is not yet known, gave information about the lives and literary personalities of Baghdadi Rûhî, Enderunlu Vâsıf, Nazîm and Fevrî in the articles he published in *Mecmûa-i Edebiyye* in the years 1317-1318 (1900-1901 AD) and mentioned some poems he selected from their diwans. In this study, his writings are analyzed and then translated into Latin letters and contemporary Turkish. These biographical texts of Mehmed Muhlis, like their counterparts on the same subject, show that research on the history of Turkish literature is still in its infancy.

Keywords: Mehmed Muhlis, 19th century, tezkire, diwan poets, history of literatur

GİRİŞ

Bilindiği üzere, 19. asrın ikinci yarısı, her ne kadar divan şairleri tarzında şiirler yazmayı sürdüren edebî şahsiyetler varsa da Şinâsî, Nâmık Kemâl, Recâizâde M. Ekrem gibi isimlerin öncülüğünde yeni bir edebiyat anlayışının yaygınlaşmaya başladığı bir devirdir. Örnek vermek gerekirse, Hicrî 1277 (Miladi 1860) yılında çıkarılan *Tercümân-ı Ahvâl* gazetesinin ilk sayısındaki “Mukaddime”de, yazıların “giderek umum halkın kolaylıkla anlayabileceği”

derecede olacağını belirten Şinâsî (1826-1871), (Şinâsî 1277-1860: 1), bütün insanlar tarafından anlaşılmasını hedeflemiştir. Onun H. 1280 (M. 1863) senesinde *Fatîn Tezkiresi*'ni yeniden yazma ve yayımlama teşebbüsü esnasında kullandığı dil de süslü ve sanatkârca yazma gayretini bir tarafa bırakarak maksadı edebî süslemelere yer vermeksizin doğrudan doğruya anlatma gayesi güttüğünü göstermektedir (Akün 1961: 67-98). Nâmık Kemâl (1840-1888) ise, kendi şiirlerinin büyük bir kısmı, çağdaşı olan ve eski tarzı sürdüren yahut önceki asırlarda yaşamış divan şairlerinin manzumelerine nazire intibahını uyandırdığı hâlde (Gölpınarlı 1942: 13-77), çeşitli eserlerinde Eski Türk Edebiyatını topluca ele alıp selefere haklı, haksız birtakım tenkitler yöneltmiş bir edebî şahsiyettir (Akün 2006: 373-374).

Abdülhak Hâmid (1852-1937), 9 Mayıs 1302 (21 Mayıs 1886) tarih ve 19 sayılı *Gayret* mecmuasında (s. 75) adını bildirmeksizin yayımladığı “Nâ-kâfi” başlıklı şiirinde, söz konusu sanatın eski tarzını bozup alt üst ettiklerini, hakiki olanını irfan sayfasına koyduklarını, bu yolda vakit nakdini kuvvet toplayarak harcadıklarını, ataların tuttuğu yolun kendilerine yetersiz geldiğini belirtir:

“Evet tarz-ı kadîm-i şi’ri bozduk herc ü merc etdik
Nedir şi’r-i hakiki safha-i irfâna derc etdik
Bu yolda nakd-i vakti cem‘-i kuvvet birle harc etdik
Bize gelmişdi zirâ meslek-i ecdâd nâ-kâfi”

Devrinde öncekilerden farkını belirtmek için “cedîde” (yeni) sıfatıyla vasıflandırılmış edebiyatın üstatlarından sayılan Recâizâde Mahmud Ekrem’in (1847-1914) de eserlerinde, asırlar boyu süren kudemâ tarzını çeşitli yönlerden tenkit ederek Avrupa’ya örnek alan bir şiir ve edebiyat anlayışını yerleştirmeye çalıştığını söylemek mümkündür.

Şunu da ifade etmek gerekir ki, o, geçmiş büyüklerin kendisi gibi halefler üzerindeki kültürel tesirlerini büsbütün inkâr etme yönüne gitmemiş; Menemenlizâde Mehmed Tâhir’in (1862-1903), Victor Hugo (1802-1885) için mersiye yazmasını tenkit ederken eski Türk şair ve yazarlarına dair şu fikirleri dile getirmiştir: “Viktor Hugo için mecmûanızda münderic mersiye bendenizde şu mülâhazayı husûle getirdi: Bugünkü gün içimizde edebiyât-ı hâzırada muvaffak olmuş olan birkaç erbâb-ı iktidârın fitraten kâbil oldukları tevessûat-ı fikriyeye Avrupa edebiyâtıyla me’lûfiyetlerinin tesirât-ı külliyesi inkâr olunur şeylerden değilse de bunların tasvîr-i merâmda zarîf zarîf tâbîrler bulmak, güzel güzel terkîbler icâd etmek sûretiyle istedikleri vakit inşâlarını şiir kadar rengîn ve şâşaadâr, şiirlerini ise en dil-firîb, en parlak renkler içinde temâşâgerân-ı erbâb-ı hüsn-i tabîatı hayrân eder zî-hayât birer levha-i tasvîr gibi nümüdâr etmekde gösterdikleri âsâr-ı mârifet ve mahâret vaktiyle Fuzûliler, Bâkiler, Nefîler, Nâ’îliler, Sâmiler, Nedîmler, Şeyh Gâlibler gibi

zamânımızda kec-fehm olan dâiye-fürûşân ve teferrüd-hâhândan bâzılarının istihfâfa cür'et etdikleri dühât-ı şuarânın ve -Sinân Paşalar, Abdülazizler, Okçuzâdeler, Ferîdun Beyler, Nergisiler, Veysiler, Nâbiler gibi- bugünkü günde taklidleri iktizâ etmezse de nazar-ı i'tibârdan iskâtları da câiz olmayan mahâret-perverân-ı tarz-ı atik-ı inşânın âsâr-ı edebiyeleriyle kesret-i iştigâl sayesinde ki hangisine sorulsa bu hakîkati şükür-güzârâne i'tirâfdan çekinmez. Bendeniz hamd olsun dâimâ aczimi bilenlerden olduğum cihetle kendimi dermeyân ettiğim o birkaç erbâb-ı iktidârdan addetmeye bir vakitte cesâret edemem. Ancak kendi hâlimce şu yolda âcizâne birkaç satır yazı yazabilmeyi bendeniz de yine o dühât-ı eslâfın tetebbu'-ı eş'âr ve âsârıyla kazandığım için kendilerine minnetdârım. Zât-ı 'âlinizle sizin gibi müsta'iddân-ı şübbân da meslek-i cedîd-i edebde her ne eser-i kemâl gösterirseniz yine o sâyede demektir. Öyle değil mi? Bu böyle olduğu gibi muahharan inşâ-yı Osmanınin lafzen tekellüfât-i kadîmeden âzâdeliğiyle berâber her türlü muhassenât-i sahife-i edebiyeye kâbiliyetini kuvve-i zekâiyeleriyle cezm ederek edebiyâtımızın şimdiki sâde, güzel hâli iktisâb etmesine ciddi hizmet edenlerin en ahîrleri dahi Reşid ve Âkif ve Ziyâ Paşalarla Şinâsî olduğundan bugünkü günde edibâne sâde güzel ifade-i merâma muktedir olanların dahi bu zâtlara minnetdârlıkları tabiîdir. Hâl böyle olduğu hâlde şimdiye kadar meselâ Fuzûlî'nin veya Nefî'nin hayât-ı husûsiyelerine müteallik tahkîkât ve şân-ı şâiriyetlerine lâyük tedkîkât ve muhâkemât ile hüviyet-i edebiye ve şahsiyet-i rûhâniyelerini meydâna çıkaracak ve o sûretle hem merhûmların rûhlarını şâd hem de müntesibîn-i edebi müstefid eyleyecek bir şey yazmayı düşünmemiş ve müteahhirlerden meselâ Şinâsî hakkında da öyle bir kadir-şinâslık eseri göstermek şöyle dursun bâzı erbâb-ı ağrâz merhûmun nâm-ı nâmîsini pâymâl-i tahkîr etdikleri sırada müdâfaasını bile vazîfe edinmemiş olan sizin gibi genç ve gayretli edîblerimizin Fransa'da vefât etmiş bir şâir için velev ne kadar meşhûr olursa olsun mersiyeler söylemesi bendenize pek de hoş görünmedi." (Recâizâde Mahmud Ekrem 1301-1886: 65-67).

Recâizâde, bu paragrafta, ilkin şimdiki edebiyatta başarılı olan birkaç kudret (kabiliyet) sahibinin fikrî genişlemelerine Avrupa edebiyatıyla alışık oluşlarının tesir ettiği kanaatini dile getirmekte; sonra onların maksadı tasvirde zarif tabirler bulmak, güzel tamlamalar icad etmek suretiyle nesirlerini şiir kadar renkli ve şaşaalı, şiirlerini ise parlak birer tablo gibi ortaya koymada gösterdikleri maharetin Fuzûlî, Bâkî, Nefî gibi şairler, Sinan Paşa, Abdülaziz, Okçuzâde misali yazarların eserleriyle çok meşguliyet sayesinde olduğunu anlatmaktadır. M. Ekrem'e göre, söz konusu edebî şahsiyetler, kendi zamanında ters anlayan bazı kimselerin tek kalma isteğiyle hafife almaya cür'et ettikleri dâhilerdir; onların bugün taklit edilmeleri lâzım gelmezse de

itibardan düşürülmeleri de uygun değildir. Şimdiye kadar meselâ Fuzûlî veya Nefî'nin hususi hayatına dair araştırmalar ve şairliklerinin şanına lâyük incelemeler yapmamış, Şinâsî hakkında da öyle bir değerbilirlik göstermemiş olan Menemenlizâde Mehmed Tâhir benzeri genç ve gayretli ediplerimizin Fransa'da ölmüş bir şair için mersiyeler söylemesi, kendisine pek de hoş görünmemiştir.

19. asrın son çeyreğinde divan şairlerini ve Osmanlı âlimlerini tanıtıcı birtakım yazı yahut eserlerin yayımlandığı da bilinmektedir. Birkaç örnek vermek gerekirse, Recâizâde Mahmud Ekrem'in, *Tâlim-i Edebiyat'ta* eserlerinden misaller seçtiği bazı edebî şahsiyetler hakkındaki *Kudemâdan Birkaç Şâir* adlı kitapçığı anılabilir. Mahmud Ekrem, 1305 (1888) yılında yayımladığı bu kitapçıkta, on bir şair ve yazarın hayatı, eserleri ve sanatkâr kişilikleri hakkında bilgi vermeye çalışarak bazı değerlendirmeler de yapmıştır. (Ceyhan ve Koşık, 2014).

Söz konusu devirde eski edebiyat tarzını devam ettirenlerin üstadı sayılan Muallim Nâcî (1849-1893), 1305-1306 (1887-88) yıllarında tek başına çıkardığı *Mecmûa-i Muallim*'de Osmanlı şairlerinden otuz iki kadarının kısa hayat hikâyeleriyle bazı şiirlerini "Nümûne-i İntihâb" başlığı altında yayımlamıştır. Nâcî Efendi, bu dergideki yazılarından bir kısmını gözden geçirip kimi ekleme ve çıkarmalarla 1307 (1890) yılında *Osmanlı Şâirleri* adıyla kitapçık olarak da neşretmiştir. (Kurnaz, 2013). Nâcî, on üç şairin hayatına dair bilgiler ve eserlerinden örnekler verdiği bu kitabın "İfâde-i Mahsûsa" başlıklı takdiminde, şiirleri yalnız manaya bakarak seçmediğini, lafız ve manası düzgün söz bulmaya çalıştığını belirtir. Asıl maksadın şimdiki edebiyat tarzını teyid olduğunu da söyleyen yazar, şiir tercihleri esnasında göz önünde tuttuğu esasları anlatırken, "zamânımızda söylenilmiş gibi olan sözleri" seçtiğini ifade eder. Nâcî Efendi, şairler hakkında dile getirmeye cesaret ettiği fikirlerin de kendi zevkine ait olduğunu, bunlardan bazıları, hatta birçoğunun gerçeğe aykırı bulunabileceğini, farklı kanaat sahiplerinin iddialarını isbat etmeleri hâlinde düşüncesini düzeltereğini belirtir.

Muallim Nâcî'den sonra Osmanlı edebiyatı tarihi hakkında araştırmalar yapan ve bunların sonuçlarını makale ve kitaplar hâlinde yayımlayan yazarlardan biri de Fâik Reşad'dır. 16-17 yaşlarında manzumeler yazmaya başlayan ve Fransızca öğrendikten sonra, henüz 22 yaşında bir gençken, divan edebiyatı tarzını devam ettiren şairleri tenkit ederek edebiyatçılarımızın Batı şiirini örnek almaları gerektiğini ileri süren Fâik Reşad (1851-1914), zamanla bu edebî görüşlerini bırakıp geçmiş asırlarda yaşamış Osmanlı şairlerinin eserlerini okumaya, incelemeye yönelmiştir. Fâik Reşad, H. 1311-1313 (M.

1893-1896) yıllarında *Hazîne-i Fünûn* dergisinde yayınladığı yazılarında, yüzü aşkın Osmanlı âlim ve şairinin hayatı, eserleri hakkında bilgi vermiş; anılan biyografik metinleri *Eslâf*, *Terâcim-i Ahvâl*, *Terâcim-i Ahvâl-i Meşâhîr* adları altında kitap hâlinde de neşretmiştir. (Ekinci 2019). Fâik Reşad'ın -*Eslâf* isimli eserinin ilk cildinin başlangıcında bizzat ifade ettiğine göre- âlim ve ediplerin hayat hikâyelerini, diğer meşhurların önüne geçirek yazışının sebeplerinden biri, edebiyat ve bu sanat sahiplerine fazlaca temayülü, diğeri ise kendi zamanında şiirle uğraşan gençlere, onun sözü aruz kalıplarına uydurmak, şairliğin de bunda maharet olmadığını, gerçekten şair olmanın geçmiş(büyük)lerimiz gibi âlim, çeşitli hünerleri bilici ve bilge olmaya bağlı bulunduğunu anlatmaktadır.

Burada birtakım yazılarını söz konusu edeceğimiz Mehmed Muhlis de 1900-1901 yıllarında bazı divan şairleri hakkında araştırmalar yaparak onların şiirlerinden örnekler veren, eserlerinin kendisi üzerindeki tesirlerini anlatan edebiyat heveskârı bir kişidir. 16. asır Osmanlı şairlerinden Fevrî'nin dîvânı konusunda Manisa Celal Bayar Üniversitesinde Hasan Yılmaz'ın doktora tez danışmanlığını yaptığımız esnada, Mehmed Muhlis'in, mahlası geçen şair hakkındaki yazılarına rastlamış; onların Latin harflerine aktarılması ve incelenmesi gerektiğini ifade etmiştik. Anılan yazarın birkaç divan şairine dair biyografik yazılarını yayımlama lüzumu duymamızın sebeplerinden biri, Türk Edebiyatı tarihi araştırmalarının 20. asır başlarındaki seviyesi hususunda fikir vermek, böylece bu tür ilmî çalışmaların nasıl yapıl(ma)ması gerektiğini anlatmak, diğeri ise metin neşri ve dil içi çeviri konularında bilhassa genç meslektaşlarımıza tatbikî bir örnek daha göstermektir.

Mehmed Muhlis ve Divan Şairleri Hakkındaki Yazıları

Mehmed Muhlis, 8 Safer 1317 (23 Haziran 1899) tarihinden itibaren Selânikli Tevfik (1857-1910) tarafından çıkarılan, 1 Receb 1318 (25 Ekim 1900) tarihli ve sonraki sayılarının neşrini Mahmud Bey Matbaası'nın taahhüd ettiği *Mecmûa-i Edebiyye*'de bazı yazıları görülen bir yazardır. Onun adı geçen edebî dergide çıkmış yazıları şunlardır:

- Küçük Hikâye- Şeb-i Vuslat, 30 Cümâzi'l-evvel 1317 (5 Ekim 1899), nr. 17, s. 3.
- Âsâr-ı Mensûre- Küçük Hikâye'den mâ-ba'd, 7 Cümâzi'l-âhir 1317 (12 Ekim 1899), nr. 18, s. 2.
- O Ellere, 21 Cümâzi'l-âhir 1317 (26 Ekim 1899), nr. 19, s. 2-3.
- Âsâr-ı Vâride- Üşüyor musun?, 28 Cümâzi'l-âhir 1317 (2 Kasım 1899), nr. 21, s. 2-3.

- Âsâr-ı Vâride- Bîvefâlar, 6 Receb 1317 (9 Kasım 1899), nr. 22, s. 1-2.
- Âsâr-ı Vâride- Hep Sen, 4 Şaban 1317 (7 Aralık 1899), nr. 26, s. 2-3.
- Sergüzeşt-i Hayatdan, 18 Şaban 1317 (21 Aralık 1899), nr. 28, s. 3-4.
- Âsâr-ı Vâride- Bir Levha, 3 Ramazan 1317 (4 Ocak 1900), nr. 30, s. 2-3.
- Sahâ'if-i Şuarâ-yı Sâlife- Rûhî-i Bağdâdî, 10 Ramazan 1317 (11 Ocak 1900), nr. 31, s. 1-2.
- Mezaristanda, 24 Ramazan 1317 (25 Ocak 1900) nr. 33, s. 2-3.
- Sahâ'if-i Şuarâ-yı Sâlife- Vâsıf-ı Enderûnî, 8 Şevvâl 1317 (8 Şubat 1900), nr. 34, s. 2-3.
- Sahâ'if-i Şuarâ-yı Sâlife- Nazîm, 29 Şevvâl 1317 (29 Şubat 1900), nr. 37, s. 1-2.
- Sahâ'if-i Şuarâ-yı Sâlife- Nazîm, 6 Zi'l-ka'de 1317 (7 Mart 1900), nr. 38, s. 1-2.
- Sahâ'if-i Şuarâ-yı Sâlife- Nazîm, 13 Zi'l-ka'de 1317 (14 Mart 1900), nr. 39, s. 1-2.
- Sahâ'if-i Şuarâ-yı Sâlife- Fevrî, 1 Receb 1318 (25 Ekim 1900), Sayı 1, s. 7-8.
- Sahâ'if-i Şuarâ-yı Sâlifeden Mâ ba'd, 8 Receb 1318 (1 Kasım 1900), Sayı 2, s.12-13.
- Sahâ'if-i Şuarâ-yı Sâlife Fevrî'den Mâ ba'd, 22 Receb 1318 (15 Kasım 1900), Sayı 4, s. 28-30.
- Sahâ'if-i Şuarâ-yı Sâlife Fevrî -Mâ ba'd-, 20 Şâban 1318 (13 Aralık 1900), Sayı 8, s. 62-63.
- Sahâ'if-i Şuarâ-yı Sâlife Fevrî -Mâ ba'd-, 27 Şâban 1318³ (20 Aralık 1900), Sayı 9, s. 68-69.
- Sahâ'if-i Şuarâ-yı Sâlife Fevrî -Mâ ba'd-, 5 Ramazan 1318 (27 Aralık 1900), sayı 10, s. 78-79.
- Sahâ'if-i Şuarâ-yı Sâlifeden Fevrî -Mâ ba'd-, 12 Ramazan 1318 (3 Ocak 1901), Sayı 11, s. 87-88.

Saydığımız küçük hikâye, mensur şiir, biyografi türünden yazıları Mehmed Muhlis'in hüviyeti hakkında bilgi edinmek ümidiyle okuduk. Onun 17. sayıda başlayıp 18. sayıda tamamlanan küçük hikâyesinin sonunda, "Mecmûa" başlığı altında -derginin idare ve yazı işlerine bakan Selânikli Tevfik tarafından eklendiğini tahmin ettiğimiz- şu notu gördük:

"Ümîdvârız ki kârûnimizce şu hikâyede nezâhet-i fikir, hüsn-i tasvîr,

³ Bu yıl, dergide sehven 1317 şeklinde çıkmıştır. Biz derginin önceki sayılarını göz önünde tutarak onu 1318 biçiminde düzelttik.

tumturak-ı elfâz gibi birçok mehâsinin vücûduna kâ'il olacaklar bulunacağı gibi bâzı teşbîhât ve elfâza i'tirâz edenler de bulunabilirse de şu mevzûu canlandıran şu hikâyeyi tasvîr eden zâtın on dört yaşında bir edîb-i mâsûm olduğu da nazar-ı dikkate alınınca arz-ı takdîr tabiidir. Binâen aleyh ale't-temâdî ihdâ-yı âsâr buyurmalarını büyük hisli o küçük edîbimizden temennî eyleriz.”

Görüldüğü gibi, bu paragrafta, “Şeb-i Vuslat” adlı küçük hikâyeyi yazan Mehmed Muhlis'in on dört yaşında bir edip olduğu bildirilmekte ve dergi için devamlı olarak eserler hediye etmesi temenni edilmektedir. Bu bilgiden hareketle aynı dergide çıkan “Sahâ'if-i Şuarâ-yı Sâlîfe” başlıklı yazı dizisinin de Mehmed Muhlis'e ait olduğunu söylemek -kanaatimizce- yanlış olmayacaktır. Şu hâlde yetişkin bir kişinin kaleminden çıkmış gibi görünen bu yazılar, henüz çocuk denebilecek yaştaki sahibinin hayli kabiliyetli olduğunu düşündürmektedir.

Onun hüviyeti hakkında *Sicill-i Osmânî Zeyli*, *Osmanlı Müellifleri*, *Son Asır Türk Şairleri* gibi eserleri, ayrıca 19. asrın sonları ve 20. asrın başlarında neşredilen bazı gazete ve dergiler konusundaki lisansüstü tezleri gözden geçirmemize rağmen herhangi bir bilgiye ulaşamadık. 1898-1900 yıllarında *Resimli Gazete*, *Sabah*, *Mecmûa-i Lisân* gibi yayım vasıtalarında Mehmed Muhlis'in hikâye, hatıra vb. türde yazılarına rastlanmaktadır. Süreli yayınlar üzerinde araştırmalar devam ettikçe burada metinlerini verdiğimiz biyografik yazıların sahibine dair bilgi edinilmesi muhtemeldir. 19. asrın sonları ve yirminci asırda yaşamış Mehmed Muhlis (Koner, 1886-1957) adlı başka bir yazarın daha bulunduğu biliniyorsa da onun *Mecmûa-i Edebiyye*'de birtakım yazıları yayımlanmış aynı adlı kişi olabileceği konusunda henüz ikna edici bir delile erişemedik. Mehmed Muhlis'in *Mecmûa-i Edebiyye*'deki yazılarında geçen Marmara, Edirnekapısı, Boğaziçi gibi isimler, İstanbul'da yaşadığını düşünmeye elverişli görünmektedir.

Mehmed Muhlis, *Mecmûa-i Edebiyye*'de “Sahâ'if-i Şuarâ-yı Sâlîfe” (Geçmiş Şairlerin Sayfaları) başlığı altında sırasıyla Rûhî-i Bağdâdî, Vâsıf-ı Enderûnî, Nazîm ve Fevrî hakkında yazılar yayımlamıştır. Müellif, Rûhî-i Bağdâdî'den (ö. 1014/ 1605-1606) bahseden yazısında, önce onun iki mersiyesinden bazı beyitler naklederek bunları yorumlar. Bağdatlı Rûhî, genç yaşta vefat eden Hasan Han ve Husrevzâde İbrâhim Çelebi için yazdığı mersiyelerde, feleğin zulmü âdet edinmiş bir gaddar, sebebiyet verdiği ölümün da aykırı bir davranış, boş ve kötü bir iş olduğunu ileri sürmekte (Ak 2001: 179-183); yazar onun bu sözleriyle “dehr”i, yani dünya ve zamanı kınadığını belirtmektedir.

Divanındaki münacat, na't, dört seçkin dost (hulefâ'-i râşidîn) övgüsü gibi şiirlerinden dindar bir kişi olduğu anlaşılan şair, bizce, genç yaşta vefat etmiş tanıdıklarının kaybından duyduğu acı sebebiyle İslami esaslara aykırı sözler söylemiştir. "Felek" gök demek olduğuna, Müslüman'ın inancına göre onu da Allah yarattığı ve düzende tuttuğuna göre, ölümün bu mahlûka isnad edilmesi, doğru ve sağlıklı bir fikir değildir. Söz konusu ölümlerin mesulü sayılan feleğe yöneltilen itiraz ve suçlamalar, dolaylı biçimde, onu Yaratana da yöneltilmiş olmaktadır. Fakat İlâhî takdire itiraz ve isyan İslamca uygun olmadığından, insanların böyle kayıp ve musibetler karşısında felekten şikâyet ettikleri mâlûmdur. Nitekim Rûhî de diğer mersiyesinde

"Ammâ ne çâre hükm-i İlâhî yerin bulur

Kan ağlamak müfid degül olacak olur" (s. 183)

diyerek Allah'ın takdiri karşısında teslimiyet tavrına dönmektedir. Şüphesiz ki Allah'a ve ahirete inanan bir insan, bir Müslüman, bilhassa genç yaşta vefat eden yakın yahut dostlarının kaybından acı ve üzüntü duysa da mülk sahibi Yaratıcı'nın bu tasarrufu karşısında itiraz ve isyan manasına gelecek sözler söylemekten kaçınır.

Bağdatlı Rûhî'nin divanındaki "âşıkâne" şiirler hususunda da örnekler verip anılan parçaları birer-ikişer cümleyle değerlendiren yazara göre, o, Sultan III. Murad (saltanatı: 982-1003/1574-1595) ve III. Mehmed (saltanatı: 1003-1012/1595-1603) zamanının en büyük şairlerinden biridir. Meşhur Terkîb-i Bend'i ve Ziyâ Paşa'nın (1829-1880) söz meydanının bahis konusu eri hakkındaki övücü beyti, onun ne derecede bir kudrete sahip olduğunu gösterir. Yine yazarın kanaatince, Rûhî'nin millî kütüphanemize (miras yahut yadigâr) bıraktığı divan, beğenilen, değerli ve seçkin eserlerdendir.

Bu özden de anlaşılacağı gibi, yazar, Rûhî'nin dîvânından seçtiği bazı beyit ve şiirler üzerinde durmuş; hayatıyla alâkalı çok kısa bilgi vermiştir. Mehmed Muhlis, Fevrî hakkındaki yazılarından birinde, şair tezkirelerindeki mâlûmâtın ne kadar yetersiz olduğunu göstermek niyetiyle Bağdatlı Ahdî'nin (ö. 1002/1593-94) *Gülşen-i Şuarâ* adlı eserindeki Rûhî-i Bağdâdî bölümünün büyük bir kısmını da aktarmıştır.

Müellif, adı geçen yazı dizisinde, ikinci olarak Enderunlu Vâsîf'ın (ö. 1240/1824) divanından bazı beyit ve şiirler naklederek onları da kısaca yorumlamıştır. Makaleye alınan bu şiirlerde aşk hâlleri ve acılarının anlatıldığı, sevgiliden şikâyetler edildiği görülmektedir. Bu "sahâ'if-i âşıkâne", yani âşıkça sayfalardan sonra Vâsîf'ın hakikat levhalarında başka bir şekilde ışık saçıcı olduğunu belirten yazar, hikemî ve fikrî bazı şiirlerinden de örnekler verir. Bunlardan aruzun "mef'ûlü mefâilü mefâilü feülün" kalıbıyla kalem

alınmış olan “mı sanırsın” redifli gazel, Ziyâ Paşa'nın (1829-1880) aynı kalıpla yazdığı meşhur Terkîb-i Bend'inin “mı sanırsın” redifli bendini andırmaktadır. Vâsıf'ın o manzumesindeki “Her bir har-ı lâ-yefhemi âdem mi sanırsın”, “Her tâc giyen zâhidi Edhem mi sanırsın” gibi mısralarıyla Ziyâ Paşa'nın Terkîb-i Bend'indeki “Âdem görünen harları âdem mi sanırsın”, “Her tâc giyen çulsuzu Edhem mi sanırsın” (Süleyman Nazif 1924: 141-142) misali mısraları arasındaki belirgin benzerlik, sonraki şairin öncekinden faydalandığını göstermektedir.⁴

Söz tesir veya faydalanmadan açılmışken, Vâsıf'ın bahis konusu yazıda anılan iki mısrasıyla Attila İlhan'ın (1925-2005) meşhur bir aşk şiirinde tekrar ettiği mısra arasındaki benzeşiye de temas edilebilir. Mehmed Muhlis'in “Vâsıf-ı Enderûnî” başlıklı biyografik metninde, onun şiirlerinden seçtikleri arasında şu mısralar da vardır: “Güneh mi eyledim oldumsa ben sana mecbûr”, “Bir gülün mecbûruyum hiç sorma hâl-i zârımı”. Enderunlu Vâsıf'ın, H. 1257 (M. 1841) yılında Bulak'ta basılmış olan dîvânının “şarkıyyât” (şarkılar) kısmında, sevgiliye mecburiyet derecesinde bağlılığını dile getiren daha başka mısraları da mevcuttur. Meselâ “Bir pesendide-edâ dilbere mecbûr oldum” (s. 7), “Sana gâyetle mecbûrum” (s. 25), “Duydu âlem sana mecbûr olduğum” (s. 36), “Mecbûr olup gönlüm sana” (s. 46), “Bir küçük şûha mecbûr oldum” (s. 108). Vâsıf'ın yine aynı senede İstanbul'da basılan divanındaki şu mısra da işaret edeceğimiz benzerlik yönünden dikkat nazarını çekicidir: “Beni bilmez misin ki sana bin cân ile mecbûrum” (s. 59).

Bilindiği gibi Attilâ İlhan'ın *Ben Sana Mecburum* adlı bir kitabı ve bu eserde aynı başlık altında yer alan bir şiiri vardır. Söz konusu şiirde, “ben sana mecburum bilemezsin” mısrası üç kere, “ben sana mecburum sen yoksun” mısrası ise iki kere tekrar edilmiştir. (İlhan 1995: 100-102). Eski ve Yeni Türk Edebiyatı tarihine belli derecede vâkıf olan, o arada bazı divan şairlerinin de eserlerini okuduğu bilinen İlhan'ın, Enderunlu Vâsıf'ın şiirlerini görmüş olması ihtimal dâhilindedir. Eğer kendisi, adı geçen divan sahibinin manzumelerini okumamışsa, o takdirde bir “tevârüd”den bahsedilebilir. Mâlûm olduğu üzere tevârüd, iki şairin tesadüfen ve birbirinden haberleri olmaksızın aynı manada veya aynı kelimelerle bir beyit yahut mısra söylemeleri demektir. (Muallim Nâcî, ts. 293).

Geçmiş şairlerimiz arasında Vâsıf'ın nüktedanlığı, açık ve sade ifadesiyle

⁴Bu konuda daha çok bilgi için bk. Gürel, 122-123.

tanındığını belirten Mehmed Muhlis, tuhaf beyitlerine, gazellerine çok rastlandığını, ciddi bir gazelinde dahi mizaha meylettğini anlatır. Bu makalede Vâsıf'ın H. 1227 (M. 1812-1813) yılında, "Adlî" mahlaslı Sultan Mahmud dilinden gazel şekli ve na't türünde yazdığı şiire de yer verilmiştir. Gerçekten söz konusu na't, Enderunlu Osman Bey'in H. 1257 (M. 1841)'de İstanbul'da (s. 8) ve aynı sene Bulak'ta basılan divanında (s. 9-10) bulunmaktadır. Anılan na'tın, Sultan II. Mahmud (saltanatı 1223-1255/1808-1839) tarafından Hz. Peygamber'in Ravza'sına hediye olarak şamdan gönderilmesi dolayısıyla kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Eyyub Sabri'nin *Mir'âtü'l-harameyn*'i ve Enderunlu Atâ Bey'in *Târîh*'i gibi bazı 19. asır yayımlarında, bu na'ti Sultan II. Mahmud'un Ravza-i Mutahhara'ya şamdan hediye etmesi münasebetiyle yazdığı belirtilir (Eyyub Sabri 1304: 513; Arslan 2019: 630). Aynı şiiri, Ali Emîrî Efendi (1857-1924) de *Osmanlı Târîh ve Edebiyat Mecmûası*'nın 16. sayısında şu başlık altında yayımlamıştır: "Cennetmekân Sultân Mahmûd Hân-ı Sâni hazretlerinin 1235 senesinde Ravza-i Mutahhara-i Hazret-i Risâlet-penâhiye takdîm eyledikleri murassa' şamdan münâsebetiyle inşâd eyledikleri istimdâdkârâne ve mutazarriâne na't-ı şâhâneleri" (Ali Emîrî 1335/1919: 321-322). Mehmed Muhlis'in yazısından söz konusu manzumenin Vâsıf'a ait olduğu öğrenilmektedir.

Vâsıf'ın şarkılarıyla seçkin bir yer edindiğini belirten makale sahibi, eserlerinin pek çoğunda lafzî yanlışların bulunduğu da temas eder. Onun bu tenkidi, Muallim Nâci'nin *Mecmûa-i Muallim*'de Vâsıf'ı tanıtmak üzere neşrettiği yazısından aldığını tahmin ediyoruz.⁵ Nihai olarak Enderunlu Osman Bey'in Sultan III. Selim devrinin (saltanatı 1203-1222/1789-1807) sonlarıyla IV. Mustafa (saltanatı 1222-1223/1807-1808) ve II. Mahmud zamanı şairlerinden sayıldığını anlatan yazar, Sadrazam Arnavut Halil Paşa'nın yeğeni ve adının Osman olduğunu, "Kilâr Kethudâsı" diye tanındığını, divanının okunmaya lâyık bulunduğunu belirtir.

Bağdatlı Rûhî ve Enderunlu Vâsıf hakkında birer yazı neşreden Mehmed Muhlis, üçüncü olarak na'tlarıyla meşhur Nazîm'i (ö. 1139/1727) söz konusu etmiş ve anılan şaire dair üç sayı süren bir makale yayımlamıştır. Müellif, bu metni, *Mecmûa-i Edebiyye*'de de bazı yazıları yer almış olan İlyas Sükûti'ye ithaf etmiştir. Yazıda söz, güneşin doğuşu ve batışından açılarak insan ömrünün de böyle olduğu, kırk, kırkbeş senenin kırk saniye kadar çabuk geçtiği belirtilir; sonra fânî dünya hayatının hiçliğine aldanmayan, dünya işleri

⁵ "Ekser-i âsârı, husûsiyle gazeliyyât ve şarkıyyâtı bü'l-hevesâne olmakla berâber lafzî, mânevi birçok hatâlarla memlûdur." (Muallim Nâci 1305/ 1888: 169).

kadar ahirete ait amellerle de vakit geçirmiş olan Nazîm'in yalvarışlarına getirilir. Şairin, Allah'a dua niyetiyle söylediği şiirlerden bazı beyitler nakleden Mehmed Muhlis, onları nesre çevirerek açıklamanın mümkün olmadığını kanaatindedir. Yazının sonunda, Nazîm'in H. 12 (M. 18.) asrın en parlak edebî mahsulleri arasında seçkin bir yer tuttuğu, "Kasımpaşalı na't-gû Nazîm Efendi"⁶ diye tanındığı, yüksek ve uzun na'tları, yakarılarıyla ruhumuzu kendinden geçirdiği belirtilir.

Nazîm'e dair ikinci yazısında onun na'tlarından örnekler veren müellife göre, bunlar, daha dünyadayken uhrevi zevklere dalmış yüksek bir fikrin, veli kalbinin halecanlar arasında çıkardığı iniltilerdir. "Şiirin menbaı muhabbetdir" cümlesinin büyük bir gerçeği ifade ettiğini söyleyen yazar, aşkla aydınlanmamış ve yanmamış fikirlerin şiirlerle kaynamayacağı kanaatindedir. İşte Nazîm'in şiirleri de muhabbet darbesiyle sarsılan kalbinin iniltisi, ince fikrinin acıklı bir feryadıdır. Şairin divanındaki âşıkça şiirlerden örnek parçalar aktaran yazar, sevgilinin eziyetlerini ve ondan ayrılık acılarını dile getiren bu lirik sözler karşısında hayıflanarak sevilen kız veya kadınlarda, daha doğrusu güzellerde merhamet olmadığını, onların katı kalplerinde acıma titreşiminin duyulmadığını belirtir. "Koca şâir", "hârîka-i zaman" diye vasıflandırdığı Nazîm'in ümitsizliğini ve ağlayan bulutla dertleşmesini tasvir edici şiirlerinden de parçalar nakleden Mehmed Muhlis, yazısını "Zavallı şair!.." teessüfüyle tamamlamıştır.

Yazar, Nazîm hakkındaki yazısının üçüncü kısmında, ilkin onun can verirken Allah adını anmayı ve İlahi rahmetten ümitli olarak ölmeyi temenni eden beyitlerini aktarır; müminlerin son nefeste imanlarını koruma isteğini güzelce dile getiren bu hazin yakarış "karşısında nasıl titremeyiz?" diye sorar. Mehmed Muhlis, adı Osmanlı Edebiyatını süsleyen Nazîm'in, en çok ibadet eden, en büyük ve yüksek şairlerimizden olduğunu belirterek Sultan IV. Mehmed (saltanatı 1058-1099/ 1648-1687), II. Süleyman (hükümdarlığı 1099-1102/1687-1691) ve III. Ahmed (sultanlığı 1115-1143/ 1703-1730) devirlerinde fesahat ve belâgatıyla söz (şiir) dünyasını doldurduğunu, na'tlarından bir kısmının insanı hayran bıraktığını anlatır.

Müellif, adı geçen şaire dair nihai yazısında, Tayyarzade Atâ Bey'in (1801-1880'den sonra) basılmış *Târih*'inden naklen onun hayatı hakkında bilgi verir.

⁶ Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin (1096-1166/ 1685-1753) *Atrabü'l-âsâr*'ında Nazîm'in doğum yeri ve yaşadığı mahallin İstanbul'da Kumkapı semti olduğu bildirilir. (Es'ad Efendi, *Atrabü'l-âsâr*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY nr. 6204, vr. 34a).

Burada Nazîm'in Medine'de bir akşam yazdığı na'tin, ertesi gün sabahleyin Mescid-i Nebevî müezzini tarafından minarede okunması konusundaki menkıbe de anlatılmıştır: Rivayete göre, Hz. Peygamber, rüyada müezzine Nazîm'i göstermiş ve onun akşamleyin yazdığı na'ti beğendiğini bildirmiş... Daha sonra ezan okumakla vazifeli o kişiye bu şiiri öğreterek minarede okumasını buyurmuştur. Anılan menkıbenin, Nazîm'le çağdaş olan Urfalı Nâbî'nin (1052-1124/ 1642-1712) "Sakın terk-i edebden kûy-ı mahbûb-ı Hudâ'dır bu" mısraıyla başlayan na'ti için de anlatıldığı mâlûmdur (Karahan 1987: 9-11).

Yazara göre, Nazîm, gerek na'tları, gerekse şiirlerinin parlaklığı ve yüksekliği yönünden hakikaten en büyük şairlerimizden biri sayılır. Onun kasidelerinin de na'tlarından pek o kadar aşağı kalmadığını söyleyen Mehmed Muhlis, divanında rastladığı bir Sultan Ahmed methiyesinden bazı parçaları anarak bu büyük, basılmış eserinin okunmaya lâyık olduğunu belirtir.

Mehmed Muhlis'in söz konusu yazı dizisinde en çok yer ayırdığı şair, 16. asrın tanınmış edebî şahsiyetlerinden biri olan Fevrî'dir (ö. 978/ 1571). İlk onun fiziki görünüşünü nasıl tasavvur ettiğini anlatan yazar, Osmanlı Devleti'nin en parlak devri olan Kanuni Sultan Süleyman zamanında söz ülkesinde fesahat ve belâgatiyle gürültü koparan bu ismi, bu mahlası taşıyan şairi tanıtacağını bildirir. Sevda okuyla yaralanmış, sevgi kıvılcımıyla tutuşmuş o şair, birisiyle dertleşme ve gözyaşları dökerek kederlerini dindirme isteği duymaktadır. Kendisi talihsiz, sevdiği ise merhametsizdir. Şu durumda tabiatın ruhundan başka feryatlarını dinleyecek, hâlden anlar bir kişi, hiçbir tanıdığı yoktur. Bundan dolayı zavallı şair, bütün teessür ve duygularını gecelerin karanlıklarına, bulutlara, rüzgârlara, kısacası bütün tabiat ruhlarına emanet eder; böyle teselli bulmaya çalışmıştır...

Fevrî'ye tahsis ettiği ikinci yazıda onun aşk şiirlerinden örnekler veren yazar, bu şiddetli sevginin acı ve zahmetler çektiren, insanı endişelere düşüren hâllerine temas eder. Müellif, aynı şair hakkındaki üçüncü yazısında, kitaplığında bulunan ve kenarına "*Dîvân-ı Külliyyât-ı Fevrî*" yazılmış bir el yazmasını tanıtmakta; adını hiç görmediği, duymadığı bu şairin eserinden okuduğu parçalara dair intibalarını anlatmaktadır: Onun "şi'r" redifli gazelini okuyunca, bu manzumesi kendisinin hoşuna gider gibi olmuştur. Sayfaları karıştırdıkça güzel şeyler görmüş ve bu divanı baştan sona kadar okuyup inceleme, tanıtıcı bir yazı yazma arzusunu duymuştur.

Söz konusu metindeki şu paragraflar, okunan şiirlerin meydana getirdiği tesirlerin insanın ruh hâline göre değişiklik gösterdiğini düşündürmekte; dolayısıyla sanat eserine dair şahsi intibaların tasviri denebilecek empresyonist tenkidin örneğini teşkil etmektedir: “Bilmem, ben öyleyim, bazı zaman olur ki ehemmiyetsiz bir şeyden saatlerce mütehassis, müte’essir olurum da âdetâ ağlamağa başlarım. İşte bunun için midir, nedendir, Fevrî’nin ekser-i gazellerini okurken, onlar o kadar te’siri hâ’iz olmadıkları hâlde -çünkü birkaç gün sonra yine onları bir daha nazar-ı mütâleadan geçirdiğim vakit o derece mütehassis olmamış idim- gözlerimden yaşlar gelmeğe başladı.

Evet; öyle olacak: Rûh; bâzen herşeyden müte’essir olduğu için, bu divanda okuduklarımın hemen pek çoğu beni pek mütehassis etdi; ben onları güzel buldum!..”

Tenkit türündeki yazılarıyla tanınan N. Ataç (1898-1957), 16. asır Osmanlı şairlerinden Azmî Pir Mehmed’in (ö. 990/ 1582) bir beytine dair duygu ve düşüncesinden bahsederken, şiirler hakkındaki fikirlerin zaman içinde değiştiğini şöyle anlatır: “Harâbât’ın ikinci bölününü, gazellerden alınma ücükler bölününü şimdiye dek kaç kez okudum! Eskiden beğendiğim ücüklerde şimdi bir tat bulamıyorum, buna karşılık eskiden beğenmediklerim de şimdi bana bir güzel gözüküyor. Öyledir yırlar: Gün olur beğenir, gün olur beğenmezsiniz. Kişinin düşünceleri, kanıları gibi beğenisi de, günden güne değişir. Bunun içindir ki bir kimseye ‘En beğendiğiniz yır, en beğendiğiniz ücük hangisidir?’ diye sormak doğru değildir, gününe bakar, saatına bakar. Bana bugün sorsanız, öyle sanıyorum, Azmi’nin ‘Üftâdeler ayağına düşmüş dizin dizin/ Düşmüş yüzüne zülf-i perişan bölük bölük’ ücüğünü gösterebilirim. Türkçenin en güzel ücüğü olduğuna gerçekten inandığım için mi? Yoo! ne var ki benim için bugün yeni bu, *Harabat*’ta kaç kez okumuştum da güzelliğini anlayamamışım, tadına erememişim. Bugünü beklemişim ona vurulmak için.” (Ataç 2005: 175).

Fevrî Dîvânı’nı okuyup bitirdikten sonra bu konuda bir şeyler yazmak için adı geçen şairin kim olduğunu, nerede doğup yerleştiğini, hayatını ve edebî yaşayışını öğrenmek gerektiğini belirten Mehmed Muhlis, kendisinde bulunan tezkirelerde bu ismi görememiş; kütüphanelere giderek mecmua ve tezkireleri gözden geçirmesine, böyle mevzulardan haberdar olabilecek kişilere de sormasına rağmen yine bir bilgiye erişememiştir. Ayrıca şairin divanının nüshasına da başka hiçbir yerde rastlayamamıştır. Bundan dolayı Fevrî’nin zaman içinde unutulmuş edebî şahsiyetlerden olduğu kanaatine varan yazar,

bazı manzumelerinden Kanuni Sultan Süleyman (saltanatı 926-974/1520-1566) ve II. Selim (hükümdarlığı 974-982/1566-1574) zamanları şairlerinden olduğunu anlamıştır.

Bizde meşhurların hayat hikâyelerini içine alması gereken şair tezkireleri araştırılsa da geçmişlerden biri, hatta başta gelen kişilerin edebî hayatlarına dair istenen şekilde bilgi edinilemeyeceğini belirten yazar, o tür eserlerden örnek olmak üzere bazı parçalar aktarır. Şairlerin hepsini kabiliyetli, eşsiz-benzersiz gibi anlatan bu biyografik kaynaklardan faydalanılamayacağını ileri sürer. Bu gibi eserler, şairlerin edebî hayatlarını, hatta ömürlerinin geçiş şeklini içine alması isteğinden vazgeçilse de çoğunun doğum ve ölüm tarihlerini bile ihtiva etmemektedir. Bu sözleriyle geçmiş(büyük)leri hor görmediğini, beğenmezlik etmediğini belirten müellif, onların buldukları zamana uyararak öyle yazdıklarını ve mazur olduklarını söylemekte; maksadının şair tezkireleri “böyle yazılmamalıydı!” diye kendine kendine teessüften ibaret bulunduğunu anlatmaktadır.

Mehmed Muhlis, Fevrî konusundaki müteakip yazısında, geçmişlerin kendilerini halef (sonra gelen)lere biraz olsun tanıtmak için çalışarak şair tezkirelerini ortaya koyduklarını, bu sayede bizim onları kısmen ve ismen de olsa tanıdığımızı belirterek “Bizi, bizim terceme-i hâlimizi, birkaç asır sonra kim bilecek?” diye sorar. Şu bir asra yakın zamandaki meşhurları içine alan bir tezkire meydana getirilmediğini ileri süren yazar, bir ad, san elde etmek için çalıştıklarını, gerçekte bundan başka bir isteklerinin olmadığını, fakat bu arzu ve ümitlerinin meydana gelmesi için ciddi teşebbüslerde bulunmadıklarını itiraf eder. Bizim yazmadığımız edebiyat tarihimizi bir İngilizin (İskoçyalı şarkiyatçı E. J. W. Gibb’in) kılı kırk yararcasına çalışarak *Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*’yi hediye ettiğine dikkat çeker. Ona göre, edebiyat dünyamıza bundan büyük bir teşvik düşünülemez. Birçok edebî vazifeleri, matbuat adabını bırakıp saçma-sapan sözlerle uğraşmak, böylece okuyucuyu rahatsız etmek, yakışık almayacak davranışlardır.

Kendisinin tezkirelerden istenen şekilde faydalanmanın mümkün olmadığını anlattığını, bundan, Osmanlı edebiyat tarihi yazılamaz manasının çıkarılmaması gerektiğini ifade eden Mehmed Muhlis, hâl tercümeleri, yani biyografilerin başka, edebiyat tarihinin başka olduğunu belirtir; şair tezkireleri ve edebiyat tarihinin vazifelerini tarif eder. Fevrî konusunda kaleme aldığı sonraki yazılarda, edebiyat tarihi yazmak için yalnız şair tezkirelerinin yetmeyeceğini söyleyen müellif, edebî eserleri anlayarak okumak ve incelemek

lazım geldiğine dikkat çeker. Yine yazısının asıl konusuna dönen tedkik sahibi, Fevrî'nin şiirlerinden anlaşıldığına göre zamanının hakikaten büyük, büyük değilse bile büyükçe şairlerinden olduğunu belirtir ve bir na'tinden aldığı parçanın anılmaya lâyık bulunduğunu söyler. Söz konusu 16. asır şairi hakkındaki son yazısında, onun Hz. Peygamber Harem'inde, yani Mekke ve Medine ile çevrelerindeki belirli mıntıkada söylediği na'ti iktibas eden Mehmed Muhlis, bu şiirin *Fevrî Dîvânı*'nı süslediği gibi, sahibinin ne kadar bir kudret sahibi olduğunu da bize gösterdiğini belirtir. Yazara göre, şairin Arapça ve Farsça gazellerinden de üç dilde olgunlaştığı anlaşılmaktadır. Kendisi tarafından tanıtılmaya çalışılan o edebî şahsiyetin biyografisini bilenler, daha çok bilgi verirlerse edebiyat tarihimize bir hizmet etmiş olacaklardır.

SONUÇ

Mehmed Muhlis'in Bağdatlı Rûhî, Enderunlu Vâsıf, Nazîm ve Fevrî hakkındaki yazılarına dair çalışmamızın neticelerini şöyle ifade etmek mümkündür:

1- Yazarın Bağdatlı Rûhî konusundaki yazısı, derinlemesine bir araştırma ve incelemenin mahsulü olmayıp onun bazı şiirlerine dair intibalarını aksettirmektedir. Mehmed Muhlis, şair hakkında bilgi bulunan Bağdatlı Ahdi, Beyânî, Kafzâde Fâ'izî, Esrar Dede tezkirelerindeki kayıtları derleyip nakletmediği gibi onun divanını dikkatle okuyup bu eserinde hayatı ve şahsiyetine dair mevcut mâlûmatı tesbit ve nakletme yönüne de gitmemiştir. Yazısının sonuna doğru andığı beyitse Bağdatlı Rûhî'nin değil, 18. asır şairlerinden Mehmed Emin Belîğ'in (ö. 1174/1760-61) divanında yer almaktadır. Abdülbaki Gölpınarlı'nın (1900-1982) Mart 1948 tarih ve 47 numaralı *Aylık Ansiklopedi*'de çıkan "Ruhî Bağdadi" maddesi mütalea edilirse, adı geçen şairin divanı dikkatle okunduğu takdirde hayatı ve edebî şahsiyetine dair azımsanamayacak kadar bilgi ve fikir edinilebileceği görülecektir.

2- Yazarın Enderunlu Vâsıf hakkındaki yazısı da söz konusu şairin bazı âşıkça veya hikemî şiirlerine dair duygu ve düşüncelerini aksettirmekte; edebî kişiliği ve hayatı hususunda kimi sınırlı tesbit ve bilgileri de ihtiva etmektedir. Mehmed Muhlis, anlaşıldığına göre, adı geçen şairin hayatı, edebî şahsiyeti ve şiirleri hakkında bilgi bulunan bütün tezkire, divan, antoloji, tenkit, roman, edebiyat tarihi vb. türden eserleri görmemiş; bu hususta mâlûmat ihtiva eden bir-iki kitaptan faydalanmakla yetinmiştir. Onun anılan yazısından edinilen kayda değer bir bilgi ise "Şemi'dân eyledim ihdâya cür'et yâ Resûlallah" mısrasıyla başlayan gazel şeklindeki na'ti, Sultan II. Mahmud (1199-1255/1785-1839) dilinden yazmış olmasıdır.

3- Mehmed Muhlis, na'tlarıyla meşhur Nazîm'e tahsis ettiği yazılarının ilkinde, önce dünya hayatı ve insan ömrüne dair bazı hüznünlü duygu ve bilgece düşüncelerini dile getirmiş; sonra bir münasebetle asıl konuya gelerek şairin dinî şiirlerinden bahse başlamıştır. Adı geçen "büyük hisli küçücük edîb", aynı edebî şahsiyet hakkındaki ikinci yazısında, onun Hz. Peygamber'e duyduğu sevgi, saygı ve bağlılığı ustaca dile getiren bir na'tinden parçalar naklederek bunların değerini belirtmiştir. Şairin âşıkça şiirleri konusunda da bazı örnekler gösteren yazar, andığı manzumelere dair fikirlerini de kısaca ifade etmiştir. Mehmed Muhlis, Nazîm hakkındaki son yazısında, *Enderunlu Atâ Târîhi*'nden naklen şairin hayatı hususunda bilgi vermiş; Medine'deyken yazdığı bir na'tin, sabah namazı vaktinde müezzin tarafından mescit minaresinden okunduğunu bildiren menkıbeyi de aynı kaynaktan aktarmıştır. Bu menkıbenin 17. asrın ikinci yarısı ve 18. asrın başlarında yaşamış Nâbi'nin hac seyahati esnasında gazel şeklinde yazdığı bir na'tle alâkalı olarak da anlatıldığı mâlûmdur. Anılan rivayetin hangi na'tin yazılışı hususunda ortaya çıktığını tesbit etmek için daha derinlemesine bir araştırmaya ihtiyaç vardır. Mehmed Muhlis, daha önce tanıttığı divan şairlerinde olduğu gibi Nazîm'in hayatını yazarken de şuara tezkireleri, Şeyhî Mehmed Efendi'nin (1078-1144/1668-1731) *Vekâyiü'l-fuzalâ'sı* gibi faydalanılması gereken bütün biyografik kaynaklardan istifade etmeye çalışmamış; *Enderunlu Atâ Târîhi*'den nakilde bulunmayı kâfi görmüştür.

4- 16. asır Osmanlı şairlerinden Fevrî'yi de benzer tarzda tanıtan müellifin, şuara tezkirelerinde ona dair bilgi bulamadığını, sorduğu kişilerden de bu mevzuda mâlûmat alamadığını belirtmesi, gerektiği kadar dikkatli araştırma yap(a)madığını göstermektedir. Çünkü söz konusu edebî şahsiyet hakkında Bağdatlı Ahdî, Aşık Çelebi, Kınalızâde Hasan Çelebi, Riyâzî Mehmed Efendi, Kafzâde Fâ'izî gibi 16 veya 17. asır yazarlarının tezkireleri ile Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi'nin *Tuhfe-i Hattâtîn*'inde bilgi bulunmaktadır. Aynı şair hakkında, Kastamonulu Latîfi'nin (ö. 990/1582) şuara tezkiresi, Gelibolulu Âlî'nin (948-1008/1541-1600) Tarihi (*Künhü'l-ahbâr*), Nev'i-zâde Atâi'nin (991-1045/1583-1635) *Zeyl-i Şakâ'ik*'i, Ali Enver'in *Semâhâne-i edebî*, Mehmed Süreyyâ'nın (1845-1909) *Sicill-i Osmânî'si* ve Şemseddin Sâmî'nin (1850-1904) *Kâmûsü'l-a'lâm*'i gibi 19. asrın ikinci yarısında basılmış bazı eserlerde de mâlûmat yer almaktadır.

Mehmed Muhlis'in, çağdaşı bazı yazarlar gibi, şair tezkirelerinde edebî şahsiyetlerin tanıtılış tarzını tenkit ettiği de müşahede edilmektedir. Bu tenkitlerin isabetsiz olduğu söylenemezse de o tarihî biyografik eserlerin,

ulaşım ve haberleşme imkânlarının hayli sınırlı olduğu zamanlarda yazıldığı, ayrıca birkaç değil, çok sayıda şaire dair bilgileri içine aldığı düşünülürse, noksan ve yanlışları bir dereceye kadar mazur görülebilecektir. 13-20. asır arasında yaşamış belli-başlı Türk âlim, şair ve yazarları hakkında bilgi edinilecek biyografik kaynakların mühim bir kısmını şuaara tezkirelerinin teşkil ettiği mâlumdur. Söz konusu kaynakların bazı kusur, noksan ve yanlışları bulunsa da Türk Edebiyatı tarihi araştırmacılarının onlardan ve mevzularına ait diğer bütün biyografik, bibliyografik, antolojik vb. eserlerden faydalanması lazım geldiği, uzun uzadıya izaha muhtaç olmayacak kadar açıktır. Fakat Mehmed Muhlis'in yazılarını hazırlarken –muhtemelen bilgi ve tecrübe eksikliğinden dolayı- bu kaynaklardan gereği gibi yararlanamadığı görülmekte; H. 1317 (M. 1900) yılında, bir asra yakın zamandaki meşhurları ihtiva eden bir tezkire yazılmadığını ileri sürmesi ise Fatîn Efendi'nin (1229-1283/1814-1866) H. 1271 (M. 1855) yılında basılan *Tezkire-i Hâtîmetü'l-eş'âr*'ından haberdar olmadığı fikrini akla getirmektedir.

Genç yazarın, Türklerin henüz kendi edebiyat tarihlerini yazmamışken bir İngiliz edibinin bu konuda büyük emek mahsulü bir eser ortaya koyuşuna dikkat nazarını çekmesi, milli gayretin tezahürü olan yerinde bir hayıflanmadır. Müellifin burada -muhtemelen eski Osmanlı âlimleri ve divan şairleri hakkında kendi çağdaşları tarafından yazılıp yayımlanan bazı biyografik yazılara işaret ederek- hâl tercümelerinin başka, edebiyat tarihinin başka olduğunu belirtmesi de isabetlidir. Fakat geçmiş asırlarda yaşamış şairler, yazarlar hakkında ilmî araştırma ve yayınlar yapmadan mükemmel bir edebiyat tarihinin yazılamayacağını da göz ardı etmemek lazımdır.

Son olarak Mehmed Muhlis'in dört divan şairi hakkında, bilgi kaynaklarına erişimin hayli sınırlı ve zahmetli olduğu 1900-1901 yıllarında biyografik yazılar yazıp neşrederek bazı geçmiş büyükleri kendi zamanının okuyucularına tanıtmaya çalıştığını, bu metinlerinde Türk Edebiyatı tarihi araştırmacılarının faydalanabileceği bilgi ve intibaların da yer aldığını söylemek mümkündür.

Metin Teşkil Hakkında

Bu çalışmada ilk olarak Mehmed Muhlis'in ele alınıp incelenen yazılarının Latin harflerine çevirisine yer verilmiştir. Anılan çeviriyazı esnasında yazar yahut dizgiciden ileri gelen noksan ve yanlışlar [] işareti içinde giderilmiş; şairlerin divanlarının basma veya yazma nüshaları da göz önünde bulundurulmuştur. Müellifin yazılarındaki manzumelerde kullandığı noktalama işaretleri, zamanımızdaki yaygın tercihe uyularak metne

aksettirilmemiş; geri kalan kısımlardaki aynı türden işaretlerde de gerekli görüldüğünde değişiklikler yapılmıştır. İkinci olarak söz konusu yazılar zamanımızın Türkçesine aktarılmıştır. Belirtilen son kısımda bu metinlerdeki şiirler de köşeli parantez içinde nesre çevrilmiştir.

Sahâ'if-i Şuarâ-yı Sâlife

-1-

Rûhî-i Bağdâdî

“Gerçek midür bu vâkıa ya bir hayâldür

Ol gonce hâba varmış ola ihtimâldür”

Şems-i tâli', semâ-yı kebûd u sâf ve müşa'sa'ın nihâyet bulduğu âteşli maşrıkdâ lem'a-nisâr olurken, nâgehân kara sehâb-pâreler arasında ebediyyen gurûb etsin, girdâb-ı meçûlâtın a'mâk-ı dehşet-engîzine doğru sönerek süzûlsün!

Çemenler, jâleler, kelebekler, arılar arasında açılmağa başlayan bir gonce-i nev-bahâr u tâbdâr, bulunduğu gülistânın letâfetini henüz görürken haşin bir hazân rûzgârının nefha-i serdiyle kırılınsın, düşsün, pâ-mâl-i adem olsun... Evet; yâni emellerle, bütûn o şümûs-ı münevîre ile ziyâ-bâr bir hayât güzellikler arasında cilve-nümâ olurken bir ka'r-ı hiçîye doğru ufûl etsin gitsin; şükûfezâr-ı cihânda nesîm-i mes'ûdiyet ü ikbâl ile neşve-yâb bir rûh-ı nev-şükûfte nazar-endâz-ı etrâf iken sarsar-ı mevtin bir darbe-i hevlnâkiyle mahvolsun.

Gerçek mi? Efkâr-ı rakîkayı sâatlerce düşündüren, kulûb-ı mütehassiseyi sâatlerce inleyen, çeşmân-ı girye-perveri sâatlerce ağlatan bu acı vâkıa gerçek midir? Âh! Yoksa pîş-i enzârdan şehper-i mevhûmunu tahrik ede ede pervâz eyleyen bir tâ'ir-i hayâl midir?...

Amân yâ Rabbî! Hiç inanılır mı? O, ölsün, onun şu'le-fürûz gözlerini muzlim bir perde kapasın, bir nur, sönsün, mümkün mü? Hiç mümkün mü?

Çünkü bir vücûd-ı nâzenîne, bir hâk-i hûnîn, pek parlak gözlere bir sût-re-i siyah yakışır mı?... Bir nûra, mağrib-i fenâ... Oh! İhtimâl ki o, tatlı bir uykuya dalmışdır. Heyhât!... “Zerd olduğu bu denlü nedendür o gül-ruhun⁷

Ey bülbülân-ı aşk görün bu ne hâldür?” Fakat sararmış, solmuş, niçin?. Hiç uyurken insan sararır mı?.. Ey şâirler, siz, bir çehreden, bir levhadan, bir nazardan, bî-pâyân mânâlar istihrâc eden biçâre sevdâli mahlûklar, siz, bakın, görün, bu ne hâldir?...

⁷ Bu mısra yazıda “Zerd olduğu nedendir acib o gül-ruhun” şeklinde; Bağdatlı Rûhî'nin Arap harfleriyle basılmış divanında ise “Zerd olduğu bu denlü nedendür o gül-ruhun” biçimindedir. (Rûhî-i Bağdâdî 1287: 72). Biz ilkinin dizgici yanlış olduğunu düşünerek divandaki kaydı tercih ettik.

Eyvâh!... Ne büyük felâket!... Acı bir hakikat beyni şiddetle sarsıyor, a'sâbda tâkat-fersâ lerzeler hâsıl ediyor:

“Toprağa saldı bād-ı fenâ berg-i ömrini

Eğdi nihâl-i kâmetini sarsar-ı ecel”

Genç bir hayâtın vefâtına, Bağdad bâdiyelerinin yetişdirdiği Rûhî, bu koca şâir, işte böyle mersiye-hân oluyor ve onunla sahrâ-yı vesî'-i tefekkürâtda bir şelâle-i te'essür husûle getiriyor ki insan, bu te'essür-i rûhâniden müddet-i medîde kurtulamıyor. Ve sonra bu elemeler arasında şâir-i müşârün ileyhin diğer mersiyesinde tesâdüf olunan:

“Felek misin nesin ey cevr-pîşe-i gaddâr

Hemîşe etmedesin âh ü zârı zâr-ı nizâr⁸

Nedür bu vaz'-ı muhâlif bu kâr-ı bîhûde

Nedür bu fi'l-i bed ü bu edâ-yı nâ-hemvâr

Aceb ne hilkat olursun ne cinssin sen kim

Ne rahm var zamîründe ne mürüvvet var

Şerîf zâtların zîr-i hâkde cismin

Degül misin sen eden kût-ı mûr u hûriş-i mâr

beyitleriyle hem-zebân olarak dehre, ta'n-âver oluyor!..

Ya ölüm! Nûr-ı mâsûmiyetle tâbân olan yüzlere reng-i mâtemini saçan bu sadme, kilik-i Bağdâdî'nin:

Garîb vâkıadur⁹ bu aceb ne hâletdür

Şikeste dillere derd ü gam u musîbetdür

Ne hâme şerhi[ni] tahrîr [ider] ne dil takrîr¹⁰

Bir özge vâkıadur bu bir özge hâletdür

mahsûliyle göz önünde tecessüm ediyor, ediyor da işte o zamân:

“Ammâ ne çâre¹¹ hükm-i İlâhî yerin bulur

Kan ağlamak müfid değil olacak olur”

⁸ Bu beytin son iki kelimesi, Bağdatlı Rûhî'nin Arap harfleriyle basılmış divanında “zâr ü nizâr” şeklindedir. (Rûhî-i Bağdâdî 1287: 70).

⁹ Makalede “vâkıadan” biçiminde olan bu kelime, Rûhî Divanında “vâkıadır” şeklindedir. (Rûhî-i Bağdâdî 1287: 70). Biz belirttiğimiz ikinci kaydı tercih ettik.

¹⁰ Bu mısradaki eksiklik Rûhî Dîvânından tamamlandı. (Rûhî-i Bağdâdî 1287: 70).

¹¹ Bu kelimedenden sonra “ki” bağlacı vardır. Kullanılan aruz kalıbını aksattığından onu giderdik.

tesellî-amîz, hikmet-engîz beyti bizi o deryâ-yı melâlden tahlîse çalışıyor. Ne büyük iktidâr!...

*

Koca şâ'ir!

Gülzâr-ı âşıkâneye doğru hırâmân olduğu vakit rûha yine bir başka hissiyât tevdi' eiliyor; kendisini mâşûkasına -izhâr-ı muhabbet ile- ma'a't-tefahhur takdîm ve şâirliğinden bahsederek:

“Şâdmân ol sana meyl eylese cânâ şâir
Benzemez gayrılara rûtbede zirâ şâir

Nüktedânlıkda tefevvuk idemez şâire gayr
Kanda¹² otursa olur encümen-ârâ şâir

Halk-ı âlem ne bilür pür-fiten anlar şî'rin
Şâirin kasdını fehm eylemez illâ şâir

Şâir olmak katı¹³ müşkildür [olur] fikr itmen
Söylemekle bir iki beyt her ednâ şâir

Şî're taklîd ider ol denlû edânî var kim
Bulamazsın arasan binde bir a'lâ şâir

Kişi yıllarla gerekdür ide meşk-ı eş'âr
Ana erbâb-ı maârif diyeler tâ şâir

Kanda¹⁴ olsa yürütür kuvve-i¹⁵ tab' ile sözün
Eylemez kimseye âlemde müdârâ şâir”
diyor... Ve kalbini bir dest-i âteşin arasında parçalamağa çalışan sevdâsı kesb-i şiddet etdikce gâh:

¹² Bu kelime, Bağdatlı Rûhî'nin anılan basılmış divanında “kanda” şeklindedir. (s. 203). Eski olduğu için makale sahibi tarafından “Nerde” şeklinde değiştirildiğini tahmin ediyoruz. Biz divandaki kaydı tercih ettik.

¹³ Bu kelime, yazıda “hayli”, Rûhî Divânında “katı” şeklindedir. (Rûhî-i Bağdâdî 1287: 203). “hayli” kelimesi aruz kalıbının aksamasına sebep olduğu için “katı” kaydını tercih ettik. Mısradaki noksan kelimeyi de bu Arap harfli baskıdan faydalanarak giderdik.

¹⁴ Bu kelime, yazıda “nerde”, Rûhî Divânında “kanda” şeklindedir. (Rûhî-i Bağdâdî 1287: 203). Biz divandaki kaydı tercih ettik.

¹⁵ Bu kelime, Rûhî Divânında “kuvvet-i” şeklindedir. (Rûhî-i Bağdâdî 1287: 203).

“Ben senin bir bağı yanmış cevri-keş bîmârunam
Ey tabîb-i cân kerem kıl çâre-i bîmârun et

Gonce eylerse dehânunla letâfet bahsini
Anı bir sözle¹⁶ esîr-i şîve-i güftârın et”

Ve gâh:

Endüh-ı firkatinden ben hâksâr-ı âlem
Feyz-i muhabbetimden sen şâh-ı âlem-ârâ

Derd-i firâk gâlib dil zevk-ı vasla tâlib
Sabr eylemek ne mümkün Rûhî-i zâr u şeydâ”
tarzında nağme-perdâz oluyor; sonra sevmekten, iltifâtdan mahrum kaldıkça
-kim bilir nasıl?- gözyaşlarıyla:
Anmaz oldun beni âh sen ki¹⁷ muhabbet bu mudur [...]
Ey şeh-i mülk-i kerem şart-ı mürüvvet bu mudur

Bir selâmınla dil-i zârımı şâd eylemedün
Bî-vefâda gözümün nûrı hep âdet bu mudur
diye feryadlar ediyor... Yazık!
Yine her şeyden mehcûr oluyor, birçok ıztırablar, enînler bî-sûd kalıyor.
Me'yûsiyetler, ümitsizlikler içinde ellerini bârgâh-ı Sübhâniyyeye doğru
sâkitâne kaldırıyor ve:
Halâs eyle belâ-yı hecrden al cânımı yâ Rab
Müyesser eyle yâhûd vuslat-ı cânânımı yâ Rab

Bana künc-i belâda mihnet-i hicrânı çekdirme
Safâ-yı vasl ile şâd et dil-i nâlânımı¹⁸ yâ Rab
diyerek hüngür hüngür ağlıyor. Bunu, safha-i tefekkürâtımıza parça parça
yayılan şi'rleri isbât ediyor. Zavallı şâir!...

*

İşte kendisinden bahsettiğimiz Rûhî-i Bağdâdî, Sultân Murâd-ı Sâlis ve

¹⁶ M. Muhlis'in yazısında sehven “sözün” biçiminde çıkmış olan bu kelime, Rûhî Divânında “sözle” şeklindedir. (Rûhî-i Bağdâdî 1287: 106).

¹⁷ “Âh sen ki” kelimeleri Rûhî Divânında “mihrünle” şeklindedir. (Rûhî-i Bağdâdî 1287: 162).

¹⁸ Bu kelime, yazıda ve Rûhî'nin Arap harfleriyle basılmış divânında “nâdânımı” (Rûhî-i Bağdâdî 1287: 105), söz konusu eserin Coşkun Ak tarafından yayımlanmış karşılaştırmalı metninde ise “nâlânımı” şeklindedir. (Ak, 2001: 349). Sözün gelişi ve devamına “nâlânımı” kelimesini uygun bulduğumuz için diğerine tercih ettik.

Mehmed-i Sâlis hazretlerinin hengâm-ı saltanatları, yâni dokuz yüz, ya bin veyâ bin on seneleri e‘âzım-ı şuarâsından mâdûddur. Her yolda icâle-i kalem etmişlerdir. Terkîb-i bend-i meşhûru ve Ziyâ Paşa'nın:

“Meydân-ı sühanda yok iken sen gibi bir er
Bir şâir-i Rûm oldu sana şimdi berâber”
sözü ne derece bir iktidârı hâ'iz olduğunu gösterir.

“Giyüp bir âl eteklik hâleden meydâna azm itmiş
Semâda Mevlevî âyînini tasvîr ider mehtâb”
tasvîr-i ulvîsi hakîkaten pek mükemmeldir.¹⁹
Kitabhâne-i millîmize bıraktıkları divân, âsâr-ı nefise ve ber-güzîdedendir.

Mehmed Muhlis, *Mecmûa-i Edebiyye*, 10 Ramazan 1317 (11 Ocak 1900), Sayı 31, s. 1-2.

Sahâ'if-i Şuarâ-yı Sâlife

-2-

Vâsıf-ı Enderûnî

“Belâ bu bir taraftan kendi bahtım da bana düşmen
Ben el çekdim hele her vech ile dâmân-ı matlebden
Yıkıldı hâtırım şimden gerü âlem harâb olsun”
İşte bütün ümidleri, bütün hayâtının güneşleri, zalâm-ı bînihâye-i dehr arasında, yâni reng-i mâtemden daha siyah felâket karanlıkları içinde gurûb etmiş; nazarında kâinâtın hiçbir ehemmiyeti, hiçbir değeri kalmamış; azablar, ıztırlar ile inleyen bir biçârenin feryâd-ı dil-sûzu, bir şâir-i girye-perverin hayâtından bîzâr olduğu zamân ettiği enîn!
Vâsıf'ın pek acı, pek çok közleriyle âlûde bir nâlesil!...

Evet, Vâsıf'ın:

¹⁹ Bu beyit, Bağdatlı Rûhî Divânı'nda bulunmamakta; 18. asır şairlerinden Mehmed Emin Belîğ'in (ö. 1174/ 1760-61) divânında yer almaktadır. (Belîğ 1258/1842: 39-40). Nâmık Kemâl, *Tahrîb-i Harâbat'ta* Belîğ'in “ider mehtâb” redifli gazelindeki iki beyti andıktan sonra, bu sözleriyle Nâbî ve Koca Râgıb gibi, eski fikirlere göre, milletin en büyük şairlerinden sayılan en büyük edipleri “çiğnemiş olması”nı, kabiliyetinin parlaklığına delil gösterir. Sünbülzâde Vehbî'nin (1131-1224/1719-1809) mehtap gazellerine nazire yazmak için yaratılışında ne kadar kuvvet varsa bol bol sarf ederek mâlûm manzumesini meydana getirdikten sonra bir mecmuada Belîğ'in gazelini görünce, “Biz Nâbî ve Râgıb ile uğraşdık; eğer Belîğ'i görmüş olsaydık bu zeminde it'âb-ı tabiat küstahlığını ihtiyâr etmez idik” dediğini belirtir. (Kemâl 1303: 114-115).

“Kalbim, hâtırım pek müdhiş bir darbe-i keder ile kırıldı, parçalandı. Rûhum, belâyâ-yı mütevâliye-i şedîde altında eziliyor; tâlîim de bana düşman oldu; beni zulmetlere gark olmuş bir girdâbda yıldırımlarla tâzîb ediyor. Of!. Dâmân-ı matlebden ben artık el çekdim. Şimden sonra cihân, kulüb-ı beşeriyeyi âlâyiş-i zâhîrîsiyle kendine cezbeden bu âlem harâb olsun, mahvolsun!” diye rûhundan, kaleminden gayr-ı ihtiyârî dökülen âh-ı te’essürler!...

“Derûnum inlesin her demde dem-sâz-ı rebâb olsun

Demem dil vasl-ı yâr ile cihânda kâm-yâb olsun”

Bir feryâd daha! Derûnum inlesin, ağlasın, bundan böyle de vasl-ı yâr ile cihânda kâm-yâb olmasın!..

Öyle ya!. Zavallı Vâsıf! Nasıl nâle-bâr olmasın?... Giryenâk, melûl olduğu hâlde sevdiğine niyazlarda, istirhamlarda bulunmuş. Heyhât! Yine küçük bir iltifâta bile nâ’îl olamamış:

“Kabûl etmez benim vîrâne gönlüm gayrı hiç tâmîr

Niyâzım geçmedi dildâra taşa eyledi te’sîr”

Pek yazık!...

*

Âh! Evvelleri, sevdiği âfâk-ı rûhuna muhabbet-nisâr olmağa başlarken kendi:

“Mevsim-i gül rûy-ı rengîninle eyler iftihâr

Nev-bahârı n’eyleyim gülzâr-ı hüsnün nev-bahâr”

gibi küçük bir mukaddime-i aşk ile -hafî bir sûretde- izhâr-ı muhabbet ettiği zamân kim bilir ne kadar mes’ûd bulunmakda imiş!..

Sonra da açıktan açığa:

“Reng-i ruhsârın görelden gül gibi

Gül yüzüne âşıkım bülbül gibi

Nûş edip sahbâ-yı²⁰ la’lin mül gibi

Koklasam gîsûların sünbül gibi”

ile ne güzel, ne latîf i’lân-ı muhabbet eylemiş!

Sevdâsı yevmen feyevmen kesb-i şiddet edip de ümîd ettiği vefâyı da göremeyince:

“Güzelsin şûhsun dilbersin ammâ

Ve lâkin mûcid-i resm-i cefâsın”²¹

gibi küçük küçük isnâdâtta bulunmuş ise de yine hiç bir şeye, hiç bir emeline

²⁰ Bu kelime, yazıda “cihân-ı,” Enderunlu Vâsıf’ın H. 1257 (M. 1841)’de İstanbul’da basılan dîvânında ise “sahbâ-yı” şeklindedir. (s. 140). Biz divandaki kaydı tercih ettik.

²¹ Bu kelime yazıda sehven “hafâsın” şeklinde çıkmıştır. Biz onu divanın İstanbul baskısına bakarak (Vâsıf Osman 1257/ 1841: 111) “cefâsın” şeklinde düzelttik.

muvaffak olamamış ve:

“Kim etmez ney gibi feryâd elinden

Senin ey şûh u dilber dâd elinden”

diye figanlara başlamış; hayf! Her şeyden mahrum kalmış, o kadar niyazlar kabûl olunmamış; şâir de:

“Sen belle bunu ey gül-i zîbende-nümâyış

Yok gayrı derûnumda benim ülfete hâhiş

Gördükde beni eyleme bîhûde nûvâziş

Küsdüm sana ben nâfile yalvarma barışmam”

“Ömrümde sana geçmedi bir kerre niyâzım

Âşık olayım da ne demek geçmeye nâzım

Bî-lutf u mürüvvet benim ülfet neme lâzım

Küsdüm sana ben nâfile yalvarma barışmam”

diye serzenişlerde bulunmuş!...

Âh! Sevdâlarla mahlûk, sevdâlarla âlûde, sevdâlarla fûrûzân kalbler; hiç muhabbetiyle perveriş-yâb olmakda bulunduğu güzele birdenbire küser mi, darılır mı?... Bu mümkün mü?...

Vâsıf'ın aşkı:

“Gönlüm yeni başdan yine âteşlere yakdın

Yakdın yeniden düzah-ı hicrâna bıraktın”

beytiyle tekrar iştiâl ediyor. Fakat bu defâ mâşûkasını kendisine muğber görünce:

“Hezâr bârını çekmişken âşık-ı mehcûr

Revâ mıdır ki ola şimdi dergehinden dûr

Güneh mi eyledim oldumsa ben sana mecbûr

Kabâhatim ne ne yaptım ne oldu bende kusûr”

bedîasıyla nağme-perdâz oluyor: Gâh:

“Sebebin söyle ne küsdün dil-i biçâreye sen

Sûz-ı hicrân-ı gamınla yetişir yandım ben

Sen dururken kime ben çâk-i giribân edeyim

Kime derdim diyeyim kimlere efgân edeyim”

Ve gâh:

“Dil olmasa bu mertebe rencide gamından

Kim eyler idi böyle şikâyet siteminden

Gel hâlimi bir gör de yakarsan yak efendim

Sensiz bana hasret neler etdi bak efendim”

istirhamlarında bulunuyor...

Of! Bu zâlim, bîvefâ güzeller hiç merhamet ederler mi?...

İşte zavallı Vâsıf, zavallı şâir, artık kendi kendine feryadlara, hasb-i hâllere, şikâyetlere başlıyor:

“Yâr ile âteş-mekân olsam da gülşendir bana
Lâkin ansız gülşen-i âlem de külhandır bana

Şöyle me'yûsum gözümde yok safâ-yı gülsitân
Öyle dil-tengim bu âlem çeşm-i sûzendir bana

Gerdiş-i aksiyle çarhın ben henüz nâ-kâm iken
Her tarafda baht-ı bîdâdım da düşmendir bana

Âh-ı dil-sûz u niyâzım etmedi hayfâ eser
Nerm iken ağyâra yârin kalbi âhendir bana

Kalmadı Vâsıf tahammül yâr ise etmez nigâh
Gûşe-i firkat anun-çün şimdi meskendir bana”

-

“Ol şûh-ı bî-vefâya gönül mübtelâ mısın
Sen tâ bu rûtbe cevr ü cefâya sezâ mısın
Bülbül misâli sen yine feryâda başladın
Ol gül-nihâl-i işveden ey dil cüdâ mısın”

-

“Hâtırım mahzûn bağrım hûn sinem yaralı
Hangi derdim söyleyim dağlarca derdim var benim
Bir taraftan cevr-i yâr bir yan[a]dan yârân gamı
Gayr ile gördükce hem-âgûş-ı ülfet yârimi
Âh edip mümkün mü ifşâ etmemek esrârımı
Bir gülün mecbûruyum hiç sorma hâl-i zârımı
Yâre te'sîr eylemez bir âh-ı serdim var benim”

-

Ben gülünden ayrı düşmüş bülbül-i nâlendeyim
Dinlese bir şeb nevâ-yı nâlemi bülbül yanar”

*

Sahâ'îf-i âşikânede rûhumuzu bir melâl-i hafinin zebûnu ederek sâatlerce

gaşyeden Vâsıf-ı Enderûnî'nin iktidârı, elvâh-ı hakikatde başka bir sûretde pertev-nisâr olur:

“Bu dâ'ire-i gurbeti âlem mi sanırsın
Envâ'-ı gam u mihneti âlem mi sanırsın

Gam ana denir ki vere şâdî nagam-âsâ
Zu'munca gönül sen de gamın gam mı sanırsın

Her bâde-keşi rind-i cihân-dîde olur mu
Erbâb-ı harâbâtı bütün Cem mi sanırsın

Tahsil-i kemâlât ile kâmil olur insân
Her bir har-ı lâ-yefhemi âdem mi sanırsın

Ârif olamaz terki de terk eyleyen âdem
Her tâc giyen zâhidi Edhem mi sanırsın

Kim bilir nasıl bir me'yûsiyet arasında iken söylediği:

“Âlemin bir pula değmez kuru hayl ü haşemi
Etme ikbâle heves kendine hoş gör bu demi
At gönülden emeli²² çekmeyesin tâ eleme
Ne nevâ-yı nagamı dinle cihânda ne gamı”
ile emsâl-i hikemiyyeden mâdûd olan:

“Dükkânda şî'r meşk olamaz gel eve öğren
Bâzârda kâlâ-yı maârif satılır mı”

Ve:

“Behâyimden sayarmış şahs-ı bî-irfânı ârifler
Değil insanlar ol zümreye hayvanlar ağılarmış”
beyitleri ve:

“Kim olur zûr ile maksûduna reh-yâb-ı zafer
Gelir elbette zuhûra ne ise hükm-i kader
Hakk'a tefvîz-i umûr et ne elem çek ne keder
Kıl sözüm ârif isen gûş-ı kabûlüne güher
Mihneti kendine zevk etmedir âlemde hüner

²² Bu kelime yazıda “elemi”, Vâsıf Dîvânı'nın Bulak'ta yapılmış baskısının “şarkıyyât” kısmında ise “emeli” şeklindedir. (Vâsıf Osman 1257/1841: 5). Biz “emeli” kaydını tercih ettik.

Gam u şâdî-i felek böyle gelir böyle gider”

ilh...

müseddesi de işte bize ne derece bir iktidârı hâ'iz olduğunu gösterebilir.

Şuarâ-yı sâlifemiz meyânında latife-perdâzlığıyla, vâzıh, sâde ifâdesiyle şöhret bulmuştur. Tabiat-ı şi'riyyeleri daha on bir, on iki yaşlarında iken küçük küçük eserleriyle tecellî etmeğe başlamışdı.

Tuhaf beyitlerine, gazellerine pek çok tesâdüf olunur. Ez-cümle bir gazeline ciddî ciddî, parlak parlak, kendine mahsus bir tarz-ı bedî' ile rûhumuzu te'essürlere gark ederken letâ'if-gûyâne eş'âra da meylettiği görülür.

1227 [M. 1812-1813] târihinde cennet-mekân Gâzî Sultân Mahmûd Hân-ı Sâni lisân-ı 'âlisinden Ravza-i Mutaharra'ya takdîm kılınan şu tazarru'-nâmesi zikre şâyândır:²³

“Şemi'dân eyledim ihdâya cür'et yâ Resûlallah
Merâmım dergeh-i ulyâna hıdmet²⁴ yâ Resûlallah

Değildir Ravzana şâyeste dest-âvîz-i nâçizim
Kabûlünle kıl ihsân ü inâyet yâ Resûlallah

Kimim var hazretinden özge hâlim eyleyim i'lâm
Cenâbındandır ancak lutf u himmet yâ Resûlallah

Dahilek el-emân sad el-emân dergâhına düşdüm
Terahhum kıl bana eyle şefâat yâ Resûlallah

Dü âlemde kıl istishâb Hân Mahmûd-ı Adlî'yi
Senindir evvel ü âhirde devlet yâ Resûlallah

Vâsıf-ı Enderûnî şarkılarıyla bir mevki'-i mümtâz ihrâz eylemiştir. Fakat ekser-i eserlerinde, şi'rlerinde hatî'ât-ı lafziyye mevcûddur.

Kendileri Sultân Selîm Hân-ı Sâlis'in evâhir-i asr-ı 'âlileriyle Sultân Mustafâ Hân-ı Râbi' ve Sultân Mahmûd Hân-ı Sâni hazarâtı a'sârı şuarâsından mādûddur.

Sadrâzam Bostancı başı Arnabud Halîl Paşa'nın yeğeni idi. Diğer isimleri

²³ Bu na't, Vâsıf'ın İstanbul'da Arap harfleriyle basılan divanında bulunmaktadır. (Vâsıf Osman 1257/ 1841: 8).

²⁴ Yazıda sehven “hidmeti” şeklinde çıkmış olan bu kelimeyi mana, aruz kalıbı ve kafiyeden dolayı “hidmet” şeklinde düzelttik. Anılan kelime Vâsıf'ın İstanbul (Vâsıf Osman 1257/ 1841: 8) ve Bulak'ta (Vâsıf Osman 1257/ 1841: 9) basılmış olan divanında da “hidmet” biçimindedir.

Osman olup “Kilâr Kethudâsı” denmekle mârûf idiler.
Divânı hakikaten şâyân-ı mütâleadır.

Mehmed Muhlis,
Mecmûa-i Edebiyye, 8 Şevvâl 1317 (8 Şubat 1900), Sayı 34, s. 2-3.

Sahâ'if-i Şuarâ-i Sâlîfe

-3-

Nazîm

-İlyâs Sükûtî Bey'e-

Hürşid, semâ-yı zî-safâ-yı maşrıkı tezyîn eden bulutların arasında doğmağa başlar. Kâ'inâta ilk nazarlarını atfeder. İlk ziyâları saçar; her şeyi meserretlere gark eder: Gecenin kederleriyle, seherin giryeleriyle mağmûm duran, gözyaşlarına gark olan şükûfelerin o hüznlerini izâle eder. O yaşlarını bir şu'le-i mes'adet-nisâr ile kurutur.

Leyâl-i sükûn-perverin karanlıklarından tevahhuş ederek âşiyânelerine kaçan, saklanan kuşların gözlerine bir nûr-ı sürûr akıtır.

Çiçekler, yaprakları arasında tebessüm ederler. Kuşlar, sevinçlerini, teşekkürlerini i'ân için şarkılar okurlar.

Güneş, ağır ağır, mütemâdî maşrıkdan uzaklaşır, ilerler, ilerler. Gâh bir sehâb-ı siyâh arkasında kalır ve gâh bütün şâşaasıyla, bütün azametiyle görünür. Görünür, her tarafa ifâza-i envâr eder. Böyle böyle zevâle resîde olur. Artık semâda -o günkü- hayâtının yarısı ademe karışmıştır.

Nihâyet bu nısf-ı hayât kadar bir zaman daha geçer; zavallı şems te'essürden âteşin renklere bürünmüş, kanlar içinde kalmış mağribde son bir nigâh-ı tahassürle ufûl eder.

Ah, ömr-i beşer de böyle değil midir?

Fi'l-hakîka analarımızdan doğarız; sâha-i âleme ilk adımımızı atığımız vakit birçok kimseler sevinir. Gözlerimizin ilk bakışları, cemiyet-i beşeriyyeden bir kısmının intizârlardan, kim bilir nasıl üzüntülerden mahzûn gönüllerini akıttığı seylâb-ı saâdetle o elemelerden âzâde kılar; sonra saçtığı şuâ-ı meserretle meşhûn-ı şetâret eder, bırakır. Bu bîvefâ kâ'inâta tulûumuz, onları o kadar sevindirir, o kadar müstağrak-ı eşvâk eder ki, o zaman azamet-i İlahiyyeye karşı secde-âver-i şükran olurlar. Kalblerindeki efvâc-ı sürûru beyân için ortalığı velvelelere, alkışlara boğarlar.

İstikbâle, bahtiyârlığa âid hazîn ninniler, vâlidelerimizin rûhlarında inkişâf eyleyen sürûru beyân ederken yavaş yavaş gehvâre denilen mazik-ı ıztırâbdan tahlîs-i giribân eyleriz.

Sinnimiz yevmen-fe-yevmen terakkî eder; hayâtımız an-be-ân kısalır. Gâh âlâm-ı dehr, dumû'-ı te'essür, bütün cihânı bize zulmetlere boğulmuş gösterir ve gâh bir saâdet-i nâgehânî arasında unutulmaz dakikalar, sâatler, günler geçiririz.

Kırk sene, kırk beş sene, kırk sâniye kadar çabuk, anlaşılmaz bir derecede mürûr eder. İşte o vakit kendimizi hayâtın ân-ı zevâlinde görürüz. Mâziye bakarız: Sâha-i mechûlâtın hîçî, muzlim bir yerinde hayâtımızın ekser-i satırları, belki sahifeleri silinmiş kitâb-ı mevhumunu görürüz. Nazarlarımız bu sahâ'if-i bî-fâ'ideyi karışdırırken bir zalâm-ı mübhemiyyet arasında kalır.

Âtiye bakarız: Birkaç nûr-ı ümîd gözlerimizi kamaşdırmağa çalışırken bütün mevcûdiyyet-i şahsiyyemizin kesif bir karanlık içinde kalması, birdenbire dehşet verir.

Ân-ı zevâlden yâni bu tereffu'dan sonra sukût etmeğe başlarız. Ömrün sukûtu suûdundan daha serî gibi hiss olunur. Of! Artık defter-i hayâtımız kapanır; arkamızdan bir hayâl-i mahûf bizi kovalar. Pişgâhımızda bir mezar açılır. Burası da bir mağribdir. Biz buraya düşeriz; biz burada gurûb ederiz.

İşte hayât-ı dünyeviyye bu kadar fânî, bu kadar ehemmiyetsizdir. Bu derece çabuk geçer, gider.

Evet, ümîdler, bizi iğfâl eder: Cihânda çalışırız, çalışırız, didiniriz, didiniriz. Mevt kollarını germiş, âgûşını açmış olduğu hâlde bize doğru, bizi kucaklamak, âlem-i digere götürmek için koşar. Biz gayr-ı ihtiyârî ona doğru gideriz. Fakat bu hâli bilir miyiz?.. Bu suâle cevâb müşkil!..

Şu âlemdeki istirâhatimizi te'mîn için çalışmağa nasıl mecbûr isek, fikrimizde hâtırası inilteler husûle getiren âhiret için de o kadar gayret etmekle muvazzafız!.

Bu vazîfe bizi ebedî bir saâdete nâ'îl edebilir. Bu ikinci vazîfeyi ifâ edemezsek azâb-ı sermedî hazırdır.

Âh! Her gün, her vakit işlediğimiz hatâlar, isyânlar, yâni vazîfe-i sâniyeyi ifâ edememeliğimiz, bizim, dehşet uçurumları, cehennem alevleri içinde yuvarlanmamıza bâis olacak!

Ne kadar havf-âver bir hakikat!!!

Cenâb-ı Hakk'ın biz kullarına ihsân buyurmakda olduğu niam-ı bî-nihâyenin, eltâf-ı bî-gâyenin şükrünü, hamdini edâ edemiyoruz.

Ne büyük azâb-ı vicdânî!..

Ne yapalım, ne yapalım?... Bu kadar kusûrlarımızdan, bu kadar hatâlarımızdan dolayı müstehak olduğumuz mahcûbiyyetden, ıztırâb-ı dâ'imîden, ezâ-yı uhrevîden kurtulmak için ne yapalım? Bizi, bütün mükevvenâtı yaratan Allâh'ın, Allâh-ı Zül-celâlin affına, bir lutf-ı âlü'l-âline

ilticâ etmekden başka elimizden ne gelir?.. Ne yapabiliriz?..

Secdelere kapanalım, feryadlar edelim, gözyaşları dökelim, afv isteyelim!

*

Oh! Taleb-i afv, tazarru', münâcât, ne kadar ulvî, ne kadar sâf, ne kadar rakîkdir!

İşte hayât-ı dünyeviyyenin hiçliğine aldanmayarak, meşâgıl-i dünyeviyye kadar, belki daha ziyâde meşâgıl-i uhreviyye ile dem-güzâr olmuş bulunan birinin, Nazîm'in tazarru'ları, feryadları... Fikrimizi her şeyden tahliye ederek okuyalım, dinleyelim:

Sen eyle devâ şerbet-i afvınla Hudâyâ

Oldu dil ü cân tâb-ı teb-i²⁵ cürm ile haste

-

İmdâd-ı şifâ-hâne-i lutfundan İlâhî

Ey âciz-i dermândelerin dâd-penâhı

-

Yâ Rab dil-i mahzûnumu kıl gussadan âzâd

Fahr-i dü-serâ aşkına eyle beni dil-şâd

Lutf u keremin hürmetine geç günehimden

İhsânına kaldım senin ancak meded imdâd

Âşûfte vü âvâre vü biçâre Nazîm[im]

Eyle dil-i vîrânımı lutfun ile âbâd

Âh! Giryelerle, nedâmetlerle, istigâselerle âlûde bu feryâdlar nasıl şerh olunur, nasıl tefsîr edilebilir?

Fî'l-hakîka:

Yâ Rab! Kalbim, canım bir darbe-i cürm ile hastalandı, cerîhadâr oldu. Onu sen şerbet-i afvınla devâ eyle!

Ey âcizlerin, zavallıların, biçârelerin dâd-penâhı!.. Şifâ-hâne-i inâyetinden imdâd, imdâd!..

İlâhî! Zalâm-ı bî-nihâye-i gam ile ihâta olunmuş kalbimi, fahr-i dü-serâ aşkına âzâde-i ekdâr et. Et de beni, bu mahzûn, müstağfir kulunu dil-şâd eyle! Lutfunun, kereminin binlerce, milyonlarca avâlîme saçdığın tasavvur olunmaz derecede pâyânsız in'âm-ı Sübhâniyenin hürmetine günâhımdan geç!..

²⁵ Bu kelimeler yazıda sehven "tâb-ı şeb-i" şeklinde çıkmıştır. Biz Nazîm Divânı'nı (Çakır 2020: 830) göz önünde tutarak bu yanlış "tâb-ı teb-i" biçiminde düzelttik.

Kime gideyim, ilticâ edeyim?.

Senden başka kim var?.. Beni sen yaratmadın mı? Şemsleri, kamerleri, her biri bir cihân olan ahterân-ı ziyâdârı, nazar-ı hayretle temâşâ ettiğimiz bedâyi'-i gûnagûnu, hulâsa her şeyi, bütûn mevcûdâtı sen halk etmedin mi? Her şey sana sığmaz mı? Senden büyük hiç var mı?..

Evet evet! Bütûn mahlûkâtın penâhı sensin! Senden başka bir Hâlik'in vücûdunu tahayyül mümkün değildir.

Hudâyâ!.. İşte ben senin ancak o azametine sığındım, senin o ihsânına kaldım, imdâd!..

Giryân, bîçâre, zavallı Nazîm'in kalbi vîrândır. O dil-i vîrânımı lutfun ile âbâd et!.. me'alinde olan tazarru'ları, şiirleri izâh etmek nasıl kâbil olabilir?

On ikinci karn-ı Hicrînin en parlak mahsûlât-ı edebiyesi meyânında temeyyüz eden -bahsetmek istediğimiz- Nazîm -ki Kasımpaşalı²⁶ na't-gû Nazîm Efendi nâmıyla meşhûrdur- akıllara hayret verecek derecede ulvî olmakla berâber gâyet uzun olan na'tları ile, tazarru'ları ile rûhumuzu -işte böyle- birtakım serâ'ir-i hafîyye ile gaşy ediyor.

Mâ-ba'di var. Mehmed Muhlis.

Mecmûa-i Edebiyye, 29 Şevvâl 1317 (2 Mart 1900), nr. 37, s. 1-2.

Sahâ'if-i Şuarâ-yı Sâlife

-3-

Nazîm

(Geçen haftaki nüshamızdan mâ-ba'd)

İnsan bunları okudukca, meâni-i i'câz-nümâ fikre aksetdikce kilik-i Nazîm'e karşı hayrân olmakdan kendini alamıyor.

Nasıl hayrân olunmaz?... İşte daha bir na'tından müfrez bedialar:

“Ey ledünn mektebinin hâce-i ümmî-lakabı

Enbiyâ vü rusûlün zîver-i tesbîh-i lebi

Seyyid-i²⁷ âlem ü âdem sened-i mevcûdât

Mesned-i her-dü-serânın şeh-i vâlâ-hasebi

²⁶ Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin (1096-1166/ 1685-1753) *Atrabül'âsâr*'ında Nazîm'in doğum yeri ve yaşadığı mahallin İstanbul'da Kumkapı semti olduğu bildirilir. (Es'ad Efendi, *Atrabül'âsâr*, İÜ Nadir Eserler Ktp. TY nr. 6204, vr. 34a).

²⁷ Bu kelime makalede “Sine-i”, Nazîm Dîvânı'nda ise “Seyyid-i” şeklindedir. (Çakır 2020: 348). İlkinin dizgici yanlış olduğunu düşünerek daha uygun bulduğumuz ikincisini tercih ettik.

Eşref-i halk-ı cihân pâdişeh-i kevn ü mekân
Tahtgâh-ı şerefin husrev-i ‘âlî-nesebi

Şeh-i tâhir-neseb ü husrev-i pâkîze-haseb²⁸
Hâşimî hem Medenî hem Kureşî hem Arabî

Sühanı rûh-ı mücerred deheni cevher-i ferd
Kân-ı kevnin güher-i mâ-hasal-i müntehabı

Hak risâletle nübüvvetle vücûdın etmiş
Hâdi-i cem‘-i rusûl râhber-i fevc-i nebî

Âferîneş yüzünün suyuna halk olmuşdur
Rahmet-i âlemiyândır o dü âlem sebebi

Neyyir-i burc-ı ezel Ahmed-i mürsel ki anın
Mihrinin lerze virir zerreye şûr u şegabı

Dem-i Rûhü’l-kudüs olsa o şehin lâyıkdır
Matbah-ı izzetinin şu‘le-fürûz-ı hatabı

Bâğ-ı câhında Süreyyâ o saâdet-çemenin
Târem-i rif‘atinin hûşe gedâ-yı inebi

O şehin yazmağa tuğrâ-yı berât-ı na‘tin
Kâtib-i çarhın olursa n'ola efzûn talebi

Düde şeb sûrh şafak hâme şehâb encüm rîg
Mihbere²⁹ mâh-ı felekler safahât haşebî

Ders-i vafında olub mu‘terif-i acz ü kusûr
Akl-ı evvel de ola metn-i senâsında gabî

²⁸ Bu kelime makalede “neseb” şeklindedir. Biz Nazîm Divânı’nı (Çakır 2020: 348) göz önünde tutarak onu “haseb” biçiminde düzelttik.

²⁹ Bu kelime makalede “Micmere”, Nazîm Divânı’nda ise “Mihbere” şeklindedir. (Çakır 2020: 349). Beyitte “hâme, rîg” gibi yazı ile alâkalı kelimeler kullanılarak söz sanatı yapıldığı için biz ikincisini tercih ettik.

Ey fûrûğ-ı dü-ruhı³⁰ her dü-cihân mâh-veşi
Pertev-i hüsn ü cemâli iki âlem güneşi

Bi-hazân serv-i çemân-ı çemen-i Bathâyî
Gülbün-i Ravza-i Yesrib gül-i bâğ-ı Kureşî

Harem-i muhterem-i Ravzasının subh u mesâ
Şehper-i Rûhu'l-emîn olmada çârûb-keşi

Görmedi sâyesini misli gibi ins ü melek
Yerde gökde o şeh-i bi-bedelin yokdur eşi

Böyle olmazdı celî-pertev [ü] 'âlî-kevkeb
Âsitânında zuhal olmasa abd-i Habeşî

Haste-i huşk-leb-i tâb-ı teb-i ma'siyetim
Şerbet-i şefkatine kaldı derûnum 'ataşı

Ey kârî!... Bunlar, bunların hepsi de daha dünyâda iken müstağrak-ı evvâk-ı
uhreviyye olan bir fikrin, bir fikr-i 'âlinin mahsûlâtı, bir kalb-i velînin
halecanlar arasında çıkardığı eninlerdir!...

*

“Şi'rînin menba'ı muhabbetdir!”..

Ne büyük hakikat!. Ne kadar doğru söz!...

Hiç bir vakit sevdânın bir ziyâ-yı hazîni, bir şua'-ı âteşnâkiyle tenvîr
olunmamış, yanmamış fikirler, şi'rîlerle galeyân ederler mi?...

Bir şerâre-i muhabbetle en nâzik, en mühtezz âsâbında bir acı duymayan
kalbler hiç mütehassis olurlar mı?.

Âh! Âteşlerle dolan, dâimâ âteşler içinde yanan şâir dimâğı, hızlı hızlı
darbelerle te'essürâtını, tecessüsâtını beyân eden şâir kalbi nasıl şeydir?..
Bilinemez ki, söylenemez ki!..

Onlar, öyle dimâğlar, öyle kalblerdir ki her biri bir tîr-i sevdâ ile yaralanmış,
her biri bir âteş-i sevdâ ile iştiâl etmişdir.

İşte evvelâ bir darbe-i muhabbetle sarsılan kalb-i Nazîm'in, bu zavallı dil-i
şâirin bir iniltisi, fikr-i rakîkının, fikr-i müştâ'îlinin acıklı bir feryâdını da şimdi
dinleyelim:

³⁰ Bu kelime makalenin aslında sehven “dûzahı” şeklinde çıkmıştır. Nazîm Dîvânı'nı (Çakır
2020: 731) göz önünde bulundurarak “dü ruhi” şeklinde düzelttik.

“Cânân yolunda ölmege lâıyk değil miyim
Kurbânı olduğum sana âşık değil miyim

Olsam aceb mi matla‘-ı mihr-i muhabbetin
Mânend-i subh âşık-ı sâdık değil miyim

Sen âfitâb-ı nâz gönül maşrıık-ı niyâz
İnsâf eyle sana muvâfık değil miyim”

Bu satırları bıçâre Nazîm, etdiği istirhâmların kabûl olunmadığını görmüş de -
kim bilir nasıl bir hâl-i pür-melâlde iken- yazmış?... Öyle ya...

“Cevrin ki senin ey şeh-i bîdâd tükenmez
Her güşede senden sana feryâd tükenmez”

gibi bir nâle-i iştikâdan sonra bir eser-i terahhum gösterilmezse ne
söylenmez?...

Of!.. Onu bir dereceye kadar merhametli zannıyla -bir iftirâk üzerine- sabah
sislerini dağıtan, tâze yapraklara muhabbetini fısıldayan nesîm-i hafife:

“Bir haber gelmedi ârâm-ı dil ü cânımdan
Cânımın cânı habîbimden o cânânımdan

Beni ferdâya salub şimdi kiminle salınur
Haberin var mı sabâ serv-i hırâmânımdan

Yüri ey bâd-ı seher şemmesini arz eyle
O perî-şânıma ahvâl-i perîşânımdan”

hitablarında, niyazlarında bulunduğu zaman ne kadar göz yaşları
dökmüşdür? Yazık!.

O zamanlarda, ondan ayrı yaşadığı hicranlı vakitlerde:

“Yakdı beni âteş-i firâkın
Tâ cânıma geçdi iştiyâkın”

“Sensiz[ce] tenhâ garîb kaldım

Bîmârım [ü] bî-tabîb kaldım”³¹

gibi arz-ı hâllerde bulunmuş, bulunmuş da “Bir lutfuna nâ’îl olurum” diye
birtakım emellerle imrâr-ı evkât eylemiş... Heyhât!...

Hiç mâşûkalarda, daha doğrusu güzellerde merhamet olur mu?... Hiç onların

³¹ Bu beyitteki vezin aksaklığını *Nazîm Dîvânı*’nın şu yazma nüshasına bakarak giderdik: *Dîvân-ı Nazîm*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY 2817, vr. 78b.

taşdan daha katı kalblerinde bir ihtizâz-ı merhamet hiss olunur mu?...

Nazîm, bu koca şâir, bu hârika-i zamân artık her şeyden ümidini kesmiş, fakat yine bir defâ daha tecrübe-i tâlî' için birkaç söz söylemeği münâsib görmüş de âşıkâne lâkin ciddî bir tavırla:

“Âh-ı seherim nâle-i mestâne mi sandın

Feryâdımı gûş itmedin efsâne mi sandın

Gül ruhlarını arz idüb âteşlere yakdın

Ben bülbül-i şûrîdeni³² pervâne mi sandın”

demiş. Hayf!... Zihnin en derin, en gizli bir yerinde parlayan bu son ahter-i ümîd de sönmüş!.. Bundan sonra kendi kendine hasb-i hâllere başlamış, daha kendi gibi ağlayan bulutlara:

“Felekde sen de mi dûr oldun âfitâbından

Bu rûtbe giryene bâ'is ne ey sehâb senin”

istifhâm-ı beligânesinde bulunmuş!

Zavallı şâir!...

Mâ-ba'di var.

Mehmed Muhlis, *Mecmûa-i Edebiyye*, 6 Zilka'de 1317 (7 Mart 1900), Sayı 38, s. 1-2.

Sahâ'if-i Şuarâ-yı Sâlife

-3-

Nazîm

(Geçen haftaki nüshamızdan mâ-ba'd)

O vakit ki cihânın fâniliğini düşünürüz, hayâtın son dakikaları hâtıra gelir; ölüm, bütün dehşetiyle göz önünde tecessüm eder; secdelere kapanırız, tevbeler ederiz, fikrimizde dolaşan söylemek istediğimiz: “Allah son nefesde îmânımızı saklasın.” sözlerini:

“Ümmîdim odur rûhumı kabz eylediğinde

Gül-berg-i hayâtım olıcak mevt ile berbâd

Zikrim ola Allâh-ı Ganî celle celâlüh

Fikrim ola hep zemezme-i amme nevâlüh”

yolunda Nazîm'in kilik-i bedâyi'-perveriyle tasvîr edilmiş görürsek bu tazarru'-ı hazînin karşısında nasıl titremeyiz?.

*

³² Bu kelime, Nazîm Divânı'nda “şûrîdeyi” şeklindedir. (Çakır 2020: 624).

Nâmı târîh-i edebiyât-ı Osmâniyyemizi tezyîn eden Nazîm en âbid, en büyük, en ‘âli şâirlerimizdendir. Sultân Mehmed Hân-ı Râbi‘ ve Süleymân Hân-ı Sâni ve Ahmed Hân-ı Sâlis hazarâtının a’sâr-ı ‘aliyyesinde velvele-i fesâhat ve belâgatıyla cihân-ı sühanı doldurmuşdur. Öyle na‘tlarına tesâdüf olunur ki insan engüşt-ber-dehân-ı hayret olmakdan kendini alamaz.

Târîh-i Atâ, terceme-i hâlınden bahs ile şu meâlde der ki:

“Kendisi sarây-ı hümâyûna dâhil olmasıyla berâber tahsîl-i ilm ü mârifete verziş ederek ashâb-ı fazl ü kemâlden ve zurefâ-yı şuarâdan mürebbisi olan zâtın teşvîk u himmetiyle az zamanda ulûm-ı Arabiyye’den ahz-ı icâzet ve Fârisiyyi taallümle³³ tetmîm-i mârifet etmiş ve bu esnâda vazîfe-i mevdû‘asını hüsn-i ifâ etdiğinden dolayı nevbetçi başılık gediğini ihrâz eylemiş idi.

Bu cihetle iktisâb-ı haysiyyet etdikden sonra bâzâr başılık nân pâresiyle çerâğ olmağı taleb etmesi üzerine kendilerine pâyitaht-ı saltanat-ı seniyyenin mîve bâzâr başılığı hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn-ı hazret-i hilâfet-penâhî ile tevcîh buyrulmuşdur.

Bu evânda Enderûn-ı Hümâyûnda ibâdet ve şi‘r ü inşâ ile iştigâl eylemekte idi. Tanzîm ve inşâda başladığı nuût-ı şerifeye hîn-i devâmında bâzı işârât-ı mâneviyye üzerine [hacc-ı şerîfe] azîmete niyyet ve bu kararı mücebince nihâyet hâk-i atebe-i şefâat-kevkebe-i Hazret-i Risâlet-penâhiye rû-mâl olmak şerefiyle müşerref olmuş idi.

Medîne-i Münevvere’de mücâvir bulunduğu esnâda bir gece tanzîm ve tesvîdine muvaffak olduğu na‘t-ı Nebevînin telezzüz ü tefahhurıyla uyudukda kendisini huzûr-ı Hazret-i Risâlet-penâhîde dest-beste-i tâzîm ve müstağrak-ı sürûr u mefharet görmesi ve lisân-ı merhamet-unvân-ı Seyyid-i Kâ’inâtdan ‘Bu akşamki na‘tın da güzel olmuş’ iltifât-ı hümâyûn-ı Cenâb-ı Peygamberisine nâ‘il olmuş bulunduğu zaman uyanıp, mü‘ezzin efendinin câmi‘-i şerîf minâresinde -vakt-i seherde- henüz müsvedde hâlinde daha tebyîz bile edilmemiş ve hiç kimseye gösterilmemiş na‘t-ı şerîf-i mezkûru akîb-i “es-salât”da bülend âvâz ile okuduğunu işitdikde hayretlere dûçâr olmuş ve mü‘ezzini görmek için dışarı çıktığı vakit mü‘ezzinin de -kırâati ikmâl ederek- kendine doğru gelmekte olduğunu görünce taaccübü bir kat daha artmış ve hemen su’âle âgâz etmek üzere iken mü‘ezzin efendi ‘Bu gece Hazret-i Resûl-i Ekrem sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri- âlem-i menâmda-bana sizi gösterdi ve akşam inşâd buyurulan ve henüz müsveddede olan na‘tı tâlîm ve makbûl-i hümâyûnları olduğunu i’lânen ve tebşîren minârede kırâati fermân ve tefhîm buyurdular. Ben de sizi tebşîr ederim’ demiş ki kendileri Türk şuarâsının en memdûhlarındanır.”

³³ Bu kelime yazıda sehven “tâlimle” şeklinde çıkmıştır. *Atâ Târîhi*’nin 4. cildi 151. sayfasında “taallümle” biçimindedir.

İşte yine tekrâr edelim: Nazîm gerek bu cihetle ve gerek eş'ârının parlaklığı ve 'âlîliği cihetiyle hakîkten en büyük şâirlerimizden mādüddür. Kendisi kadar na't söyleyen bir şâir daha gelmemiştir. Kasîdeleri ise na'tlarından pek o kadar aşağı kalmaz. Dîvânı[nı] açıp da şöyle tesâdüf etdiğim bir kasidesinin şu parçalarını zikretmeden geçemedim:

Dehrin şeh-i hümâ-fer sultân-ı kâmrânı
Hân Ahmed-i muzaffer sâhib-kırân-ı sâni

Keyhusrev-i cüvân³⁴-baht Efrâsiyâb-ı Cem-taht
Eyler hücûmı dil-saht Hüşeng ü Kahramân'ı

Dâdâr-ı dâd-perver Dârâ-şükûh u leşker
İskender'e berâber der-bân-ı âsitânı

Şâh-ı sipihr-eyvân şâhen-şeh-i cihân-bân
Hâk-i derinde Keyvân bir zengi pâsbânı

Kâr-âgehi ibâdın sultânı her bilâdın
Evreng-i adl ü dâdın hâkân-ı kâr-dânı

Mahkûmı halk-ı âlem Rûm u Arab³⁵ Acem hem
Şevketle re'y-i a'zam Hindû-yı pîl-bânı

Hurşid ü meh mehârı heft âsumân katârı
Çarh-ı berîne sârî fermân-ı³⁶ sârbânı

Hâdim derinde Cemşid çengî-i bezmi nâhid
Sad zîb ü ferle hürşid tâvus-ı gülsitânı

Mehce meh-i münevver gülmîh-ı çetri ahter
Zer şemse şems-i enver her lem'a rîsmânı

³⁴ Bu kelime makalede "cihân", Nazîm Dîvânı'nda ise "cüvân" şeklindedir. (Çakır 2020: 333). Biz onun divandaki şeklini tercih ettik.

³⁵ Makalede bu kelimedden sonra "vâv" (u) vardır. Veznin aksamasına sebep olan ve Nazîm Dîvânı'nda da bulunmayan (Çakır 2020: 333) bu fazlalığı giderdik.

³⁶ Bu kelime makalede "ferdân-ı" şeklindedir. Biz Nazîm Dîvânı'ndaki şekli (Çakır 2020: 333) göz önünde tutarak onu "fermân-ı" biçiminde düzelttik.

Avn-i Hudâ penâhı feth ü zafer sipâhı
Nusret refik-ı râhı tevfik sâye-bânı
Büyük, matbû' divânı şâyân-ı mütâle'adır.

Mehmed Muhlis, *Mecmûa-i Edebiyye*, 13 Zilka'de 1317 (14 Mart 1900),
Sayı 39, s. 1-2.

Terâcim-i Ahvâl

Sahâ'if-i Şuarâ-yı Sâlife

-4-

Fevrî

Fevrî; onu ben böyle tasavvur ediyorum: Zamânın keder rüzgârlarıyla ağarmış, keder rüzgârlarıyla karışmış uzun saçları, omuzlarına dökülmüş. Çatık, siyah kaşlarının, o iki hilâl-i zekâ-nümânın altında parlayan gözleri, o iki mihr-i dehâ, geniş nâsiyesine, heybetli çehresine başka bir azamet, başka bir ulviyyet vermiş.. Bâzı yerlerine şitâ'-i meşakkatin berf-i ıztırâbı serpilmiş sakalı, her vakit dökülen bârân-ı te'essürün, gözyaşlarının altında pek uzamış.. Üzerinde, bulunduğu zamânın soluk ve fersûde bir libâsı.. Başında eski, sararmış bir sarıkl!..

Bilmem; ben zâde-i hayâli, zâde-i tabîatı olan eserlerine bakarken, onları okurken onlar, o metrûk biçâreler, bana böyle anlatıyor, bana böyle söylüyor!.. Kâriler!

Sultân Süleymân-ı Kânûnî; zulmetler arasından sıyrılmış da günün envâr-ı bî-pâyânına gark olmak üzere bulunan fecir gibi, şeb-i cehâletden kurtularak, sabâh-ı terakkîye girmeğe başlayan garb ufuklarında hürşid-i muzafferiyetini müşa'şa' bir günün âgüşundan çekilmiş de karanlıkların sinesine doğru atılmağa çalışan şafak gibi, bir rûz-ı fazl ü kemâlden ayrılarak, yavaş yavaş zalâm-ı tedenniye dalan şark semâlarında bedr-i satvetini, bütün kuvvetiyle, bütün şiddetiyle parlatdığı zaman, iklim-i sühana, fesâhat ve belâgatiyle velvele-endâz olmuş bu şâiri, Fevrî'yi bilmezsiniz değil mi?.. Bu nâmı, bu nâmda bir şâiri, hiç, hiç işitmediniz, tanımazsınız değil mi?..

Senelerin sehâ'ib-i nisyânına bürünerek nazardan nihân olan, unutulmuş bu şâiri, bu şâir-i rikkat-perveri, bilmediğiniz bu zâtı işte şimdi size takdim ediyorum; size tanıtacağım!

Bir tîr-i sevdâ ile yaralanmış, bir şerâre-i muhabbet ile iştiâl etmiş kalbinde öyle acılar duyarmış ki!

Birisiyle hasb-i hâl etmek, bitip tükenmeyen dertlerini, hicranlarını ona söylemek, ağlamak, mebzûl, pek mebzûl gözyaşları dökmek, gecelerin sine-i

muzliminde bî-hâb ü bî-mecâl inleyen, dâimâ inleyen rûhunun, bî-pâyân kederlerini bununla teskin etmek istiyormuş... Heyhât!..

Kendi tâli'siz... Sevdiği merhametsiz!.. Ne yapmalı?.. Rûh-ı tabiatdan başka feryadlarını dinleyecek, hâl-âşinâ hiç, hiç bir şeye mâlik değil!..

Bunun için zavallı şâir, bütün te'essürâtını, bütün hissiyatını, ona, leyâl-i sükûn-perverin ye'sli karanlıklarına, hiç ârâm etmeyen girye-dâr bulutlara, çektiği ıztırlardan gâh inleyen, gâh -tâkatsiz, kuvvetsiz kalarak- hafif hafif yalnız teneffüs eden rûzgârlara, el-hâsıl gumûm-ı bî-nihâyesini hep, hep dinleyen bütün ervâh-ı tabî'ata tevdi' eder ve bununla tesellî bulmağa çalışmış!..

Güneşi, bu perî-i nûru müşa'sa' âgûşuna alan maşrika -onu, o gök perisini karşılamak için- biriken müzehheb bulutlar, artık yavaş yavaş uçuşurken, hilâl; mağribin penbe semâsında bir hüzne müstağrak olduğu hâlde gâ'ib olmağa başlarken, zılâl-i seher içinde sahrâlara inen sisleri dağıtarak tâze, yeşil yapraklara, rengârenk çiçeklere, serâ'ir-i muhabbeti fısıldayan nesim-i hafife, çektiği ıztırlardan, sevgilisini haberdâr etmesi için:

Ey peyk-i sabâ hâlimi var yâre haber vir
Dil derdini lutf eyle o dil-dâra haber vir

Uğrarsa yolun kûyına ol serv-i revânın
Ben bülbülünün zârın o gülzâra haber vir

Kan yutdığını bu dil-i bîmâr demâdem
Billâh var ol gamze-i hûn-hâra haber vir

(Mâ-ba'di var)

Mehmed Muhlis, *Mecmûa-i Edebiyye*, 1 Receb 1318 (25 Ekim 1900), Sayı 1, s. 7-8.

Sahâ'if-i Şuarâ-yı Sâlifeden

-Mâ-ba'd-

Ben haste ne çekdüğimi bâlîn-i belâda
Lutf eyle var ol gözleri bîmâra haber vir

Zülfî hevesi eyledüğünü beni mecnûn
Ol Leyli³⁷-sıfat zülfî siyeh-kâra haber vir

³⁷ Bu kelime, makalede "leyl", *Fevrî Divânı*'nda ise "Leyli" şeklindedir. (Süleymaniye Yazma Eser

Kan itdiğini lâle gibi bağrumı firkat
Ol gonçe-dehen ol ruhu gül-nâra haber vir

Fevrî'ye ne zecr itdüğünü hâr-ı melâlet
Ol bülbül-i güyâ gül-i bî-hâra haber vir
diye tevdî'-i esrâr edermiş!..
Biçâre şâir!..

Âh! Sevdâ!.. Mâsum kalblere, ıztırâbât-ı mü'ellimeyi, hakâ'ik-i müdhişeyi –girer
girmez- anlatan, zavallı hayâtı -ölüme kadar imtidâd eden- azablarla
sürükleyen, inleten bu belâ-yı cân; rûhunu yakmağa başladığı zaman, Fevrî;
bir mestî-i garâm içinde, mâşûkasının yâhûd onun hayâlinin karşısında:
Ruhsâr-ı tâbdârun müşğîn nikâb içinde
Şems-i münîre benzer ey meh sehâb içinde

Cânâ hevâ-yı zülfün çeşm-i pür-âbum içre
Bâd-ı nesîme benzer kalmış habâb içinde
diyor.. Ve istikbâli pek acı olan bir neş'eye kapılarak:
Cûş u hurûş demleri işret zamânıdır
Devr-i cüvânî aşk u muhabbet zamânıdır
zemzemesiyle deryâ-yı muhabbetin emvâc-ı meşakkat-perverine kendini bütün
bütün teslim ediyor!..

Yazık!..

Ahter-i ümidinin kendine lâ-kayd güldüğünü görünce:
Dil yanar nâr-ı belâda yâr gâfil n'eyleyim
Sûziş-i pervânededen şem'-i şebistân bî-haber
diye birçok endişelere dūçâr oluyor!.. Sonra muhabbetini, ona daha beligâne
anlatmak için:
Zâr ü nizâr u haste biçâreyem fakîr
Derd-i belâ-yı aşka esîr olmuşam esîr

Hüsn ehli içre gerçi sana yokdurur misâl
Aşk ehli içre bana dahi olmaya nazîr
diyormuş!.. İşte o zaman işvekâr sevgilisinin nazlarından, istiğnâlarından
başka hiçbir şeye nâ'îl olamadığından daha ziyâde bir cür'etle:

Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 104a; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 135b).

Mâlik-i iksir-i aşkam dirlik âsândur bana
Âlemin sîm ü zeri hâk ile yeksândur bana

Hâtırum hoşdur begüm rahm eylemezsen eyleme
Cevr ile kahr itdigün lutf ile ihsândur bana

Eyler iken dil reh-i mihründe da'vâ-yı kemâl
Şevk ile şân virmemek aşkunda noksândur bana

Fevri'yi mensûb dirlermiş kapundan gayrıya
Hiç inanma sevdiğim vallâh bühtândur bana
diye nağme-perdâz oluyormuş!..

Of!.. Hiç güzellerde merhamet olur mu?.. Hiç onların taşdan daha katı kalplerinde bir ihtizâz-ı merhamet hiss olunur mu?. Zavallı Fevrî; ümîd ettiği vefâyı göremeyince gâh:

Yüri hey ahdi yok ikrârsız peymân-şiken dilber
Yüri hey pâresi³⁸ ferdâsı bî-hadd gamze-zen³⁹ dilber

Yüri hey lutfi yok insâfsız⁴⁰ bî-rahm ü bî-şefkat
Yüri hey cevri çok zulmi oransız pür-fiten dilber

Yüri hey çeşmi kâtil hâli⁴¹ zâlim bî-emân âfet
Lebi kanlar içici gamzesi nâvek-fiken dilber

Yüri hey nâr-ı gamla pûte-i mihnetde kâl idüb
Beni altun gibi zerd eyleyen sîmîn-beden dilber

³⁸ Bu kelime, makalede “yaresi”, *Fevrî Divânı*'nın bir yazma nüshasında (Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 102a) ise “pâresi” şeklindedir.

³⁹ Bu kelime, makalede “gamzeden”, *Fevrî Divânı*'nın iki yazma nüshasında (Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 102a; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 133a) “gamze-zen” şeklindedir.

⁴⁰ Bu kelime, makalede “ikrârsız”, *Fevrî Divânı*'nın göz önünde tuttuğumuz iki yazma nüshasında (Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 102a; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 133a) “insâfsız” şeklindedir. Biz yazma nüshalardaki kaydı daha uygun bularak diğerine tercih ettik.

⁴¹ Bu kelime, makalede حالى şeklindedir. Fakat biz beyitte sevgilinin “çeşm” (göz), “leb” (dudak), “gamze” gibi bedenî güzelliklerinden bahsedildiği için bu kelimenin insanın vücudu, bilhassa yüzündeki siyah beni manasında حالى olduğunu, mürettep yanlışından dolayı böyle çıktığını düşünüyoruz. Nitekim bu kelime *Fevrî Divânı*'nın iki yazma nüshasında (Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 102a; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 133a) bu kelime حالى biçimindedir.

Yüri hey kendi gülzâr-ı ferâgat özleyen gülbün
Nihâl-i hecri⁴² bâğ-ı cân-ı Fevrî'de diken dilber

Bu denlü cevri bu denlü cefâ bu denlü mihnetler
Seni cândan seven âşüfte şeydâya neden dilber
der ve gâh:

N'ola sen germ olub dersen muanber⁴³ kâkülüm vardur
Benim de dūd-ı âhumdan başumda sünbülüm vardur

Benefşe zeyn idersen sen hatundan ârızun üzre
Benüm de kanlu dâğumdan nice tâze gülüm vardur

Dehân adlu senün bir tâze goncen var ise ey gül
Gönül derler benüm de bir nevâ-keş bülbülüm vardur

İçersen mey gibi sen âşık-ı şûrideler kanın
Benüm de hûn-ı eşkümnden iki şişe mülüm vardur

Hatun irişmedin sen zulm idüb Fevrî'yi öldürme
Benüm ömrüm benüm cânum benüm rûhum ölüm vardur
diye serzenişlere, şikâyetlere başlarmış!
Âh!.. Bu bî-vefâlar!..

Artık ince, penbe, şeffaf sislere bürünmüş sâf bir fecr-i rebî', bir ihtişâm-ı
azamet-nümün ile cihânı müstağrak-ı envâr eden hürşid, bir semâ-yı necm-
âlûd, el-hâsıl bütün şa'sa'a-perver, latif levhalar, nazarında muzlim!..

Şems-i dıraşân-ı ikbâlini tulû' edecek zannederken, hürşid-i âmâlinin hûnün
bir gurûbunu görüyor!..

Pek yazık!..

İşte zavallı Fevrî, zavallı şâir; o zaman feryadlara, şikâyetlere başlıyor:

⁴² Bu kelime, makalede "hecri", *Fevrî Divânı'nın* göz önünde bulundurduğumuz bir yazma nüshasında ise "cevri" şeklindedir. (Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 102a). Anılan kelime, yazarın örnekler seçtiği nüshada "hecri" şeklinde olabilir. Nitekim bu kelime *Fevrî Divânı'nın* başka bir nüshasında (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı nr. 763, vr. 133b) "hecri" biçimindedir.

⁴³ Bu kelime, makalede sehven "muğber" şeklinde çıkmıştır. *Fevrî Divânı'nın* iki yazma nüshasını (Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 98b; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 130a) göz önünde bulundurarak onu "muanber" şeklinde düzelttik.

Cennet-i vaslın dilerken saldı nâr-ı firkate
Hey Muhammed ümmeti öldüm şefâat yok mudur

Hadd ü kaddinle be hey kâfir⁴⁴ beni itdün helâk
Yohsa⁴⁵ rûz-ı mahşer olmaz mı kıyâmet yok mudur

Câna te'sir eyledi derd ü belâ şimden gerü
Dâr-ı ukbâdur bana dârü'ş-şifâ şimden gerü
(Mâ-ba'di var)

Mehmed Muhlis, *Mecmûa-i Edebiyye*, 8 Receb 1318 (1 Kasım 1900), Sayı 2, s.12-13.

Sahâ'if-i Şuarâ-yı Sâlifeden

-Mâ-ba'd-

Gel tabibim itme şerbetle cefâ⁴⁶ şimden gerü
Zahmete girüp ilâc itme bana şimden gerü
“Derdime ölmekden özge yok devâ şimden gerü”^[*]

Câna geçdi gamze-i kattâl-i neşter-peykerün
Sine-i bîmârum itdi şerha şerha hançerün
Dil yolunda urdı âhir terkini cân ü serün
Âhîret hakkın helâl itsün harâmî gözlerün
“Dünyede⁴⁷ dirlik harâm oldu bana şimden gerü”

Bâğ-ı hüsn içre rakîb aldı gül-i nev-resteyi
Hâr-ı gamda kıldı nâlân bülbül-i dem-besteyi

⁴⁴ Bu kelime, makalede “dilber”, *Fevri Divânı'nın* göz önünde bulundurduğumuz üç yazma nüshasında ise “kâfir” şeklindedir. (Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 100a, İÜ Nadir Eserler Ktp. TY 2873, vr. 50b; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 131b). Biz divandaki kaydı tercih ettik.

⁴⁵ Bu kelime, makalede “yoksa”, *Fevri Divânı'nın* göz önünde bulundurduğumuz üç yazma nüshasında “yohsa” şeklindedir. (Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 100a, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 131b; İÜ Nadir Eserler Ktp. TY 2873, vr. 50b).

⁴⁶ Bu kelime, yazıda “devâ”, *Fevri Divânı'nın* göz önünde bulundurduğumuz bir yazma nüshasında ise “cefâ” şeklindedir. (Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 76a).

[*] Zekâi Efendi.

⁴⁷ Bu kelime, makalede “Dünyeden” şeklinde çıkmış; *Fevri Divânı'nın* bir yazma nüshasında ise “Dünyede” biçimindedir. (Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 93b).

Yâr hergiz anmadı bu hecr ile peyvesteyi
Dest öpdü düşmene terk itdi ben dil-hasteyi
Ey eccl billâh gel bizden yana şimden gerü

Cân ü cigerde oynadı tîr-i⁴⁸ cefâ meded
Yay oldı kâmetim meded ey kaşı ya meded

Boynuna alma mazlememi kâkûlün gibi
Öldürme hecr ile meded ey pür-cefâ meded

Hecr-i lebünle geldi meded cânım ağzuma
İsâ-nefeslik it yetiş ey dil-rübâ meded

Fevrî-i zâr u haste-dile ey tabîb-i cân
Vaslunla çâre eyle bi-hakk-ı Hudâ meded

Öteye beriye dağılmış kitapları geçenlerde meşâgıl-i kesireden biraz vakit bularak epeyce bir zamandan beri dûçâr oldukları bu perişânîden kurtarmak için tertîb ederken, birkaç asır evvelki zamânı, o zamanki san'at-ı teclîdi, pîşgâh-ı tefekkürâtda, nazargâh-ı tahayyülâtda açan kabı, cildi; üzerinden geçen senelerin insafsız rûzgârlar ile sarıya mâ'îl bir levn almış, daha doğrusu bî-reng kalmış ve kim bilir ne kadar mütehassis ellerin bitip tükenmeyen temasları, nevâzişleri ile her tarafından yırtılmış, parçalanmış; bir kenârına güzel bir sülûs ile “*Dîvân-ı Külliyyât-ı Fevrî*” yazılmış kalınca, dört yüz elli sahîfelik kadar bir kitap elime geçti. Vâkîâ ben buna -bu vakte kadar- birkaç defâ daha o yüzlerce mücelledâtın arasında tesâdüf etmiş idi isem de, yazısının tâlik yazmağa yeni başlamış bir kâtibin kaleminden çıkmış olmasından münbais okunaksızlığı, onu mütâlea, onu tedkîk için bende uyanan his ve ârzûya karşı gelmiş idi. Binâ'en aleyh onun yalnız bir dîvân olduğunu anlayarak bir köşeye atıvermiş idim! İşte bu defâ onu görür görmez birdenbire “Fevrî” nâmı, nazar-ı dikkatimi celbetdi. Çünkü târîh-i edebiyât-ı Osmâniyemize mümkün olabildiği kadar kesb-i vukûf etmek emeliyle okumuş olduğum mecmûaların, tezkirelerin hiçbirinde bu nâmı görmemiş, hiçbir kimseden de bu ismi, işitmemişdim. Bu büyük, yazma dîvânı açdım:

Olmasa âh-ı derûnum gibi âteş-bâr şî'r
Âhen-i kalb-i nigâra eylemezdi kâr şî'r

⁴⁸ Bu mısram 3-5. kelimeleri makalede yanlışlıkla جفاده اویندی بئر şeklinde çıkmış; *Fevrî Dîvânı*'nın iki yazma nüshasında ise “cigerde اویندی (oynadı) tîr-i” biçimindedir. (Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 93b; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı nr. 763, vr. 123a).

Çeşmüne aynı müşâbih olmasa ey kaşî ya
[Olamazdı böyle manzûr-ı ulü'l-ebşâr şî'r]⁴⁹

[Noktalar sanma yüzinde hûn-ı eşk-i çeşmidür]
Firkatünde⁵⁰ kanlar ağlar hâlîme her bâr şî'r

Olsa dîvânım aceb mi mushaf-ı erbâb-ı aşk
Hizb ana her bir kasîde 'aşr ana tekrâr-ı şî'r

Fevri'nin her beyti bir nev-hatt güzel mahbûbdur
Kim yazılmış her birinün ellerinde⁵¹ var şî'r

gazeli tesâdüf etdi. Okudum; hoşuma gider gibi oldu. Daha sahifeleri karıştırdıkça güzel şeyler gördüm. Bu dîvânı, yukarıdan aşağıya kadar okumak, tedkik etmek, sonra da bunun için bir şeyler yazmak istedim. Bunun üzerine mütâleaya başladım.

İnsan, bâzı dakikalar olur ki, her şeyden müte'essir olur.. Sâatlerce düşünür... Mübhem bir istiğrâk arasında ağlamak derecelerine gelir... Bir nazarın, kalbinde nâgehân bir yara açdığını hisseder.. Güneş, alevler içinde yanan âşık-ı mağribin kucağına atılırken; semâda bir pervâz-ı meftûnâne ile uçan bir bulut parçasının, üzerine nûr serilir mâî denizin, o deryâ-yı sâf u müşa'sa'ın; sîne-i minâisinde, sîne-i münevverinde ufuklara, handân, zîver (?) ufuklara doğru süzülen bir vapurun, hattâ mini mini, kanatları eşî'a-i hürşid ile altunlanmış bir kuşun söylediği hazîn bir neşîdenin, oh!... her levhanın, her şeyin rûhunda kim bilir neden birdenbire husûle getirdiği amik bir kederin zebûnu olmakdan kendini alamaz!..

Bilmem, ben öyleyim, bâzı zaman olur ki ehemmiyetsiz bir şeyden sâatlerce mütehassis, müte'essir olurum da âdetâ ağlamağa başlarım. İşte bunun için

⁴⁹ Beytin bu ikinci mısraı yazıda sehven atlanmış, belirtilen yanlıştan dolayı "Çeşmüne aynı müşâbih olmasa ey kaşî ya" mısraının devamının "Firkatinde kanlar ağlar hâlîme her bâr şî'r" olduğu zannı uyandırılmıştır. Biz atlanan mısraları, *Fevri Dîvânı'nın* iki yazma nüshasından (Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 109a; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 139a) naklen ekleyerek o noksanları giderdik.

⁵⁰ Bu kelime, yazıda "Firkatinde" şeklindedir. Anılan kelime divanın bir yazma nüshasında da (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, Revan Kitaplığı nr. 763, vr. 139a) bu biçimdedir. Makalede noksan olan birinci mısraı eklediğimiz bu beytin ikinci mısraının ilk kelimesi, *Fevri Dîvânı'nın* başka bir yazma nüshasında (Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 109a) "Firkatinden" şeklindedir.

⁵¹ Bu kelimeler, makalede "ellerinün her birinde", *Fevri Dîvânı'nın* bir yazmasında (Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 109a) "her birinün ellerinde", başka bir nüshasında ise "ellerinde her birinün" (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 139a) şeklindedir.

midir, nedendir, Fevrî'nin ekser-i gazellerini okurken, onlar o kadar te'siri hâ'iz olmadıkları hâlde -çünkü birkaç gün sonra yine onları bir daha nazar-ı mütâleadan geçirdiğim vakit o derece mütehassis olmamış idim- gözlerimden yaşlar gelmeğe başladı.

Evet; öyle olacak: Rûh; bâzen herşeyden müte'essir olduğu için, bu dîvanda okuduklarımın hemen pek çoğu beni pek mütehassis etdi; ben onları güzel buldum!..

Her ne ise *Dîvân-ı Fevrî*, günlerce mütâlea, günlerce tedkîkâtdan sonra bitdi. Fakat buna dâir bir şeyler karalamak için, "Fevrî"nin kim olduğunu, nerede doğup, tavattun etdiğini, hayâtını, hayât-ı edebîsini öğrenmek lâzım gelmişti. Evvelâ kendimde mevcûd olan tezâkire mürâcaat etdim ise de bu nâmı onlarda göremedim. Binâ'en aleyh kitâbhânelere, öteye, beriye giderek, elime geçirebildiğim mecmûaları, tezkireleri aradım. Yine hiç bir şey yok!.. Bâzı erbâb-ı vukûfa sordum: Cevâb, "Tanımıyorum.. Duymadım!.."dan ibâret kaldı. Bundan başka o kadar taharriyat netîcesinde bir şey öğrenemediğim gibi, dîvânına da başka hiçbir yerde tesâdüf edemedim. Zavallı şâir... Herkesce mechûl!..

(Mâ-ba'di var)

Mehmed Muhlis, *Mecmûa-i Edebiyye*, 22 Receb 1318 (15 Kasım 1900), Sayı 4, s. 28-30.

Sahâ'if-i Şuarâ-yı Sâlife

Fevrî

-Mâ-ba'd-

Zamânın, mütemâdiyen birbiri üzerine yığıdığı tabakât-ı nisyân altında kalmış, unutulmuş!.. Evet; mâzî bir sarsar, bir sarsar-ı bî-rahm; onun sahâ'if-i metrûkesini, yâdigâr-ı hayâtını, şöhretini parçalamış; sâha-i ademe uçurmuş... Yazık!..

Hulâsa kendisine dâ'ir hiçbir yerde hiçbir mâlûmâta dest-res olunamadı. Yalnız bâzı manzûmelerinden, kasîdelerinden Kânûnî Sultân Süleymân Hân ve Sultân Selim Hân-ı Sâni hazretleri zamanları şuarâsından olduğu istidlâl olunuyor!

Zâten bizde meşâhîrin terceme-i hâllerini ihtivâ etmesi lâzım gelen tezâkir-i şuarâ; tetebbu' olursa da eslâfdan birinin, hattâ en başlıcalarının bile hayât-ı edebîlerine, matlûb vech ile kesb-i vukûf edebilmek mümkün olamaz!

Fî'l-hakîka, üslûb-ı ifadeyi, tarz-ı tahrîri bir yana bırakalım: Her şâir

hakkında:

“Şehr-i cennet-âsâ Burusa'dandır. Çehre-i âşık gibi zerd-fâm⁵² ü cism-i nahîfi gibi nahîf-endâm dilberân-ı⁵³ sîmîn-ber hevâsıyla hilâl-âsâ lâgar-beden ve mehveşân-ı zamân aşkıyla rişte gibi bârîk-ten ve asrının zurefâsından ve erbâb-ı maârif ü kemâlin nüdemâsındandır.”⁵⁴

“Aksâm-ı şî're fevka'l-âde kâdir ve her bir fende misli nâdir ve ale'l-husûs tarz-ı gazelde edâ-yı nâzik ile Hasan-ı Dehlevî ve sûz ü güdâz ile Rûm'un Husrev'i.. İlm-i edvârda nagamât-ı dil-güşâ⁵⁵ ile ferah⁵⁶-bahş-ı uşşâk-ı bâ-nevâ ve terennümât-ı hoş-edâ ile tûtî-i şeker-hâ gibi nağme-serâ ve savt u nakşî bağlamada makâmât-ı bülend ile pîşrev-i ehl-i rûzgâr ve her bir⁵⁷ terkîbi hevâ-yı dil-pesend ile hasb-i hâl-i âşıkân-ı dil-efgâr olmağın bir mertebede şüyû' u iştihâr bulmuşdur ki vâsf u medhe ihtiyâc yok. Ez-eş'âr-ı o ilh.”⁵⁸

“Ârif Çelebî: Acem-zâdedir. Rûm'da neşv ü nemâ bulmuş. Efvâhda Fethullah Çelebî demekle ma'rûf ve kemâl ü ma'rifetle sâhib-maârif diyü mevsûf. El-hak ol ârif-i devr-i zamân ve kâşif-i esrâr-ı nihân ve ilm-i hey'et ü hendesede bî-misl ü bî-mânend ve edâ-yı sühanda ârif-i müşkil-güşây ve zât-ı şerîfi envâ'-ı ma'lûmât ile ârâste ve unsur-ı latîfi fûnûn u ulûm ile pîrâste. Beyne'l-fuzalâ fazliyle meşhûr ve şî'r ile mezkûr, kuvvet-i müstakîmi aksâm-ı şî'rde mâhir ve zihn-i ⁵⁹ selîmi her birisinin fenninde şuarâ-yı pîşîn gibi nâdir, bir derecede ki zurefâ-yı müte'âhhirînin ve mütekaddîmînin musanna' ve muhayyel kasâ'idine nazîre diyüp envâ'-ı iltizâm-ı ve vemâ lâ-yelzem kılmışdır⁶⁰ ki akl-ı hurde-dân mütâleasında hayrân kalur.

Bu gazel anun cümle(-i) eş'ârındandır:

⁵² Yazıda sehven “nâm” biçiminde çıkmış olan bu kelime, Hasan Çelebi Tezkiresinde “fâm” şeklindedir. (Kutluk 1989: 346). Biz doğru olan ikinci kaydı tercih ettik.

⁵³ Bu kelime yazıda “dilîrân-ı”, Kınalızade Hasan Çelebi Tezkiresi'nde ise “dilberân-ı” şeklindedir. (Kutluk 1989: 346). Biz ilkinin dizgici yanlış olduğunu düşünerek ikinci kaydı tercih ettik.

⁵⁴ Mehmed Muhlis, Bursalı Halîl-i Zerd hakkındaki bu parçayı Kınalızade Hasan Çelebi Tezkiresi'nden almıştır. (Kutluk 1989: 346).

⁵⁵ Bu kelime yazıda “keşte” şeklindedir. Ahdî Tezkiresini (Solmaz 2005: 416) göz önünde tutarak onu “dil-güşâ” şeklinde düzelttik.

⁵⁶ Bu kelime yazıda “fursat” şeklindedir. Biz Ahdî Tezkiresini (Solmaz 2005: 416) ve manayı göz önünde tutarak onu “ferah” şeklinde düzelttik.

⁵⁷ Bu kelime yazıda “dehr” şeklindedir. Biz Ahdî Tezkiresindeki kaydı (Solmaz 2005: 416) göz önünde tutarak onu “ve her” şeklinde düzelttik.

⁵⁸ Yazar bu parçayı, Bağdatlı Ahdî'nin tezkiresinde Edirneli Ubeydî Çelebi hakkında verdiği bilgidir (Solmaz 2005: 416) almıştır.

⁵⁹ Bu kelime, Mehmed Muhlis'in alıntısında “dehen-i”, Ahdî Tezkiresi'nde ise “zihn-i” biçimindedir. (Solmaz 2005: 412). Biz ilkinin dizgici yanlış olduğunu düşünerek “zihn-i” şeklini tercih ettik.

⁶⁰Bu kelime, Mehmed Muhlis'in alıntısında sehven “kalmışdır”, Ahdî Tezkiresi'nde ise “kılmışdır” şeklindedir. (Solmaz 2005: 412). Biz anılan tezkiredeki kaydı tercih ettik.

Geldi hüsnün gülşenine bir hat-ı gül-bû dahı

Başıma rûz-ı ezelde yazı imiş bu dahı” ilh.⁶¹

gibi birtakım şeyler, evsâf ne işe yarar?..

Hepsi muktedir, hepsi yektâ, hepsi bî-misâll..

Bundan ne istifâde edilir?.. Evet; şâirlerin, hayât-ı edebîlerini, hattâ hayâtlarının sûret-i güzêrânını ihtivâ etmesinden sarf-ı nazar, ekserinin târih-i tevellüd ve vefâtı bile içine yazılmamış olan bu gibi eserlerden, bunlardan - isim öğrenmekden başka- ne istifâde etmek kâbil olur?..

Meselâ en büyük şâirlerimizden olan Rûhî-i Bağdâdî'nin *Tezkire-i Ahdî*de bulunan şu terceme-i hâline bakalım:

“Müşârün ileyhın asl-ı pâk-nihâdı ve neseb-i ferruh-nijâdı Rûmî'dür. Zirâ ki vâlid-i ekremi vilâyet-i Bağdâd'da beglerbeyi olan Ayâs Paşa'nın bendelerinden iken Bağdâd'a gönüllü bölüğüne geçüp te'ehhül itmişlerdir ve mûmâ ileyh Bağdâd'da vücûda gelmekle 'Bağdâdî' yâd olunmuşdur. Nâm-ı vâcibü'l-ihtirâmı Osmân ve zât-ı huçeste-kirâmı pesend-i yârân ve zihn-i müstakîmi çâlâk, nazmda tab'-ı nüktedânı gonce gibi zîver-i hüner ile ârâste ve debistân-ı ma'ârifde vücûd-ı latif ü zarifî zarâfet ü ma'lûmât ile pîrâste olup rûz u şeb tetebbu'-ı eş'âr-ı şuarâ-yı nâmdâr ve dem-be-dem peyrev-i fusahâ-yı suhan-güzâr olmuşdur.”

Bu kadarcık bir şeyden ne anlaşılır; insan, onun hakkında istediği mâlûmâta nasıl vâkıf olabilir?..

Ben bu sözlerimle, eslâfı; tahkîr, ta'yîb, beğenmemezlik etmiyorum. Onlar, buldukları zamâna tâbi' olarak bu yolda yazmışlar!. Onlar, dâimâ mâzûrdurlar.

Benim maksadım; “Tezâkir-i şuarâ böyle yazılmamalıydı” diye kendi kendime bir te'essüfden ibâretdir. Yoksa ne onlara iktidarsızlar diyorum, ne bir şey!..

Mâ-ba'di var.

Mehmed Muhlis, *Mecmûa-i Edebiyye*, 20 Şâban 1318 (13 Aralık 1900), Sayı 8, s. 62-63.

Sahâ'if-i Şuarâ-yı Sâlife

Fevri

-Mâ-ba'd-

Zâten hakîkati i'tirâf etmek, biraz munsifâne beyân-ı mütâlea etmek lâzım gelirse şimdi asıl bizim şâyân-ı muâhaze bir kusûrumuz var ya!.. Eslâf hiç

⁶¹ Makale sahibi, bu parçayı bazı tasarruflarla Ahdî Tezkiresi'nden almıştır. (Solmaz 2005: 411-412).

olmaz ise kendilerini bir nebzecek olsun ahlâfa tanıtdırmak için günlerce, aylarca belki senelerce çalışarak tezkîr-i şuarâyı⁶² meydana koymuşlar; bize yâdigâr olarak bırakmışlar. İşte bu sâyede biz onları birer parça olsun, isimlerini olsun tanıyoruz...

Fakat düşünelim: Bizi, bizim terceme-i hâlimizi; birkaç asır sonra kim bilecek, kim tanıyacak?.. Mürûr eden şu bir asra karîb zamandaki meşâhiri ihtivâ eder bir tezkire meydana getirdik mi?.. Biz niçin çalışıyoruz?.. Hakikatde bir namdan başka bir arzûmuz var mı? Hâlbuki biz bunun, bu arzûmuzun, bu emelimizin husûlü için hiç teşebbüsât-ı ciddiye bulunduk mu?... Biz daha târîh-i edebiyâtımızı yazmadık, bir İngiliz edîbi⁶³; kesif, bî-pâyân zalâm-ı mechûliyeti; mihr-i zekâsıyla şevârik-ı mâlûmâta tahvîl etdi.. Nâ-mütenâhî mevânî' ve müşkilâtı bir azm-i metânet-perverâne ile deviren bâzû-yı ikdâmıyla şark kitâbhânelerini alt üst eyledi, karıştırdı, dest-i himmetiyle edinebildiği mâlûmâtın nevâkısını; tettebbuât-ı ciddiye, tedkikât-ı mû-şikâfâne gibi mevânî'-ber-endâz vâsıtalar ile mümkün olabildiği kadar ikmâl ederek dâire-i imkânın müsâid olduğu derecede bir târîh-i edebiyât-ı Osmâniye yazıp pîş-i mütâleamıza yâdigâr bıraktı.

Âlem-i edebiyâtımıza, bundan büyük bir teşvîk daha nasıl tasavvur olunabilir?..

Eğer maksad; i'tirâf-ı hakikat ise, Menemenli-zâde Tâhir Bey, *Servet-i Fünûn*'un nüsha-i mümtâzesine yazdıkları makâle ile hakikati beyân etdiler!⁶⁴ Bu yetişmez mi? Bu kifâyet etmez mi?..

Yok eğer, agrâz-ı şahsiyyeden ibâret ise birçok vezâ'ifi, vezâ'if-i edebiyeyi, âdâb-ı matbûâtı bırakıp da laklakıyyât ile iştigâl etmek, sonra da kârîi tâzîb eylemek yakışır mı?

Bahsi uzatmayalım...

Biz; yukarıda tezkirelerden matlûb vech ile istifâde mümkün değildir dedik. Bundan, târîh-i edebiyât-ı Osmâniye yazılamaz mânâsı çıkmasın!.. Terâcim-i ahvâl başka; târîh-i edebiyât yine başkadır. Tezâkir-i şuarâ nâmı verilen terâcim-i ahvâl-i şuarâ; şâirlerden her birinin hayâtının sûret-i güzerânını bildirmesi, yânî nerede doğduğunu, oturduğunu ve tarz-ı taayyüşünü, hayât-ı edebisini, hulâsa her hâlini göstermesi lâzımdır. Onun vazîfesi bu olmak

⁶² Tezâkir-i şuarâ (Şuara tezkireleri), Türk edebiyatında 15. asır sonlarından itibaren 20. asrın ilk yarısına kadar yazılmış olan, şair ve yazarların hayatları, edebi kişilik ve eserleri hakkında bilgi veren kitaplardır. İlki, Ali Şîr Nevâî'nin *Mecâlisü'n-nefâ'is* isimli eseri (1491-92), sonuncusu İbnü'l-emin Mahmud Kemâl İnal'ın Fatîm Efendi'nin *Hâtîmetül-leş'âr* adlı tezkiresine zeyl (ek) olarak yazdığı *Son Asır Türk Şairleri*'dir. (1930-1942).

⁶³ *A History of Ottoman Poetry* (Osmanlı Şiir Tarihi) adlı eseri yazan İskoçyalı şarkiyatçı E.J. W. Gibb (1857-1901) kastediliyor.

⁶⁴ Menemenli-zâde Tâhir, "Yeni Edebîyât-ı Cedîde", *Servet-i Fünûn* nüsha-i mümtâzesi, İstanbul 1313/ 1897, s. 47-59.

elzendir, terâcim-i ahvâl bu demektir.

Târîh-i edebiyât ise, hangi milletin ise onun lisânının tâ bidâyetinden başlayarak, yazıldığı târihe kadar mürûr eden zaman zarfında, lisânın dūçâr olduğu tahavvülâtdan -tavzîh edelim:- o edvâr-ı edebiyeden, o edvâr-ı edebiyede gelen şuarâdan, onların her birinin derece-i iktidârlarıyla bıraktıkları âsârdan, ve'l-hâsıl münkasım olduğu devirlerde, tekmîl vekâyi'-i edebiyeden bahseder.

Mehmed Muhlis, *Mecmûa-i Edebiyye*, 27 Şâban 1318⁶⁵ (20 Aralık 1900), Sayı 9, s. 68-69.

Sahâ'if-i Şuarâ-yı Sâlife

Fevrî

-Mâ-ba'd-

Bu hâlde târih-i edebiyâtın, tezkirelerden beklediği hizmet, şâirlerin esâmîsiyle târih ve mahall-i tevellüd ve vefâtlarından ibâret kalıyor!

Târîh-i edebiyât yazmak için -ne kadar mükemmel olursa olsun- yalnız tezâkir-i şuarâ kifâyet etmez, belki böyle bir eser vücûda getirmek için en ziyâde aranılacak bir şey varsa o da âsâr-ı edebiyeyi mütâlea ve tedkikden ibâretidir.

Her ne ise, Fevrî'den bahsolunurken, söz; uzun uzadıya başka yerlere intikâl etdi. Biz yine sadede gelelim:

Fevrî; manzûmelerinden istidlâl olunduğu üzere zamânının hakikaten büyük,⁶⁶ -büyük değil ise bile- büyükçe şâirlerinden imiş! Bir na'tından müfrez şu:

Ey habîb-i Hudâ selâm aleyk

Ey şefî'-i verâ selâm aleyk

Enbiyâ içre asfiyâ içre

Müctebâ Mustafâ selâm aleyk

Ey makâmiyle vü zamâniyle

Hâtem-i enbiyâ selâm aleyk

⁶⁵ Bu yıl, dergide sehven 1317 şeklinde çıkmıştır. Biz derginin önceki sayılarını göz önünde tutarak onu 1318 biçiminde düzelttik.

⁶⁶ Yazının aslında bu kelimedenden sonra "büyük" sıfatı tekrar edilmiştir. Biz dizgici yanlış olduğunu düşünerek onu giderdik.

Ey olan mâsivâ-yı Yezdân'a
Mübtedâ müntehâ selâm aleyk

Ey zalâm-ı dalâl güm-rehine
Ahter-i ihtidâ selâm aleyk

Ey 'izâr u ruhı vü gîsûları⁶⁷
Leyl ü şems ü duhâ selâm aleyk

Ey emîn-i memâlik-i dünyâ
Şeh-i rûz-ı cezâ selâm aleyk

Ey ayağı türâbı iksîri
Cevher-i bî-behâ selâm aleyk

Ey dimâğa hevâ-yı hâk-i rehi⁶⁸
Bû-yı misk-i Hatâ⁶⁹ selâm aleyk

Ey duâsıyla bir nazarda iden
Def-i derd-i 'amâ selâm aleyk

Ey benânı işâretiyle iden
Şakk-ı bedr-i dücâ selâm aleyk

Ey ser-i çeşme-i şefâat-i halk
Teşneyim kandır âbuna geldüm

Bana kahr eyleme inâyet kıl
Bir yetimim ki kapuna geldüm

⁶⁷ Bu mısra yazıda "Ey 'izâr ruhı vü gîsûsı", *Fevrî Dîvânı*'nın iki yazma nüshasında ise "Ey 'izâr u ruhı vü gîsûları" (Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 6b; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 6a) şeklindedir. Biz divandaki kaydı diğerine tercih ettik.

⁶⁸ Bu mısra makalede "Ey dimâğa hevâ-yı hâlinde", *Fevrî Dîvânı*'nın iki yazma nüshasında ise "Ey dimâğa hevâ-yı hâk-i rehi" şeklindedir. (*Dîvân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler TY nr. 2873, vr. 12a, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 6a). Biz bu ikinci kaydı tercih ettik.

⁶⁹ Bu kelime makalede " 'atâ", *Fevrî Dîvânı*'nda ise "Hatâ" (Hitâ) şeklindedir. (*Dîvân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler TY nr. 2873, vr. 12a; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 6a). Misk adı verilen güzel kokunun Hatâ ile alâkasını düşünerek bu ikinci kaydı tercih ettik.

Beni nehy itme sâ'il-i lütfum
Bâb-ı izzet-me'âbuna geldüm

Gelmedüm kapına hesâb virem
Kerem-i bî-hisâbına geldüm

Kîmyâ-yı nazarla kıl beni zer
Yüz süriyü⁷⁰ türâbuna geldüm

Feyz-i nûr eyle dil harâbesine
Ey güneş yüzlü tâbuna geldüm

Beni ref' eyle hâk-i zilletden
Zerreyim âfitâbuna geldüm

Ey gül-i bâğ-ı lutf cûdundan
Bana bû vir gül-âbuna geldüm

Meded it ey süvâr-ı arsa-i lutf
Merhamet kıl rikâbuna geldüm

Gerçi nâ-lâyıkım vefâna hele
Taybe-i müstetâbuna geldüm

Şerbet-i şâfi kıl bana ihsân
Dermendüm cevâbuna geldüm

Haste kıldı beni belâ-yı zünûb
Çâre kıl çâre ey tabîb-i kulûb

Ey Habîb-i Hudâ inâyet kıl
Mücrimüm müznibüm⁷¹ şefâat kıl

⁷⁰ Bu kelime makalenin aslında "süriyor", Fevrî Divânı'nda ise "süriyü" şeklindedir. (*Divân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler TY nr. 2873, vr. 13b; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 7a; Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 7b). "Sürüyor" kelimesinin bu beyte uygun olmadığı bellidir. Bundan dolayı biz onun dizgici yanlışı olduğunu düşünerek "süriyü" biçimini tercih ettik.

Toyladun dehri hân-ı lütfun ile
Bî-nevânı⁷² dahi ziyâfet kıl

Kerem ü cûd pâdişâhısın
Ben kuluna dahi riâyet kıl

Bir sen ol bir dahi Hudâ olsun
Gayrdan sahn-ı kalbi halvet kıl

Kapuna geldüm ilticâ itdüm
Mâ-sivâdan beni hirâset kıl

Dilek eyle beni İlâhundan
De ki Fevri kulına rahmet kıl

Bâl ü hâl-i me'âlin ıslâh it
Kavl ü fi'linde hayr-ı ümmet⁷³ kıl

Amel ü ilmi ana teysîr it
Mârifet vir ana hidâyet kıl

Zâhirin mazhar-ı şerîat idüb
Bâtının mahzen-i hakikat kıl

Dîn ü dünyâsın eyleyüp mâmûr
Âhiretde yerini cennet kıl

⁷¹ Bu kelime, *Fevrî Dîvânı*'nın üç yazma nüshasında "âsiyim" şeklindedir. (*Dîvân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler TY nr. 2873, vr. 13b; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 7b; Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 8a).

⁷² Bu kelime, makalede "bî-nevâna", *Fevrî Dîvânı*'nın üç yazma nüshasında ise "bî-nevânı" şeklindedir. (*Dîvân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler TY nr. 2873, vr. 13b; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 7b; Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 8a). Biz divandaki kaydı tercih ettik.

⁷³ Bu kelimeler, makalede "hayr-âyet", *Fevrî Dîvânı*'nın üç nüshasında ise "hayr-ı ümmet" şeklindedir. (*Dîvân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler TY nr. 2873, vr. 14a; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 7b; Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 8a). Her ne kadar hayır alâmetli manasında "hayr-âyet" kelimelerinin de uygun olduğu söylenebilirse de biz "hayr-ı ümmet" kaydını tercih ettik.

Ba'dezân câm-ı aşk içür işini⁷⁴
Cûşîş ü şevk u zevk u hâlet kıl⁷⁵

Yâ şefî'-i ümem bi-hakk-ı Hudâ
Kıl murâdum benüm kabûl ü revâ
zikre şâyândır.

Mehmed Muhlis

Mâ ba'di var.

Mecmûa-i Edebiyye, 5 Ramazan 1318 (27 Aralık 1900), sayı 10, s. 78-79.

Sahâ'if-i Şuarâ-yı Sâlife

Fevrî

Mâ-ba'd

Harem-i Resûl'de iken söylediği:
Kûy-ı Habîbe bu gice mihmân olam gibi
Hecr âhir oldı vâsıl-ı cânân olam gibi

Huddâm-ı âsitânı ayağına yüz sürüp
Ben bende dahi âleme sultân⁷⁶ olam gibi

Baş⁷⁷ koyub âstânına çarha⁷⁸ idüb urûc
Nâgeh⁷⁹ karîn-i İsi-i devrân olam gibi

⁷⁴ Bu mısranın son iki kelimesi, makalede "içün teşne", *Fevrî Divânı'nın* üç nüshasında ise "içür işini" şeklindedir. (*Divân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler TY nr. 2873, vr. 14a; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 7b; Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 8b).

⁷⁵ Bu mısra, makalede "Cûşîş-i şevk u zevk-ı hâlet kıl", *Fevrî Divânı'nın* bir nüshasında "Cûşîş ü zevk-ı şevk-ı hâlet kıl" (*Divân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler TY nr. 2873, vr. 14a), diğer iki nüshasında ise "Cûşîş ü şevk u zevk u hâlet kıl" (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 7b; Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 8b) şeklindedir.

⁷⁶ Bu kelime, makalede "ihsân", *Fevrî Divânı'nın* iki nüshasında ise "sultân" (*Divân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler TY nr. 2873, vr. 14a, Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 8b) şeklindedir.

⁷⁷ Bu kelime, yazının aslında "Baş" şeklindedir. Şiirde kullanılan aruz kalıbı gereğince "Baş" olmalıdır. Nitekim divanın iki nüshasında da o kelime "Baş" biçimindedir. (*Divân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler Ktp. TY 2873, vr. 14a; Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 8b).

⁷⁸ Bu kelime, makalede sehven "çarga" şeklinde çıkmıştır. Beyitten onun "çarha" olduğu anlaşılmalıdır; *Fevrî Divânı'nın* iki yazma nüshasında da böyle kayıtlı bulunduğu görülmektedir. (*Divân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler Ktp. TY 2873, vr. 14a; Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 8b).

⁷⁹ Bu kelime, makalede "Tâ ki", *Fevrî Divânı'nın* göz önünde tuttuğumuz iki yazma nüshasında ise "Nâgeh" şeklindedir. (*Divân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler Ktp. TY 2873, vr. 14a; Süleymaniye

Girüb harîm-i cennet-i kûyun kılub tavâf
Ansız mukîm-i ravza-i rıdvân olam gibi

Giryân idüm zemândı hicrân ile bu şeb
Esrâr-ı vasl-ı yâr ile handân olam gibi

Olub harîm-i kûyuna cân-ile päs-bân
Hükmeyleyüb cihâna Süleymân olam gibi

Ayn-ı inâyet ile bu hâke olub nazar
Kühl-i cilâ-yı dîde-i a'yân olam gibi

Cüş u hurûşa başladı deryâ-yı lutf-ı dost
Ey dil sevin ki garka-i ihsân olam gibi

Envâr-ı mihr-i dost tecellî idüb bu şeb
Başuma gün toğub meh-i tâbân olam gibi

Pervâne-vâr âteş-i şevkıyle perr ü bâl
Yakub enîs-i⁸⁰ şem'-i şebistân olam gibi

Fahr-i Cihân u zahr-i⁸¹ zemân şâh-ı kâmkâr
Matlûb-ı halk-ı âlem ü mahbûb-ı Girdgâr

Deryâ-yı cûd u bahr-i vücûd u yem-i şühûd
Dürr-i yetîm-i kulzüm-i bî-sâhil ü kenâr

Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 8b). Bu ikinci kaydı uygun bulduğumuz için tercih ettik.

⁸⁰ Bu kelime, makalede “enîsi”, Fevrî Divânı'nın baktığımız iki yazma nüshasında ise “enîs-i” şeklindedir. (*Dîvân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler Ktp. TY 2873, vr. 14a; Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 8b). Beytin manasını da göz önünde tutarak onu “enîs-i” şeklinde okuyup yazdık.

⁸¹ Bu kelime, makalede ve Fevrî Divânı'nın göz önünde bulundurduğumuz iki yazma nüshasında (*Dîvân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler Ktp. TY 2873, vr. 14b; Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 8b) زحر (zühr) şeklindedir. Fakat biz bunun mürettip ve müstensih yanlışlığı olduğu, iftihar manasında زحر olması lazım geldiği fikrindeyiz. “zahr-ı zamân” tamlamasından önce “Fahr-i Cihân” terkininin bulunuşu, ayrıca zühr'ün bu beyte manaca uygun düşmeysi, belirttiğimiz düşünceyi doğrulayıcı ipuçlarıdır.

Hürşid-i subh-ı dîn ü sirâc-ı münîr-i şer‘
Mîhr-i hüdâ vü zıll-i Hudâ mâh-ı tâbdâr

Ankâ-yı Kâf-ı kurb u mukîm-i makâm-ı üns
Dânâ-yı râz ü ârif-i esrâr-ı bî-şümâr

Gavvâs-ı bahr-i kuds ki Nisân-ı kavî-i Hak
Asdâf-ı gûş eyledi pür-dürr-i şâh-vâr

Tarh-efken-i şerîat ü mi‘mâr-ı kasr-ı dîn
Kim haşre dek binâsı anın olur üstüvâr

Vâlî-i arş ü ferş ki kemter kemînesi
Sultân-ı Rûm u mîr-i Horâsân şeh-i Tatâr⁸²

Abd-i şekûr-ı Hak kim ana ümmet olmağın
Rûhullah oldı çarh-makâm u felek-medâr

لولا استنار شمسه من مطلع القدم
ما اشرقت ذكا و مانور النهار

لولم يكن وجوده مطلوب ربّه

لانسد باب صنعه واختلت الديار

امّا صفات ذاته لا يدرك النهى

صلّوا على النّبي الا ايهاالورى

Bir demde geçdi âlemi ve mâ-verâsını
Bî-şekk ü şübhe gördi cemâl-i Hudâ’sını

Şakk itdi bedri şer‘ ile isbât eyledi
Halk içre iki şâhid ile müddeâsını

⁸² Beytin bu son kelimesi, makalede “tebâr”, Fevrî Divânı’nın iki yazma nüshasında ise (*Divân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler Ktp. TY 2873, vr. 14b; Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 9a) “Tatâr” şeklindedir. Sözün gelişi ilkinin uygun olmadığını, ikincisinin doğru olduğunu göstermektedir.

Tâvûs-ı bâğ-ı kuds dahı Sidre'de uçar
Ol buldı kurb gülşenin müntehâsını

Hayl-i rusûl önünce yürür askeri durur
Sultân odur ki sonradan açdı livâsını

Budur tefevvuk eylediği arş ferşe kim
Başına tâc edildi anın hâk-i pâsını

Gerçi yetimdürler evet şol dürr-i yetim
Kim hâcegân bulmadı hergiz bahâsını

Mu'ciz degil mi mahşer olunca işitdirir
Aksâ-yı deyr-i dehre sadâ-yı salâsını

Dünyâda âhiretde irişdi merâmına⁸³
Her kim ki aldı iki cihânda duâsını

Kem bahşîşi⁸⁴ fakîre cinân büstânıdır
Hâtem düşünde görmeye anın atâsını

Levlâk ibtidâsıdır evsâf-ı zâtının
Ben bilmezsin Hudâ'sı bilür intihâsını

Fi'l-cümle kadrin anlar anın gûş u hûş iden
Yâ eyyühe'r-resûl⁸⁵ ile Hakk'ın nidâsını

Mecmû'-ı mümkinât tufeyl-i vücûdudur
Bahr-i dü-kevn reşha-i deryâ-yı cûdudur
na'tı, dîvânını tezyîn eylediği gibi, ne derece bir iktidârı hâ'iz olduğunu da bize

⁸³ Bu kelime, *Fevrî Divânı*'nın üç nüshasında "murâdına" şeklindedir. (*Divân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler Ktp. TY 2873, vr. 15a; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 8b; Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 9a).

⁸⁴ Bu mısraın ilk iki kelimesi yazıda "Kim bahşîş" şeklinde çıkmıştır. Bu kelimeler, *Fevrî Divânı*'nın üç nüshasında "Kem bahşîşi" biçimindedir. (*Divân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler Ktp. TY 2873, vr. 15a; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 8b; Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 9b). Biz divandaki kaydı uygun görerek ilkinde tercih ettik.

⁸⁵ "Ey Peygamber" manasına gelen bu hitap, Mâide Suresi 67. ayetinin başında yer alır.

gösterir!

Fevri'nin Arabî ve Fârisî gazellerinden üç lisanda da tekemmül etmiş olduğu anlaşılır. Terceme-i hâline vâkif olanlar daha beyân-ı mâlûmât ederlerse târîh-i edebiyâtımıza bir hizmet etmiş olurlar.

Son.

Mehmed Muhlis, *Mecmûa-i Edebiyye*, 12 Ramazan 1318 (3 Ocak 1901), Sayı 11, s. 87-88.

Geçmiş Şairlerin Sayfaları

-1-

Bağdatlı Rûhî

“Gerçek midir bu vâkıa ya bir hayâldir

Ol gonca hâba varmış ola ihtimâldir”

[Bu hadise gerçek mi yoksa bir hayal midir? O gonca (gibi güzel), muhtemelen uykuya dalmıştır...]

Doğan güneş, mavi, saf ve şaşaalı göğün son bulduğu ateşli doğuda parıltı saçarken, ansızın kara bulut parçaları arasında ebedî olarak batsın, meçhuller girdabının dehşet verici derinliklerine doğru sönerek süzölsün!

Yeşillikler, çiğler, kelebekler, arılar arasında açılmaya başlayan ilkbaharın parlak bir goncası, bulunduğu gül bahçesinin güzelliğini henüz görürken sert bir güz rüzgârının soğuk esintisiyle kırılın, düşsün, yokluğun ayağı altında kalsın. Evet, yani arzu ve ümitlerle, bütün o aydınlatıcı güneşlerle ışık saçıcı bir hayat, güzellikler arasında cilve gösterirken, bir hiçlik dibine doğru batsın, gitsin; dünya çiçekliğinde mutluluk ve ikbalin hafif, hoş rüzgârıyla neşe bulan yeni açılmış bir ruh, etrafa göz atarken, ölümün çok şiddetli ve soğuk yelinin korkunç bir darbesiyle mahvolsun...

Gerçek mi? İnce fikirleri saatlerce düşündüren, duygulu kalpleri saatlerce inleyen, gözyaşı besleyici gözleri saatlerce ağlatan bu acı hadise gerçek midir? Ah, yoksa gözler önünden vehmedilen kanadının uzun tüylerini oynata oynata uçan bir hayal kuşu mudur?

Aman yâ Rabbî! Hiç inanılır mı? O, ölsün, onun alev parlatan gözlerini karanlık bir perde kapasın, bir aydınlık sönsün, mümkün mü? Hiç mümkün mü?

Çünkü nazlı bir vücuda, kanlı bir toprak, çok parlak gözlere siyah bir örtü yakışır mı?.. Bir aydınlığa, yokluk batısı...

Oh! İhtimâl ki o, tatlı bir uykuya dalmıştır. Heyhât!..

“Zerd olduğu bu denlü nedendir o gül-ruhun⁸⁶

Ey bülbülân-ı aşk görün bu ne hâldir?”

[O gül yanağın bu kadar sararması nedendir? Ey aşk bülbülleri, görün, bu nasıl bir hâldir?..]

Fakat sararmış, solmuş, niçin?. Hiç uyurken insan sararır mı?.. Ey şairler, siz, bir yüzden, bir levhadan, bir bakıştan, sonsuz mânâlar çıkaran zavallı sevdalı yaratıklar, siz, bakın, görün, bu nasıl hâldir?..

Eyvah!... Ne büyük felâket!... Acı bir gerçek beyni şiddetle sarsıyor, sınırlarda güç aşındırıcı titremeler meydana getiriyor:

“Toprağa saldı bād-ı fenâ berg-i ömrini

Eğdi nihâl-i kâmetini sarsar-ı ecel”

[Fânîlik rüzgârı, ömür yaprağını toprağa düşürdü... Ecelin şiddetli ve soğuk yeli, boyunun fidanını eğdi...]

Genç bir hayatın vefatına, Bağdad ovalarının yetiştirdiği Rûhî, bu koca şair, işte böyle mersiye okuyor ve onunla düşüncelerin geniş kırında bir üzüntü şelâlesi meydana getiriyor ki insan, bu ruhani teessürden uzun zaman kurtulamıyor. Ve sonra bu acılar arasında adı geçen şairin başka mersiyesinde rastlanan:

“Felek misin nesin ey cevr-pişe-i gaddâr

Hemîşe etmedesin âh ü zârı zâr-ı nizâr⁸⁷

Nedir bu vaz'-ı muhâlif bu kâr-ı bî-hûde

Nedir bu fi'l-i bed ü bu edâ-yı nâ-hemvâr

Aceb ne hilkat olursun ne cinssin sen kim

Ne rahm var zamîründe ne mürüvvet var

Şerîf zâtların zîr-i hâkde cismin

Degil misin sen eden kût-ı mûr u hûriş-i mâr

[Felek misin nesin, ey eziyeti âdet eden gaddar! Feryat ve ağlamayı daima zayıf bir ağlayıcıya çevirmedesin. (Musibetlerden dolayı ağlayanları zayıf düşürüyorsun)... Bu aykırı hareket ve durum, bu boş iş nedir?! Bu kötü fiil ve bu düzgün olmayan tarz nedir?! Acaba sen nasıl bir yaratık, nasıl bir cinssin

⁸⁶ Bu mısra, yazıda “Zerd olduğu nedendir aceb o gül-ruhun” biçiminde, Bağdatlı Rûhî'nin H. 1287 (M. 1870-71)'de basılmış divanında ise, “Zerd olduğu bu denlü nedendir o gül-ruhun” şeklindedir. (Rûhî-i Bağdâdî 1287: 72). Biz divandaki kaydı tercih ettik.

⁸⁷ Bu beytin son iki kelimesi, Bağdatlı Rûhî'nin Arap harfleriyle basılmış divanında “zâr ü nizâr” şeklindedir. (Rûhî-i Bağdâdî 1287: 70).

ki, içinde ne merhamet var, ne de insanlık (mertlik, cömertlik)!..]
beyitleriyle konuşarak zamanı kınıyor, ayıplıyor!..

Ya ölüm! Masumluk nuruyla parlayan yüzlere yas rengini saçan bu musibet, Bağdatlı'nın kaleminin:

Garib vâkıadur⁸⁸ bu aceb ne hâletdür
Şikeste dillere derd ü gam u musîbetdür

Ne hâme şerhi[ni] tahrîr [ider] ne dil takrîr⁸⁹

Bir özge vâkıadur bu bir özge hâletdür

[Acaba bu ne tuhaf hadise, nasıl bir hâldir?!. Kırık kalplere dert, keder ve musibettir. Onu ne kalem açıklayabilir, ne de dil anlatabilir... Bu başka bir hadise, başka bir hâldir...] mahsulüyle göz önünde görünüyor, görünüyor da işte o zaman:

“Ammâ ne çâre⁹⁰ hük-m-i İlâhî yerin bulur
Kan ağlamak müfid değil olacak olur”

[Ama ne çare ki Allah'ın hükümü yerini bulur. Kan ağlamanın faydası yoktur. Olacak olur...] teselli edici, hikmet meydana getirici beyti, bizi o usanç ve hüznün denizinden kurtarmaya çalışıyor. Ne büyük kudret!...

*

Koca şair!

Âşık gibi gül bahçesine doğru nazla yürüdüğü zaman ruha yine başka duygular emanet ediyor; kendisini sevgilisine muhabbet göstermekle övünmeyle beraber öne geçirerek ve şairliğinden bahsederek:

“Şâdmân ol sana meyl eylese cânâ şâir
Benzemez gayrılara rütbede zîrâ şâir

Nüktedânlıkda tefevvuk idemez şâire gayr

Kanda⁹¹ otursa olur encümen-ârâ şâir

Halk-ı âlem ne bilür pür-fiten anlar şî'in

Şâirin kasdını fehm eylemez illâ şâir

⁸⁸ Makalede “vâkıadan” biçiminde olan bu kelime, Rûhî Dîvânında “vâkıadur” şeklindedir. (Rûhî-i Bağdâdî 1287: 70).

⁸⁹ Bu mısradaki noksanı Rûhî Dîvânından tamamladık. (Rûhî-i Bağdâdî 1287: 70).

⁹⁰ Bu kelimedden sonra “ki” bağlacı vardır. Kullanılan aruz kalıbını aksattığından onu giderdik.

⁹¹ Bu kelime, yazıda “nerde”, Bağdatlı Rûhî'nin anılan basılmış divanında “kanda” şeklindedir. (s. 203). Eski olduğu için makale sahibi tarafından “Nerde” şeklinde değiştirildiğini tahmin ediyoruz. Biz divandaki kaydı tercih ettik.

Şâir olmak katı⁹² müşkildür [olur] fikr itmen
Söylemekle bir iki beyt her ednâ şâir

Şi're taklîd ider ol denlû edânî var kim
Bulamazsın arasan binde bir a'lâ şâir

Kişi yıllarla gerekdür ide meşk-ı eş'âr
Ana erbâb-ı maârif diyeler tâ şâir

Kanda⁹³ olsa yürütür kuvve-i⁹⁴ tab' ile sözün
Eylemez kimseye âlemde müdârâ şâir”

[Ey can (gibi değerli sevgili), eğer bir şair sana meyletse, sevgi gösterse, memnun ol, sevin! Çünkü bir şair, derece konusunda başkalarına benzemez. Başkası nüktedanlıkta (ince manalı, güzel sözler söyleme hususunda) şairden üstün olamaz. Bir şair nerede otursa, (hoş sohbetiyle) o meclisi süsleyici olur. Dünya halkı ne bilir, onun şiirini fitneler dolu sanır... Şairin maksadını ancak şair olan anlar... Şair olmak hayli zordur. Her çok aşağı kimsenin bir-iki beyit söylemekle şair olacağını düşünmeyin! Şiir(yazmayı, söylemeyi) taklit eden o kadar çok alçak var ki, arasan binde bir çok yüksek şair bulamazsın!.. İnsanın, kendisine ilim, irfan sahipleri “şair” diyene kadar yıllarca şiire çalışması lazımdır. Şair, nerede olsa yaratılış ve kabiliyet kuvvetiyle sözünü yürütür; bu dünyada kimseye (yaranmak için) dostluk göstermez.] diyor.. Ve kalbini ateşli bir el arasında parçalamaya çalışan sevdası şiddet kazandıkça bazen:

“Ben senin bir bağı yanmış cevri-keş bîmârunam
Ey tabîb-i cân kerem kıl çâre-i bîmârun et

Gonce eylerse dehânunla letâfet bahsini
Anı bir sözle⁹⁵ esîr-i şive-i güftârun et”

[Ben senin bağı yanmış, eziyet çeken bir hastanım. Ey canımın doktoru, iyilik et, hastanın çaresine bak; (derdine derman ol). Eğer gonca senin ağzınla

⁹² Bu kelime, yazıda “hayli”, Rûhî Divânında “katı” şeklindedir. (Rûhî-i Bağdâdî 1287: 203). “hayli” kelimesi aruz kalıbının aksamasına sebep olduğu için “katı” kaydını tercih ettik. Mısradaki noksan kelimeyi de bu Arap harfli baskıdan faydalanarak giderdik.

⁹³ Bu kelime, yazıda “nerde”, Rûhî Divânında ise “kanda” şeklindedir. (Rûhî-i Bağdâdî 1287: 203). Biz divandaki kaydı tercih ettik.

⁹⁴ Bu kelime, Rûhî Divânında “kuvvet-i” şeklindedir. (Rûhî-i Bağdâdî 1287: 203).

⁹⁵ Mehmed Muhlis'in yazısında sehven “sözün” biçiminde çıkmış olan bu kelime, Rûhî Divânı'nda “sözle” şeklindedir. (Rûhî-i Bağdâdî 1287: 106). Biz doğru olan ikinci kaydı tercih ettik.

güzellik konusunda iddiaya girerse, onu bir sözle kelâmının işvesinin esiri et!] Ve bazen:

Endûh-ı firkatinden ben hâksâr-ı âlem
Feyz-i muhabbetimden sen şâh-ı âlem-ârâ

Derd-i firâk gâlib dil zevk-ı vasla tâlib
Sabr eylemek ne mümkün Rûhî-i zâr u şeydâ”
[Ben, ayrılığın üzüntü ve sıkıntısından dolayı herkes tarafından hor görülen, aşağılanan biriyim. Sen, sevgimin bolluk ve nimeti sayesinde dünyayı süsleyen bir sultan gibisin. Ayrılık derdi baskın; gönül kavuşma zevkine isteklidir. Ağlayan ve aşktan çılgına dönmüş Rûhî'nin sabretmesi nasıl mümkün olsun?!.] tarzında nağme düzenliyor. Sonra sevmekten, ilgiden mahrum kaldıkça -kim bilir nasıl?- gözyaşlarıyla:
Anmaz oldun beni âh sen ki⁹⁶ muhabbet bu mudur [...] Ey şeh-i mülk-i kerem şart-ı mürüvvet bu mudur

Bir selâmınla dil-i zârımı şâd eylemedin
Bi-vefâda gözümün nûrı hep âdet bu mudur
[Ah, sen beni (şefkatle) anmaz oldun... Sevgi bu mudur?!. Ey iyilik ülkesinin sultanı, insanlık ve cömertliğin şartı bu mudur? Ağlayan gönlümü bir selâmınla sevindirmedi... Gözümün nuru, vefasız(lar)da âdet daima böyle midir?!.] diye feryatlar ediyor... Yazık!
Yine her şeyden ayrı düşmüş, birçok ıztıraplar, inlemeler faydasız kalıyor. Ye'sler, ümitsizlikler içinde ellerini Yüce Allah'ın huzuruna doğru sessizce kaldırıyor ve:
Halâs eyle belâ-yı hecrden al cânımı yâ Rab
Müyesser eyle yâhûd vuslat-ı cânânımı yâ Rab

Bana künc-i belâda mihnet-i hicrânı çekdirme
Safâ-yı vasl ile şâd et dil-i nâlânımı⁹⁷ yâ Rab
[Yâ Rabbi, ya canımı al, beni ayrılık belâsından kurtar ya da sevgilime kavuşmayı bana nasib et! Yâ Rabbi, bana belâ köşesinde ayrılık acısının zahmetini çektirme; inleyen gönlümü kavuşma huzuruyla sevindir!] diyerek

⁹⁶ “Âh sen ki” kelimeleri Rûhî Divânı'nda “mihrinle” şeklindedir. (Rûhî-i Bağdâdî 1287: 162).

⁹⁷ Bu kelime, yazıda ve Rûhî'nin Arap harfleriyle basılmış divânında “nâdânımı” (Rûhî-i Bağdâdî 1287: 105), söz konusu eserin Coşkun Ak tarafından yayımlanmış karşılaştırmalı metninde ise “nâlânımı” şeklindedir. (Ak, 2001: 349). Sözün gelişi ve devamına “nâlânımı” kelimesini uygun bulduğumuz için diğerine tercih ettik.

hüngür hüngür ağlıyor. Bunu, düşüncelerimizin yüzüne parça parça yayılan şairleri isbat ediyor. Zavallı şair!..

*

İşte kendisinden bahsettiğimiz Bağdatlı Rûhî, Sultan III. Murad ve III. Mehmed hazretlerinin sultanlıkları zamanında, yani [Hicri] dokuz yüz [seksen, doksan] ya bin veya bin on [Miladi 1570-80, 90 veya 1601-1602] yılları şairlerinin büyüklerinden sayılmıştır. Her yolda (her nazım şekli ve türünde) kalem oynamışlardır. Meşhur terkîb-i bendi⁹⁸ ve Ziyâ Paşa'nın

“Meydân-ı suhanda yok iken sen gibi bir er

Bir şâir-i Rûm oldu sana şimdi berâber”

[Söz meydanında senin gibi bir er yokken, şimdi bir Anadolu şairi seninle aynı seviyede oldu...] sözü ne derece bir güce sahip olduğunu gösterir.

“Giyüp bir âl eteklik hâleden meydâna azm itmiş

Semâda Mevlevî âyînini tasvîr ider mehtâb”⁹⁹

[Mehtap, kırmızı bir eteklik giyip haleden meydana çıkmış... Sanki gökte Mevlevî ayininin resmini yapıyor.] yüksek tasviri, gerçekten pek mükemmeldir.

Millî kütüphanemize (miras) bıraktıkları dîvân, nefis ve seçkin eserlerdendir.

Mehmed Muhlis, *Mecmûa-i Edebiyye*, 10 Ramazan 1317 (11 Ocak 1900), Sayı 31, s. 1-2.

Geçmiş Şairlerin Sayfaları

-2-

Enderunlu Vâsıf

Belâ bu bir taraftan kendi bahtım da bana düşmen

Ben el çekdim hele her vech ile dâmân-ı matlebden

Yıkıldı hâtırım şimden gerü âlem harâb olsun

[Bela şu ki bir taraftan kendi bahtım da bana düşmandır. Ben sonunda isteğin eteğinden her şekilde el çektim. Hatırım yıkıldı (kalbim kırıldı), bundan sonra dünya yıkılsın! (Uyumumda değil).]

İşte bütün ümitleri, bütün hayatının güneşleri, çağın, dünyanın sonsuz karanlığı arasında, yani yas renginden daha siyah felâket karanlıkları içinde

⁹⁸ Bağdatlı Rûhî'nin “Sanman bizi kim şire-i engür ile mestüz/ Biz ehl-i harâbâtданuz mest-i elestüz” beytiyle başlayan, 17, 18 ve 19. asırda müteaddit şair tarafından nazire yazılmış olan şiiri. (Rûhî-i Bağdâdî 1287: 74-82; Ak 2001: 187-195).

⁹⁹ Bu beyit, Bağdatlı Rûhî Dîvânı'nda bulunmamakta; 18. asır şairlerinden Yenişehirli Mehmed Emin Belîğ'in (ö. 1174/ 1760-61) Dîvânında yer almaktadır. (Belîğ 1258/1842: 39-40).

batmış; gözünde kâinatın hiçbir ehemmiyeti, hiçbir değeri kalmamış; azaplar, ıztıraplarla inleyen bir zavallının yürek yakıcı feryadı, gözyaşı dökten bir şairin hayatından usandığı zaman dile getirdiği inilti!

Vâsıf'ın pek acı, pek çok közleriyle bulaşık bir feryadı!...

Evet, Vâsıf'ın:

“Kalbim, hatırım çok korkunç bir keder darbesiyle kırıldı, parçalandı. Ruhum, şiddetli, birbirini takip eden belâlar altında eziliyor; talihim de bana düşman oldu; bana karanlıklara boğulmuş bir girdapta yıldırımlarla azap veriyor. Of! İsteğin eteğinden ben artık el çektim. Bundan sonra dünya, insanların kalplerini dıştan görünen süsü ve gösterişiyle kendisine çeken bu âlem yıkılsın, mahvolsun!” diye ruhundan, kaleminden, elinde olmaksızın dökülen üzüntü ahları!...

“Derûnum inlesin her demde dem-sâz-ı rebâb olsun

Demem dil vasl-ı yâr ile cihânda kâm-yâb olsun”

[Kalbim inlesin; her zaman rebabın (büyük keman türünden çalgının) arkadaşı olsun... “Gönül, sevgiliye kavuşmakla dünyada muradına ersin (isteğine erişsin)” demem..] Bir feryat daha! Kalbim inlesin, ağlasın, bundan böyle de sevgiliye kavuşmakla dünyada arzusuna erişmesin!..

Öyle ya! Zavallı Vâsıf, nasıl inleyici, feryad edici olmasın?... Ağladığı, üzgün, usanmış olduğu hâlde sevdiğine yalvarmış, ricalarda bulunmuş. Heyhat! Yine küçük bir ilgiye bile erişememiş:

“Kabûl etmez benim vîrâne gönlüm gayrı hiç tâmîr

Niyâzım geçmedi dildâra taşa eyledi te'sîr”

[Benim yıkılmış, harab olmuş gönlüm artık hiç tamir kabul etmez (onarılmaz). Yalvarmam taşa tesir etti de sevgiliye tesir etmedi!..]

Pek yazık!...

*

Âh! Önceleri, sevdiği, ruhunun ufuklarına muhabbet saçıcı olmaya başlarken kendisi:

“Mevsim-i gül rûy-ı rengînle eyler iftihâr

Nev-bahârı n'eyleyim gülzâr-ı hüsnün nev-bahâr”

[Gül mevsimi, senin renkli yüzünle övünür. İlkbaharı ne yapayım, senin güzelliğinin gül bahçesi (benim gözümde) ilkbahar (misali)!..] gibi küçük bir aşk başlangıcıyla gizli bir şekilde sevgi gösterdiği zaman kim bilir ne kadar mutlu bulunmaktaymış!..

Sonra da açıktan açığa:

“Reng-i ruhsârın görelden gül gibi

Gül yüzüne âşıkım bülbül gibi

Nûş edip sahbâ-yı¹⁰⁰ la'lin mül gibi

Koklasam gîsûların sünbül gibi”

[Gül gibi yanağının rengini gördüğümünden beri, ben bülbül gibi senin gül yüzüne âşığım. Kırmızı dudağının şarabını içki gibi içip sümbül gibi saçlarını koklasam!..] (mısraları) ile ne güzel, ne hoş sevgi ilan etmiş!

Sevdası günden güne şiddet kazanıp da ümid ettiği vefayı da göremeyince:

“Güzelsin şûhsun dilbersin ammâ

Ve lâkin mücid-i resm-i cefâsın”¹⁰¹

[Güzelsin, şûhsun, dilbersin amma ve lâkin eziyet, incitme, vefasızlık âdetini icad etmiş kişisin.] gibi küçük küçük isnatlarda bulunmuşsa de yine hiçbir şeye, hiçbir ümit ve isteğine erişememiş ve:

“Kim etmez ney gibi feryâd elinden

Senin ey şûh u dilber dâd elinden”

[Kim senin yüzünden ney gibi feryad etmez?! Ey şuh, dilber, senin elinden aman!..] diye figanlara, ıztırapla bağırp çağırmalara başlamış. Yazık! Her şeyden mahrum kalmış; o kadar yalvarmalar kabul olunmamış; şair de:

“Sen belle bunu ey gül-i zîbende-nümâyış

Yok gayrı derûnumda benim ülfete hâhiş

Gördükde beni eyleme bîhûde nûvâziş

Küsdüm sana ben nâfile yalvarma barışmam”

[Ey güzel görünüşlü gül, sen şunu bil ki artık benim içimde dostluğa, konuşup görüşmeye istek yok! Beni görünce boşuna ilgi gösterme! Ben sana küstüm, nâfile yalvarma, barışmam!..]

“Ömrümde sana geçmedi bir kerre niyâzım

Âşık olayım da ne demek geçmeye nâzım

Bi-lutf u mürüvvet benim ülfet neme lâzım

Küsdüm sana ben nâfile yalvarma barışmam”

[Ömrümde yalvarmam sana bir kere bile tesir etmedi. Âşık olayım da nazımın geçmemesi ne demektir?! İyiliksiz, insanlıksız dostluk benim neme lâzım?! Ben sana küstüm, nâfile yalvarma, barışmam!..] diye sitemlerde bulunmuş!....

Ah! Sevdalarla yaratılmış, sevdalara bulaşık, sevdalarla yanan kalpler; hiç sevgisiyle beslenmiş olmakta bulunduğu güzele birdenbire küser mi, darılır

¹⁰⁰ Bu kelime, yazıda “cihân-ı” biçiminde, Enderunlu Vâsıf'ın H. 1257/ M. 1841'de İstanbul'da basılan divânında ise, “sahbâ-yı” şeklindedir. (Vâsıf Osman 1257/ 1841: 140). Biz divandaki kaydı tercih ettik.

¹⁰¹ Bu kelime, yazıda sehven “hafâsın” şeklinde çıkmıştır. Biz onu divanın İstanbul baskısına bakarak (Vâsıf Osman 1257/ 1841: 111) “cefâsın” şeklinde düzelttik.

mı?... Bu mümkün mü?...

Vâsıf'ın aşkı:

“Gönlüm yeni başdan yine âteşlere yakdın

Yakdın yeniden düzah-ı hicrâna bıraktın”

[Gönlümü yeni baştan yine ateşlere yaktın. Yeniden yaktın da hicran cehennemine attın!..] beytiyle tekrar alevleniyor. Fakat bu defa sevgilisini kendisine gücenmiş görünce:

“Hezâr bârını çekmişken âşık-ı mehcûr

Revâ mıdır ki ola şimdi dergehinden dür

Güneh mi eyledim oldumsa ben sana mecbûr

Kabâhatim ne ne yaptım ne oldu bende kusûr”

[Ayrı düşmüş âşık, senin bin yükünü çekmişken şimdi onun kapından uzak olması uygun mudur? Ben sana mecbur olduysam günah mı işledim? Kabahatim ne, sana ne yaptım, benim kusurum nedir?] güzel mısralarıyla nağme düzenliyor: Bazen:

“Sebebin söyle ne küsdün dil-i biçâreye sen

Sûz-ı hicrân-ı gamınla yetişir yandım ben

Sen dururken kime ben çâk-i girîbân edeyim

Kime derdim diyeyim kimlere efgân edeyim”

[Sebebini söyle, zavallı gönlüme sen neden küstün? Ben kederinin hicran yakışıyla yandım, artık yeter... Sen dururken ben kime yaka yırtayım? Derdimi kime söyleyeyim, kimlere feryatlar edeyim?!] bazen de:

“Dil olmasa bu mertebe rencide gamından

Kim eyler idi böyle şikâyet siteminden

Gel hâlimi bir gör de yakarsan yak efendim

Sensiz bana hasret neler etdi bak efendim”

[Gönül bu kadar kederinden incinmese, zulmünden kim böyle şikâyet ederdi?! Efendim, gel hâlimi bir gör de beni yakarsan yak... Sensiz hasret bana neler etti, gör, bak!] yalvarmalarında bulunuyor, merhamet isteklerini dile getiriyor.

Of! Bu zalim, vefasız güzeller hiç merhamet ederler mi?...

İşte zavallı Vâsıf, zavallı şair, artık kendi kendine feryatlara, hâllerinden bahsetmeye, şikâyetlere başlıyor:

“Yâr ile âteş-mekân olsam da gülşendir bana

Lâkin ansız gülşen-i âlem de külhandır bana

Şöyle me'yûsum gözümde yok safâ-yı gülsitân
Öyle dil-tengim bu âlem çeşm-i süzendir bana

Gerdiş-i aksiyle çarhın ben henüz nâ-kâm iken
Her tarafda baht-ı bîdâdım da düşmendir bana

Âh-ı dil-süz u niyâzım etmedi hayfâ eser
Nerm iken ağyâra yârin kalbi âhendir bana

Kalmadı Vâsıf tahammül yâr ise etmez nigâh
Gûşe-i firkat anun-çün şimdi meskendir bana”

[Dostla ateş içinde olsam da orası bana gül bahçesidir. Fakat onsuz dünyanın gül bahçesi de bana hamam ocağı gibidir. Öyle ümitsizim ki, gözümde gül bahçesinin rahatı yok... Gönlüm öyle daralmış ki, bu âlem bana iğnenin deliği gibidir. Ben feleğin aksi dönüşüyle henüz isteğime erişmemişken, zalim bahtım da her tarafta bana düşmandır. Ne yazık ki, yürek yakıcı feryat ve yalvarmam (yâre) tesir etmedi. Sevgilinin kalbi başkalarına yumuşakken bana karşı demir gibidir. Vâsıf, artık tahammülüm kalmadı; sevgiliyse (yüzüme) bakmıyor. Onun için ayrılık köşesi şimdi benim meskenimdir.]

“Ol şüh-ı bî-vefâya gönül mübtelâ mısın
Sen tâ bu rütbe cevri ü cefâya sezâ mısın
Bülbül misâli sen yine feryâda başladın
Ol gül-nihâl-i işveden ey dil cüdâ mısın”

[Gönül, sen o vefasız şuha (şen, davranışlarında serbest, oynak güzele) tutulmuş musun? Sen bu kadar eziyet ve incitmeye uygun musun? Sen yine bülbül gibi feryada başladın. Ey gönül, o işve gül fidanından ayrı mısın?!.]

“Hâtırım mahzûn bağırim hûn sinem yaralı
Hangi derdim söyleyim dağlarca derdim var benim

Bir taraftan cevri-yâr bir yan[a]dan yârân gamı
Gayr ile gördükce hem-âgüş-ı ülfet yârımı
Âh edip mümkün mü ifşâ etmemek esrârımı
Bir gülün mecbûruyum hiç sorma hâl-i zârımı
Yâre te'sîr eylemez bir âh-ı serdim var benim”

[Gönlüm hüznü, bağırim kan (dolu), göğsüm yaralı... Hangi derdimi

söyleyeyim, benim dağlar kadar derdim var... Bir taraftan sevgilinin eziyeti, bir taraftan dostların sebep olduğu üzüntü... Yârimin başkasıyla sarmaş dolaş dostluğunu, görüşme ve konuşmasını gördükçe, ah edip sırlarımı açıklamamak mümkün mü?!. Bir gülün mecburuyum; ağlayan hâlimi hiç sorma!.. Benim yâre tesir etmeyen soğuk bir âhım, feryadım var...]

Ben gülünden ayrı düşmüş bülbül-i nâlendeyim

Dinlese bir şeb nevâ-yı nâlemi bülbül yanar”

[Ben gülünden ayrı düşmüş, inleyen bir bülbülüm. Bülbül, bir gece iniltimin sesini dinlese yanar!..]

*

Âşıkça sayfalarda ruhumuzu gizli bir usanç ve kederin hâlsizliğine düşürerek saatlerce kendinden geçiren Enderunlu Vâsıf'ın gücü, hakikat levhalarında (gerçeği tasvir eden yazılarında) başka bir şekilde ışık saçıcı olur:

“Bu dâ'ire-i gurbeti âlem mi sanırsın

Envâ'-ı gam u mihneti âlem mi sanırsın

Gam ana denir ki vere şâdî nagam-âsâ

Zu'munca gönül sen de gamın gam mı sanırsın

Her bâde-keşi rind-i cihân-dîde olur mu

Erbâb-ı harâbâtı bütün Cem mi sanırsın

Tahsil-i kemâlât ile kâmil olur insân

Her bir har-ı lâ-yefhemi âdem mi sanırsın

Ârif olamaz terki de terk eyleyen âdem

Her tâc giyen zâhidi Edhem mi sanırsın

[Sen bu gurbet dairesini (şu dünyayı) âlem mi sanıyorsun? Keder ve zahmet çeşitlerini âlem mi sanıyorsun? (İnsana) nağmeler gibi sevinç veren şeye dert, hüzün denir. Gönül, sen de zannınca kendi kederini keder mi sanıyorsun?!. (Meyhanenin) her içki içeni, çok dünya görmüş, çok yaşamış ve gezmiş rind olur mu? Sen bütün meyhanedeki kimseleri (içkiyi icad ettiği söylenen efsanevi hükümdar) Cem mi sanıyorsun?!. İnsan ilim, fazilet ve hünerler tahsil etmekle kâmil (olgun) olur. Her bir anlayışsız eşeği adam mı sanıyorsun?!

Terki de terk eden kişi¹⁰² ârif olmaz. Her taç giyen sofuyu (İbrahim bin) Edhem mi sanıyorsun?

Kim bilir nasıl bir ümitsizlik arasında iken söylediği:

“Âlemin bir pula değmez kuru hayl ü haşemi
Etme ikbâle heves kendine hoş gör bu demi
At gönülden emeli¹⁰³ çekmeyesin tâ elemi
Ne nevâ-yı nağamı dinle cihânda ne gamı”

[Dünyanın kuru hayl ve haşemi (bir kimsenin beraberinde bulunan ve gayretini güden adamlar, hizmetçileri) bir para etmez. Baht açıklığına, makam ve mevkiye heves etme; kendin için bu zamanı hoş gör. Kalbinden ümit ve isteği at ki dünyada (o arzu ve beklentinin sebep olacağı) acıyı çekmeyesin.] (mısraları) ile hikmete ait güzel sözlerden sayılmış olan:

“Dükkânda şi'r meşk olamaz gel eve öğren
Bâzârda kâlâ-yı maârif satılır mı”

[Dükkânda (güzel) şiir söylemek için çalışılmaz; eve gel, öğren. İlim, irfan ve hünerlerin kumaşı pazarda satılır mı?]

Ve:

“Behâyimden sayarmış şahs-ı bî-irfânı ârifler
Değil insânlar ol zümreye hayvanlar ağlarmış”

[Ârifler, irfansız şahsı hayvanlardan sayarmış. O topluluğa insanlar değil, hayvanlar bile ağlarmış...] beyitleri ve:

“Kim olur zür ile maksûduna reh-yâb-ı zafer
Gelir elbette zuhûra ne ise hükm-i kader
Hakk'a tefvîz-i umûr et ne elem çek ne keder
Kıl sözüm ârif isen gûş-ı kabûlüne güher
Mihneti kendine zevk etmedir âlemde hüner
Gam u şâdî-i felek böyle gelir böyle gider”

[Kim istediği şeye zorla erişme yolunu bulabilir ki?.. Kaderin hükmü neyse elbette o meydana gelir. İşleri Cenab-ı Hakk'a havale et; ne acı çek, ne de keder... Eğer irfan sahibiysen, sözümü kabul kulağına cevher yap (küpe et)! Dünyada hüner, zahmeti kendisine zevk etmektir. Feleğin keder ve sevinci

¹⁰² Tasavvufta “terk”, herşeyi kalben bırakıp sadece Yüce Allah'a bağlanmak demektir. Bu terkler “terk-i dünyâ” (dünyayı bırakmak), “terk-i ukbâ” (ahireti bırakmak), “terk-i hesti” (varlığı terk etmek) ve “terk-i terk”tir. Terki terk, gurura kapılmamak için bu bırakmayı da bırakmaktır.

¹⁰³ Bu kelime yazıda “elemi” biçiminde, Enderunlu Vâsıf'ın H. 1257/ M. 1841'de Bulak'ta basılan dîvânının “şarkıyyât” kısmında ise, “emel-i” şeklindedir. (Vâsıf Osman 1257/ 1841: 5). Biz doğru olan ikincisini tercih ettik.

böyle gelir, böyle gider.] vs. müseddesi¹⁰⁴ de işte bize ne derece bir kudrete sahip olduğunu gösterebilir.

Geçmiş şairlerimiz arasında güzel, nükteli söz söylemesiyle, açık, sade ifadesiyle şöhret bulmuştur. Şiir kabiliyetleri daha on bir, on iki yaşlarındayken küçük küçük eserleriyle görünmeye başlamıştı.

Tuhaf beyitlerine, gazellerine pek çok rastlanır. Bu cümleden olarak bir gazelinde ciddi ciddi, parlak parlak, kendine mahsus benzersiz bir tarzla ruhumuzu üzüntülere boğarken latifeler söylercesine (mizahi) şiirlere de meylettği görülür.

1227 tarihinde [Miladi 1812-13 yılında] cennet-mekân Gazi Sultan II. Mahmud Han'ın yüksek dilinden Ravza-i Mutaharra'ya takdim edilen¹⁰⁵ şu yakarış mektubu anılmaya lâyıktır:¹⁰⁶

“Şemi'dân eyledim ihdâya cür'et yâ Resûlallah
Merâmım dergeh-i ulyâna hıdmet¹⁰⁷ yâ Resûlallah

Değildir Ravza'na şâyeste dest-âvîz-i nâcîzim
Kabûlünle kıl ihsân ü inâyet yâ Resûlallah

Kimim var hazretinden özge hâlim eyleyim i'âm
Cenâbındandır ancak lutf u himmet yâ Resûlallah

Dahîlek el-emân sad el-emân dergâhına düşdüm
Terahhum kıl bana eyle şefâat yâ Resûlallah

Dü âlemde kıl istishâb Hân Mahmûd-ı Adli'yi
Senindir evvel ü âhirde devlet yâ Resûlallah
[Yâ Resulallah, şamdan hediye etmeye cür'et eyledim. Maksadım, çok yüksek

¹⁰⁴ Bilindiği gibi aynı aruz kalıbıyla söylenmiş altı mısralık bendlerin birleşmesiyle meydana gelen musammatlara “müseddes” denir. (Daha fazla bilgi ve örnekler için bk. İpekten 1994: 91-95).

¹⁰⁵ Sultan II. Mahmud'un Ravza-i Mutaharra'ya şamdan gönderdiği yıl konusunda bundan başka kayıtlara da rastlanmaktadır. Eyyub Sabri'nin *Mir'âtü'l-Harameyn* isimli eserinde adı geçen hükümdarın 1235 (1819-20) yılında Hz. Peygamber'in hücreğine bir şamdan hediye ettiği bildirilmekte (Eyyub Sabri 1304: 513); Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca neşredilen *Medine'nin Son Emanetleri* adlı eserde ise (s. 56) som altından iki büyük şamdanın 1230 (1815) yılında gönderildiği belirtilmektedir.

¹⁰⁶ Bu na't, Vâsıf'ın Arap harfleriyle İstanbul'da basılan divanında bulunmaktadır. (Vâsıf Osman 1257/ 1841: 8).

¹⁰⁷ Yazıda sehven “hidmeti” şeklinde çıkmış olan bu kelimeyi mana, aruz kalıbı ve kafiyeden dolayı “hidmet” şeklinde düzelttik. Anılan kelime Vâsıf'ın İstanbul (Vâsıf Osman 1257/ 1841: 8) ve Bulak'ta (Vâsıf Osman 1257/ 1841: 9) basılmış olan divanında da “hidmet” biçimindedir.

huzuruna hizmet etmektir ey Allah'ın Resulü! Bu mühim olmayan küçük hediyem, senin Ravza'na lâıyk değildir. Kabulünle lutuf ve yardımda bulun yâ Resulallah! Benim hâlimi bildirmek için senden başka kimim var ki?.. İhsan ve yardım ancak senin değerli zatındandır ey Allah'ın Resulü! Yalvarırım, el-aman, yüz kere aman dilerim, kapına düştüm... Bana acı; şefaata eyle ey Allah'ın Resulü! İki âlemde de Sultan Mahmud Adli'yi yanına al (seninle beraber bulundur). Önce ve sonra(ki âlemde) devlet (nimet ve saadet) senindir ey Allah'ın Resulü!..]

Enderunlu Vâsıf şarkılarıyla seçkin bir yere sahip olmuştur. Fakat eserlerinin pek çoğunda, şiirlerinde kelime yanlışları vardır.

Kendileri Sultan III. Selim Hân'ın yüksek zamanının sonlarıyla Sultan IV. Mustafa Han ve Sultan II. Mahmud Han hazretleri devirlerinin şairlerinden sayılmıştır.

Sadrâzam Bostancı başı Arnavut Halil Paşa'nın yeğeni idi. Diğer isimleri Osman olup "Kilâr Kethudâsı" diye tanınmışlardır.

Dîvânı hakikaten okunmaya lâıyktır.

Mehmed Muhlis, *Mecmûa-i Edebiyye*, 8 Şevvâl 1317 (8 Şubat 1900), Sayı 34, s. 2-3.

Geçmiş Şairlerin Sayfaları

-3-

Nazîm

-İlyâs Sükûti Bey'e-

Güneş, doğunun berrak göğünü süsleyen bulutların arasında doğmaya başlar. Kâinata ilk bakışlarını yöneltir. İlk ışıkları saçar, her şeyi sevinçlere boğar: Gecenin kederleriyle, sabah vaktinin ağlamalarıyla tasalı duran, gözyaşlarına boğulan çiçeklerin o hüzünlerini giderir. O yaşlarını mutluluk saçıcı bir alevle kurutur.

Durgunluğu seven gecelerin karanlıklarından ürkerek yuvalarına kaçan, saklanan kuşların gözlerine bir sevinç aydınlığı akıtır.

Çiçekler, yaprakları arasında gülümserler. Kuşlar, sevinçlerini, teşekkürlerini açığa vurmak için şarkılar okurlar.

Güneş, ağır ağır sürekli doğudan uzaklaşır; ilerler, ilerler. Bazan kara bir bulut arkasında kalır, bazan bütün şaşasıyla, bütün büyüklüğüyle görünür. Görünür, her tarafa ışıklarını bol bol verir. Böyle böyle batmaya ulaşır. Artık gökte o günkü hayatının yarısı yokluğa karışmıştır.

Sonunda bu hayat yarısı kadar bir zaman daha geçer; zavallı güneş üzüntüden ateşli renklere bürünmüş, kanlar içinde kalmış batıda son bir hasret bakışıyla kaybolur.

Ah, insan ömrü de böyle değil midir?

Hakikaten analarımızdan doğarız; dünya sahasına ilk adımımızı attığımız zaman birçok kimseler sevinir. Gözlerimizin ilk bakışları, insan topluluğundan bir kısmının beklemelerden, kim bilir nasıl üzüntülerden dolayı tasalı gönüllerini, sel gibi akıttığı saadet suyuyla o acılardan kurtarır; sonra saçtığı sevinç ışığıyla şenlikle doldurur, bırakır. Bu vefasız kâinata doğuşumuz, onları o kadar sevindirir, o kadar neşelere boğar ki, o zaman Allah'ın büyüklüğüne karşı şükür secdesi ederler. Kalplerindeki sevinç bölüklerini anlatmak için ortalığı velvelelere, alkışlara boğarlar.

Geleceğe, bahtiyarlığa dair hazin ninniler, annelerimizin ruhlarında meydana çıkan sevinci dile getirirken yavaş yavaş beşik denilen dar ıztırap yerinden yakayı kurtarırsınız.

Yaşımız günden güne ilerler; hayatımız andan ana kısalır. Bazan zamanın, dünyanın acıları, üzüntü gözyaşları, bütün cihanı bize karanlıklara boğulmuş gösterir; bazan ansızın meydana gelen bir saadet arasında unutulmaz dakikalar, saatler, günler geçiririz.

Kırk sene, kırk beş sene, kırk saniye kadar çabuk, anlaşılmaz bir derecede geçer. İşte o vakit kendimizi hayatın yok olma anında görürüz. Geçmiş zamana bakarız: Bilinmeyenler sahasının hiçliğini, karanlık bir yerinde hayatımızın satırlarının pek çoğu, belki sayfaları silinmiş mevhum kitabını görürüz. Bakışlarımız bu faydasız sayfaları karıştırırken bir belirsizlik karanlığı arasında kalır.

Geleceğe bakarız: Birkaç ümit ışığı, gözlerimizi kamaştırmaya çalışırken bütün şahsi varlığımızın koyu bir karanlık içinde kalması, birdenbire dehşet verir.

Batma anından, yani bu yükselmeden sonra düşmeye, aşağı inmeye başlarız. Ömrün düşüşü, yükseğe çıkmasından daha hızlı gibi hissedilir. Of! Artık hayat defterimiz kapanır; arkamızdan korkunç bir hayâl bizi kovalar. Önümüzdeki meydana bir mezar açılır. Burası da bir batıdır. Biz buraya düşeriz; biz burada batırız.

İşte dünya hayatı bu kadar fâni, bu kadar ehemmiyetsizdir. Bu derece çabuk geçer, gider. Evet, ümitler, bizi aldatır: Dünyada çalışırız, çalışırız, didiniriz, didiniriz. Ölüm kollarını germiş, kucagını açmış olduğu hâlde bize doğru, bizi kucaklamak, başka âleme götürmek için koşar. Biz, iradi olmadan (istemeyerek) ona doğru gideriz. Fakat bu hâli bilir miyiz? Bu soruya cevap vermek zor!.. Şu dünyadaki rahatlama ve dinlenmemizi temin etmek için çalışmaya nasıl mecbursak, düşüncemizde hatırası iniltir meydana getiren

ahiret için de o kadar gayret etmekle vazifeliyiz!

Bu vazife bizi ebedî bir saadete eriştirebilir. Bu ikinci vazifeyi yerine getiremezsek daimî azap hazırdır.

Ah! Her gün, her zaman işlediğimiz hatalar, günahlar, yani ikinci vazifeyi yerine getiremeyişimiz, bizim, dehşet uçurumları, cehennem alevleri içinde yuvarlanmamıza sebep olacak!

Ne kadar korku verici bir gerçek!!!

Cenab-ı Hakk'ın biz kullarına ihsan buyurmakta olduğu sonsuz nimetlerin, nihayetsiz lütufların şükrünü, hamdini ödeyemiyoruz.

Ne büyük vicdan azabı!

Ne yapalım, ne yapalım? Bu kadar kusurlarımızdan, bu kadar hatalarımızdan dolayı hak etmiş olduğumuz mahcupluktan, devamlı ıztıraptan, ahirete ait azaptan kurtulmak için ne yapalım? Bizi, bütün icad edilmiş varlıkları yaratan Allah'ın, celâl sahibi, Yüce Allah'ın affına, en yüksek derecedeki lütfuna sığınmaktan başka elimizden ne gelir?.. Ne yapabiliriz?..

Secdelere kapanalım, feryatlar edelim, gözyaşları dökelim, af isteyelim!..

*

Oh! Af isteği, Allah'a yalvarmak, dua etmek, ne kadar yüksek, ne kadar saf, ne kadar incedir!

İşte dünya hayatının hiçliğine aldanmayarak, dünya işleri kadar, hatta onlardan daha fazla ahirete ait amellerle vakit geçirmiş olan birinin, Nazîm'in yalvarışları, feryatları... Fikrimizi her şeyden boşaltarak okuyalım, dinleyelim!

Sen eyle devâ şerbet-i afvınla Hudâyâ

Oldu dil ü cân tâb-ı teb-i¹⁰⁸ cürm ile haste

-

İmdâd-ı şifâ-hâne-i lutfundan İlâhî

Ey âciz-i dermândelerin dâd-penâhı

-

Yâ Rab dil-i mahzûnumu kıl gussadan âzâd

Fahr-i dü-serâ aşkına eyle beni dil-şâd

Lutf u keremin hürmetine geç günehimden

İhsânına kaldım senin ancak meded imdâd

¹⁰⁸ Bu kelimeler yazıda sehven "tâb-ı şeb-i" şeklinde çıkmıştır. Biz Nazîm Dîvânı'nı (Çakır 2020: 830) göz önünde tutarak bu yanlış "tâb-ı teb-i" biçiminde düzelttik.

Âşüfte vü âvâre vü biçâre Nazîm[’im]

Eyle dil-i virânımı lutfun ile âbâd

[Ey Allah’ım, can ve gönül, günah sıtmasının hararetiyle hastalandı. Sen af şerbetinle ona ilâç yap (şifa ver). Allah’ım, lutfunun şifa yerinin yardımıyla... Ey âciz ve güçsüzlerin adalet (sahibi) sığınağı!.. Yâ Rabbi, hüznünlü gönlümü kederden, tasadan kurtar! İki dünyanın övüncü (olan Hz. Muhammed Mustafa) aşkına benim kalbimi sevindir. Lütuf ve cömertliğinin hürmetine günahımı affet! Ben ancak senin ihsanına kaldım; aman, yardım et!.. Aşktan dolayı deli gibi olmuş, işsiz-güçsüz ve çaresiz Nazîm’im... Yıkık, kederli gönlümü lütfunla mamur et, şenlendir!]

Ah! Gözyaşlarına, pişmanlıklara, yardım isteklerine karışmış bu feryatlar nasıl izah edilir, nasıl şerh edilebilir?

Gerçekten:

Yâ Rab! Kalbim, canım, bir günah darbesiyle hastalandı, yaralandı. Ona sen af şerbetinle ilâç yap (şifa ver)!

Ey âcizlerin, zavallıların, çaresizlerin adalet (sahibi) sığınağı! İyilik ve ihsan şifa evinden, yardım et, yardım et!

Allah’ım! Kederin sonsuz karanlığıyla kuşatılmış kalbimi, iki dünyanın övünç vesilesi (olan Hz. Peygamber) aşkına kaygı ve tasalardan kurtar. Kurtar da beni, bu üzgün, günahlarının affedilmesini dileyen kulunun kalbini sevindir! Lütfunun, kereminin binlerce, milyonlarca âleme saçtığın tasavvur olunmaz derecede sonsuz İlahi nimet(ler)inin hürmetine günahımdan geç!

Kime gideyim, sığınayım?

Senden başka kim var? Beni sen yaratmadın mı? Güneşleri, ayları, her biri bir âlem olan ışıklı yıldızları, hayret bakışıyla beğenerek seyrettiğimiz rengârenk güzel nesnelere, sözün özü her şeyi, bütün varlıkları sen yaratmadın mı? Her şey sana sığınmaz mı? Senden büyük hiç (bir kudret) var mı?

Evet evet! Bütün yaratılmış olanların sığınağı sensin! Senden başka bir Hâlik’in varlığını hayal etmek mümkün değildir.

Ey Allah’ım!.. İşte ben senin ancak o büyüklüğüne sığındım; senin o ihsanına kaldım... İmdat!

Ağlayan, çaresiz, zavallı Nazîm’in kalbi haraptır. O yıkık, hüznünlü gönlümü lütfunla mamur et, şenlendir!.. manasında olan yalvarışları, şiirleri açıklamak nasıl mümkün olabilir? On ikinci Hicrî [Miladi 18.] asrın en parlak edebî mahsülleri arasında benzerlerinden ayrılıp seçkin bir yer tutan -bahsetmek istediğimiz- Nazîm -ki “Kasımpaşalı¹⁰⁹ na’t-gû (naat söyleyici) Nazîm Efendi”

¹⁰⁹ Şeyhülislâm Es’ad Efendi’nin (1096-1166/ 1685-1753) *Atrabül-âsâr*’ında Nazîm’in doğum yeri ve yaşadığı mahallin İstanbul’da Kumkapı semti olduğu bildirilir. (Es’ad Efendi, *Atrabül-*

adıyla tanınmıştır- akıllara hayret verecek derecede yüksek olmakla beraber gayet uzun olan naatlarıyla, yalvarışlarıyla ruhumuzu -işte böyle- birtakım gizli sırlarla kendinden geçiriyor. Sonrası var.

Mehmed Muhlis.

Mecmûa-i Edebiyye, 29 Şevvâl 1317 (2 Mart 1900), nr. 37, s. 1-2.

Geçmiş Şairlerin Sayfaları

-3-

Nazîm

(Geçen haftaki nüshamızın sonrası)

İnsan bunları okudukça, benzeri söylenemeyecek kadar olağanüstülük gösteren manalar fikre yansıdıkça, Nazîm'in kalemine karşı hayran olmaktan kendini alamıyor.

Nasıl hayran olunmaz?... İşte daha bir naatından ayrılmış güzel(beyit)ler:

“Ey ledünn mektebinin hâce-i ümmî-lakabı

Enbiyâ vü rusûlün zîver-i tesbîh-i lebi

Seyyid-i¹¹⁰ âlem ü âdem sened-i mevcûdât

Mesned-i her-dü-serânın şeh-i vâlâ-hasebi

Eşref-i halk-ı cihân pâdişeh-i kevn ü mekân

Tahtgâh-ı şerefîn husrev-i ‘âlî-nesebi

Şeh-i tâhir-neseb ü husrev-i pâkîze-haseb¹¹¹

Hâşimî hem Medenî hem Kureşî hem Arabî

Sühanı rûh-ı mücerred deheni cevher-i ferd

Kân-ı kevnin güher-i mâ-hasal-i müntehabı

Hak risâletle nübüvvetle vücûdın etmiş

Hâdi-i cem‘-i rusûl râhber-i fevc-i nebî

âsâr, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY nr. 6204, vr. 34a).

¹¹⁰ Bu kelime, makalede “Sine-i”, *Nazîm Dîvânı*’nda ise “Seyyid-i” şeklindedir. (Çakır 2020: 348). İlkinin dizgici yanlış olduğunu düşünerek daha uygun bulduğumuz ikincisini tercih ettik.

¹¹¹ Bu kelime, makalede “neseb” şeklindedir. Biz *Nazîm Dîvânı*’nı göz önünde tutarak (Çakır 2020: 348) onu “haseb” biçiminde düzelttik.

Âferîneş yüzünün suyuna halk olmuşdur
Rahmet-i âlemiyândır o dü âlem sebebi

Neyyir-i burc-ı ezel Ahmed-i mürsel ki anın
Mihrinin lerze virir zerreye şûr u şegabı

Dem-i Rûhü'l-kudüs olsa o şehin lâyıkdır
Matbah-ı izzetinin şule-fürûz-ı hatabı

Bâğ-ı câhında Süreyyâ o saâdet-çemenin
Târem-i rif'atinin hûşe gedâ-yı inebi

O şehin yazmağa tuğrâ-yı berât-ı na'tin
Kâtib-i çarhın olursa n'ola efzûn talebi

Dûde şeb sürh şafak hâme şehâb encüm rîg
Mihbere¹¹² mâh-ı felekler safahât haşebî

Ders-i vafında olub mu'terif-i acz ü kusûr
Akl-ı evvel de ola metn-i senâsında gabî

[Ey ledünn¹¹³ mektebinin “ümmî”¹¹⁴ lakaplı hocası, nebî ve resullerin dudağının tesbihinin süsü, âlem ve insanların efendisi, varlıkların dayanağı, her iki dünya makamının yüksek soylu sultanı... Dünya insanların en şerefli, kâinatın padişahı, şeref taht yerinin yüksek soylu hükümdarı... Temiz soylu sultan, mübarek asaletli hükümdar... Hem Hâşimî, hem Medineli, hem Kureyşli, hem Arap... Sözü, halis ruh, ağzı cevher-i ferd (cismi meydana getiren gayet küçük parça) gibi, varlık kaynağının seçkin neticesinin cevheri... Cenab-ı Hak, onun varlığını resullük ve nebîlikle bütün resullere doğru yol gösterici, nebî topluluğunun rehberi etmiş. Mahlûklar onun yüzünün suyuna

¹¹² Bu kelime, makalede “Micmere”, Nazîm Dîvânı'nda ise “Mihbere” şeklindedir. (Çakır 2020: 349). Anılan kelime “mahbere” şeklinde de kullanılır. Beyitte “hâme, rîg” gibi yazıyla alâkalı kelimeler kullanılarak söz sanatı yapıldığı için biz ikincisini tercih ettik.

¹¹³ “Ledünn” kelimesinin geçtiği Kehf Suresi 65. ayeti şu mealdedir: “Nihayet kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiş ve tarafımızdan bir ilim öğretmiştik.” Nazîm, na'tinin söz konusu mısraında, Hz. Peygamber'in okuma-yazma bilmediğini, ilminin İlâhî vahye dayandığını belirtmektedir.

¹¹⁴ Hz. Peygamber'in ümmî (okuma-yazma bilmez) olduğunu belirten ayet şu cümleyle başlar: “Onlar ellerindeki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî peygambere uyarlar. (...)” (A'raf, 7/ 157).

yaratılmıştır.¹¹⁵ O iki âlemin vesilesi, âleme mensup olanlar için rahmettir.¹¹⁶ Ezel burcunun nurlu (güneşi), peygamber olarak gönderilen Hz. Muhammed'in sevgisinin kargaşası zerreyi titretir. O sultanın yüce mutfağının odunun ateş parlaticısı, Cebrail'in nefesi olsa uygundur. O saadet çimenlinin makam bağında Süreyya, ululuk göğünün üzüm salkımına muhtaç yoksuludur. O sultanın na't beratinin tuğrasını yazmak için felek kâtibinin fazlaca isteği olursa buna şaşılır mı? Mürekkep yapılan is gece, kırmızı (cedvel ve yazılar) şafak, kalem kayan yıldız, yıldızlar kuruması için yazının üstüne dökülen kum, göklerin ayı mürekkep konulan hokka, sayfalar ise kuru odundan yapılan Haşebî kâğıttır.¹¹⁷ Akli- evvel de onu anlatma dersinde acz ve kusurunu itiraf edici olup övme metni hususunda anlayışsız olur.]

Ey fūrûğ-ı dü-ruhu¹¹⁸ her dü-cihân mâh-veşi
Pertev-i hüsn ü cemâli iki âlem güneşi

Bi-hazân serv-i çemân-ı çemen-i Bathâyî
Gülbün-i Ravza-i Yesrib gül-i bâğ-ı Kureşi

Harem-i muhterem-i Ravzasının subh u mesâ
Şehper-i Rûhu'l-emîn olmada çârüb-keşi

Görmedi sâyesini misli gibi ins ü melek
Yerde gökde o şeh-i bi-bedelin yokdur eşi

Böyle olmazdı celî-pertev [ü] 'âlî-kevkeb
Âsitânında zuhal olmasa abd-i Habeşi

Haste-i huşk-leb-i tâb-ı teb-i ma'siyetim
Şerbet-i şefkatine kaldı derûnum 'ataşı

[Ey iki yüzünün nuru her iki dünyanın ay'ı gibi, güzelliğinin ışığı iki âlemin

¹¹⁵ Burada kudsî hadis olarak rivayet edilen ve "Sen olmasaydın, sen olmasaydın gökleri yaratmazdım" manasına gelen söze işaret edilmektedir. Sagânî, Albânî gibi hadis âlimleri bu sözün "mevzû" (uydurma) olduğunu söylemiş; Aclûnî hadis değilse de manasının doğruluğuna hükmetmiştir. (Aclûnî1997: II/ 214).

¹¹⁶ Burada şu mealdeki ayet hatırlatılmaktadır: "Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik." (Enbiyâ, 21/107).

¹¹⁷ Yazı malzemesiyle ilgili kelimelerin geçtiği bu nesre çeviri konusunda bilgisine müracaat ettiğimiz Prof. Dr. Rifat Kütük'e teşekkür ederiz.

¹¹⁸ Bu kelime, makalenin aslında sehven "dûzahı" şeklinde çıkmıştır. Nazîm Dîvânı'nı göz önünde bulundurarak (Çakır 2020: 731) onu "dü ruhu" şeklinde düzelttik.

güneşi olan (Peygamber)... Mekke-i Mükerrreme çimeninin salınarak yürüyen hazansız (güz mevsiminde yapraklarını dökmeyen) selvisi, Medine Ravzasının¹¹⁹ gül ağacı, Kureyş bağının gülü... Ravza'sının muhterem haremının sabah ve akşam süpürge çekicisi, Cebrâil'in (a.s.) kanadının uzun tüyleri olmakta... İnsan ve melekler, onun benzeri gibi gölgesini görmedi.¹²⁰ O benzersiz sultanın yerde gökte eşi yoktur. Zuhâl (Saturn), onun eşiğinde siyahi köle olmasaydı, böyle parlak ışıklı ve yüksek bahtlı olmazdı. Günah sıtması hararetinin kuru dudaklı hastasıyım. İçimin susuzluğu senin şerbetinin şefkatine kaldı...]

Ey okuyucu!... Bunlar, bunların hepsi de daha dünyada iken uhrevî zevklere dalmış olan bir fikrin, yüksek bir fikrin mahsulleri, bir velî kalbinin çarpınmalar arasında çıkardığı inlemelerdir!...

*

“Şiirin kaynağı sevgidir!”..

Ne büyük gerçek!. Ne kadar doğru söz!...

Hiç bir zaman sevdanın hüznünlü bir nuru, ateşli bir ışığıyla aydınlatılmamış, yanmamış fikirler, şiirlerle kaynar, coşarlar mı?...

Bir sevgi kıvılcımıyla en nazik, en titreyen sinirlerinde bir acı duymayan kalpler, hiç duygulanmış olurlar mı?.

Ah! Ateşlerle dolan, daima ateşler içinde yanan şair beyni, hızlı hızlı darbelerle hüznülenme, gücenme şeklindeki hislenmelerini, araştırmalarını güzelce anlatan şair kalbi nasıl şeydir?.. Bilinemez ki, söylenemez ki!..

Onlar, öyle beyinler, öyle kalplerdir ki her biri bir sevda okuyula yaralanmış, her biri bir sevda ateşiyle tutuşmuştur.

İşte ilk olarak bir sevgi darbesiyle sarsılan Nazîm'in kalbinin, bu zavallı şair yüreğinin bir iniltisi, ince fikrinin, alevlenmiş fikrinin acıklı bir feryadını da şimdi dinleyelim:

“Cânân yolunda ölmeğe lââyık değil miyim

Kurbânı olduğum sana âşık değil miyim

Olsam aceb mi matla‘-ı mihr-i muhabbetin

Mânend-i subh âşık-ı sâdık değil miyim

¹¹⁹ Ravza, bahçe demektir. Hz. Peygamber'in Medine'de bulunan kabrine “Ravza” veya “Ravza-i Mutahhara” adı verilir.

¹²⁰ Hz. Peygamber'e has hâllerden biri de onun gölgesinin yere düşmeyişidir. Kadı İyâz'ın (ö. 544/ 1149) eş-Şifâ adlı eserinde bu konuda rivayet vardır: (Yıldız 2024: 511).

Sen âfitâb-ı nâz gönül maşrık-ı niyâz

İnsâf eyle sana muvâfık değil miyim”

[Sevgili yolunda ölmeye lâyık değil miyim? Kurbanı olduğum, ben sana âşık değil miyim? Sevgi güneşinin doğduğu yer olsam şaşılır mı? Sabah gibi gerçek âşık değil miyim? Sen naz güneşi, gönülse yalvarma doğusudur. İnsaf et, sana uygun değil miyim?]

Bu satırları zavallı Nazîm, ettiği merhamet taleplerinin ve yalvarmaların kabul olunmadığını görmüş de -kim bilir nasıl bir usanç dolu hâldeyken- yazmış?... Öyle ya...

“Cevrin ki senin ey şeh-i bîdâd tükenmez

Her gûşede senden sana feryâd tükenmez”

[Ey adaletsiz sultan, senin zulmün, eziyetin tükenmez. (Bundan dolayı) sana her köşede senden feryat tükenmez.] gibi bir şikâyet iniltisinden sonra bir acıma alâmeti gösterilmezse ne söylenmez?...

Of!.. Onu bir dereceye kadar merhametli zannıyla -bir ayrılık üzerine- sabah sislerini dağıtan, taze yapraklara sevgisini fısıldayan hafif, hoş rûzgâra:

“Bir haber gelmedi ârâm-ı dil ü cânımdan

Cânımın cânı habîbimden o cânânımdan

Beni ferdâya salub şimdi kiminle salınur

Haberin var mı sabâ serv-i hırâmânımdan

Yüri ey bâd-ı seher şemmesini arz eyle

O perî-şânıma ahvâl-i perişânımdan”

[Gönül ve canımın rahatından, canımın canı, sevgilimden, cananımdan bir haber gelmedi... Ey hafif ve hoş rûzgâr, salınarak yürüyen selvi(boylu sevgili)mden haberin var mı? O, beni yarına erteleyip şimdi kiminle salınıyor? Ey sabah yeli, haydi, o peri tavırlı sevgilime git de perişan hâllerimin az bir kısmını arz et!] hitaplarında, niyazlarında bulunduğu zaman ne kadar gözyaşları dökmüştür? Yazık!

O zamanlarda, ondan ayrı yaşadığı hicranlı vakitlerde:

“Yakdı beni âteş-i firâkın

Tâ cânıma geçdi iştiyâkın”

“Sensiz[ce] tenhâ garîb kaldım

Bîmârım [ü] bî-tabîb kaldım”¹²¹

¹²¹ Bu beyitteki vezin aksaklığını *Nazîm Dîvânı*'nın şu yazma nüshasına bakarak giderdik: *Dîvân-ı Nazîm*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY 2817, vr. 78b.

[Ayrılığının ateşi beni yaktı. Seni görme isteğim ta canıma işledi. Sensiz yalnız, garip kaldım. Hastayım, doktorsuz kaldım.] gibi hâlleri arz etmiş, etmiş de “Bir iyiliğine erişirim” diye birtakım ümit ve isteklerle vakitlerini geçirmiş. Heyhât!.. Hiç sevgililerde, daha doğrusu güzellerde merhamet olur mu?... Hiç onların taştan daha katı kalplerinde bir merhamet titreşimi duyulur mu?

Nazîm, bu koca şair, bu zamanın harikası, artık her şeyden ümidini kesmiş, fakat yine bir defa daha şansını denemek için birkaç söz söylemeyi uygun görmüş de âşıkça fakat ciddi bir tavırla:

“Âh-ı seherim nâle-i mestâne mi sandın
Feryadımı gûş itmedin efsâne mi sandın

Gül ruhlarını arz idüb âteşlere yakdın

Ben bülbül-i şûrîdeni¹²² pervâne mi sandın”

[Benim sabah vaktindeki âhımı (bedduamı) sarhoşça nara mı sandın? Feryadımı duymadın, dinlemedin, efsane mi sandın? Gül yanaklarını gösterip beni ateşlere yaktın. Ben sevdalı bülbülü, ışığın etrafında dönen gece kelebeği mi sandın?!.] demiş. Yazık!... Zihninin en derin, en gizli bir yerinde parlayan bu son ümit yıldızı da sönmüş!.. Bundan sonra kendi kendine hâllerinden bahsetmeye başlamış, daha kendisi gibi ağlayan bulutlara:

“Felekde sen de mi dūr oldun âfitâbından

Bu rütbe giryene bâ’is ne ey sehâb senin”

[Ey bulut, senin bu kadar gözyaşı dökmenin sebebi nedir? Gökte sen de mi güneşinden uzak düştün?] düzgün ve güzel istifhamında bulunmuş!

Zavallı şair!...

(Sonrası var).

Mehmed Muhlis, *Mecmûa-i Edebiyye*, 6 Zilka’de 1317 (7 Mart 1900), Sayı 38, s. 1-2.

Geçmiş Şairlerin Sayfaları

-3-

Nazîm

(Geçen haftaki nüshamızın sonrası)

O vakit ki dünyanın fânîliğini düşünürüz, hayatın son dakikaları hatıra gelir; ölüm, bütün dehşetiyle göz önünde görünür; secdelere kapanırız, tevbeler ederiz, fikrimizde dolaşan söylemek istediğimiz: “Allah son nefeste imanımızı

¹²² Bu kelime, Nazîm Divânı’nda “şûrîdeyi” şeklindedir. (Çakır 2020: 624).

saklasın!” sözlerini:

“Ümmîdim odur rûhumı kabz eylediğinde

Gül-berg-i hayâtım olıcak mevt ile berbâd

Zikrim ola Allâh-ı Ganî celle celâlüh

Fikrim ola hep zezeme-i amme nevâlüh”

[Ümidim, (ölüm meleği) canımı aldığımda, hayat gül yaprağım ölümle darmadağın olunca, zikrimin “Allâhü Ganî celle celâlüh” (hiçbir şeye muhtac olmayan Yüce Allah) sözü, düşüncemin de “Onun ihsanı herkesi kaplayıcıdır” hoş sesi olmasıdır.] yolunda Nazîm’in güzel şeyler (estetik değer taşıyan şiirler yazmayı) seven kalemiyle tasvir edilmiş görürsek, bu hazin yakarışın karşısında nasıl titremeyiz?

*

Adı Osmanlı edebiyat tarihimizi süsleyen Nazîm, en çok ibadet eden, takva sahibi, en büyük, en yüksek şairlerimizdendir. Sultân IV. Mehmed Han, II. Süleyman Han ve III. Ahmed Han hazretlerinin yüksek zamanlarında fesahat ve belâgat gürültüsüyle söz dünyasını doldurmuştur. Öyle naatlarına rastlanır ki insan hayretten dolayı parmağı ağzında kalmaktan kendini alamaz.

Atâ Târîhi, hayat hikâyesinden bahsederek şu meâlde der ki:

“Kendisi sarây-ı hümâyûna dâhil olmasıyla berâber tahsîl-i ilm ü mârifete verziş ederek ashâb-ı fazl ü kemâlden ve zurefâ-yı şuarâdan mürebbîsi olan zâtın teşvîk u himmetiyle az zamanda ulûm-ı Arabiyye’den ahz-ı icâzet ve Fârisîyi taallümle¹²³ tetmîm-i mârifet etmiş ve bu esnâda vazife-i mevdû’asını hüsn-i ifâ etdiğinden dolayı nevbetçi başılık geğğini ihrâz eylemiş idi.

Bu cihetle iktisâb-ı haysiyyet etdikden sonra bâzâr başılık nân pâresiyle çerâğ olmağı taleb etmesi üzerine kendilerine pâyitaht-ı saltanat-ı seniyyenin mîve bâzâr başılığı hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn-ı hazret-i hilâfet-penâhî ile tevcîh buyrulmuşdur.

Bu evânda Enderûn-ı Hümâyûnda ibâdet ve şi’r ü inşâ ile iştigâl eylemekte idi. Tanzîm ve inşâda başladığı nuût-ı şerifeye hîn-i devâmında bâzı işârât-ı mâneviyye üzerine [hacc-ı şerife] azîmete niyyet ve bu karârı mücebince nihâyet hâk-i atebe-i şefâat-kevkebe-i Hazret-i Risâlet-penâhîye rû-mâl olmak şerefiyle müşerref olmuş idi.

Medîne-i Münevver’de mücâvir bulunduğu esnâda bir gece tanzîm ve tesvîdine muvaffak olduğı na’t-ı Nebevinin telezzüz ü tefahhuruyla uyudukda, kendisini huzûr-ı Hazret-i Risâlet-penâhîde dest-beste-i ta’zîm ve müstağrak-ı sürûr u mefharet görmesi ve lisân-ı merhamet-unvân-ı Seyyid-i Kâ’inâtdan ‘Bu

¹²³ Bu kelime yazıda sehven “tâlimle” şeklinde çıkmıştır. *Atâ Târîhi*’nin 4. cildi 151. sayfasında “taallümle” şeklindedir. Biz doğru olan ikincisini tercih ettik.

akşamki na'tın da güzel olmuş' iltifât-ı hümâyûn-ı Cenâb-ı Peygamberisine nâ'il olmuş bulunduğu zaman uyanıp, mü'ezzin efendinin câmi'-i şerif minâresinde -vakt-i seherde- henüz müsvedde hâlinde, daha tebyiz bile edilmemiş ve hiç kimseye gösterilmemiş na't-ı şerif-i mezkûru akîb-i "es-salât"da bülend âvâz ile okuduğunu işitdikde hayretlere dûçâr olmuş ve mü'ezzini görmek için dışarı çıktığı vakit mü'ezzinin de -kırâati ikmâl ederek kendine doğru gelmekte olduğunu görünce taaccübü bir kat daha artmış ve hemen su'âle âgâz etmek üzere iken mü'ezzin efendi, 'Bu gece Hazret-i Resûl-i Ekrem sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri -âlem-i menâmda- bana sizi gösterdi ve akşam inşâd buyurulan ve henüz müsveddede olan na'ti tâlim ve makbûl-i hümâyûnları olduğunu i'fânen ve tebşîren minârede kırâati fermân ve tefhîm buyurdular. Ben de sizi tebşîr ederim' demiş ki kendileri Türk şuarâsının en memdûhlarındanır."

[Kendisi (sultana ait) kutlu saraya girmesiyle beraber ilim ve hüner tahsiline çalışarak fazilet ve olgunluk sahiplerinden ve şairlerin zariflerinden terbiye edicisi olan kişinin teşvik ve gayretiyle az zamanda Arapça'ya dair bilgilerden icazet almış ve Farsça'yı öğrenmekle marifeti tamamlamış ve bu esnada emanet edilen vazifesini güzelce yerine getirdiğinden dolayı nöbetçi başılık gediğini kazanmıştı.

Bu vesile (veya maaşla) haysiyet elde ettikten sonra pazar başılık ekmek parçasıyla memurluğa erişmeyi talep etmesi üzerine kendilerine yüce sultanlık merkezinin meyve pazar başılığı, halifelüğün sığındığı muhterem padişahın kuvvetli ve kutlu emriyle verilmiştir.

Bu esnada Enderûn-ı Hümâyunda ibadet, şiir ve sanatlî nesirle uğraşmaktaydı. Düzenleme ve söylemeye başladığı mübarek naatlara devamı sırasında bazı manevî işaretler üzerine (hacc-ı şerife) gitmeye niyet etmiş ve bu kararı gereğince nihayet peygamberliğin sığındığı Hz. Muhammed'in şefaât debdebeli eşîğinin toprağına yüz sürmek şerefiyle şereflenmişti.

Medîne-i Münevvere'de (Mescid-i Nebevî ve Hz. Peygamber'in kabrine) komşu bulunduğu esnada bir gece düzenleme ve karalamasını (Allah'ın yardımıyla) başardığı Nebevî naatin zevki ve övüncüyle uyuduğunda kendisini Hz. Peygamber'in huzurunda hürmetle el bağlamış ve sevinç ve iftihara batmış şekilde görmesi ve Kâ'inâtın Efendisinin merhamet sanlı dilinden "Bu akşamki naatin da güzel olmuş!" diye Hz. Peygamber'in kutlu iltifatına nail olmuş bulunduğu zaman uyanıp müezzin efendinin câmi-i şerif minâresinde -seher vaktinde- henüz müsvedde hâlinde, daha temize bile çekilmemiş ve hiç kimseye gösterilmemiş anılan naat-i şerifi "es-salât"ın arkası sıra yüksek sesle okuduğunu işittiğinde, hayretlere düşmüş ve müezzini görmek için dışarı çıktığı zaman müezzinin de -okumayı tamamlayarak- kendisine doğru

gelmekte olduğunu görünce hayreti bir kat daha artmış ve hemen sormaya başlamak üzereyken müezzin efendi, “Bu gece Hazret-i Resûl-i Ekrem sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri uyku âleminde (rüyada) bana sizi gösterdi ve akşam (tarafınızdan) söylenmiş bulunan ve henüz müsveddede olan naati öğretti ve kutlu zatlarınca makbul olduğunu açıklayarak ve müjdeleyerek minarede okumayı emretti ve anlattılar. Ben de sizi müjdelerim.” demiş ki kendileri Türk şairlerinin en övülmüş olanlarındandır.]

İşte yine tekrar edelim: Nazîm gerek bu yönden ve gerek şairlerinin parlaklığı ve yüksekliği yönünden hakikaten en büyük şairlerimizden sayılmıştır. Kendisi kadar naat söyleyen bir şair daha gelmemiştir. Kasideleri ise naatlarından pek o kadar aşağı kalmaz. Dîvânı[nı] açıp da şöyle rastladığım bir kasidesinin şu parçalarını anmadan geçemedim:

Dehrin şeh-i hümâ-fer sultân-ı kâmrânı
Hân Ahmed-i muzaffer sâhib-kırân-ı sâni

Keyhusrev-i cüvân¹²⁴-baht Efrâsiyâb-ı Cem-taht
Eyler hücûmı dil-saht Hûşeng ü Kahramân'ı

Dâdâr-ı dâd-perver Dârâ-şükûh u leşker
İskender'e berâber der-bân-ı âsitânı

Şâh-ı sipihr-eyvân şâhenşeh-i cihân-bân
Hâk-i derinde Keyvân bir zengi pâsbânı

Kâr-âgehi ibâdın sultânı her bilâdın
Evreng-i adl ü dâdın hâkân-ı kâr-dânı

Mahkûmı halk-ı âlem Rûm u Arab¹²⁵ Acem hem
Şevketle re'y-i a'zam Hindû-yı pîl-bânı

Hurşîd ü meh mehârı heft âsumân katârı
Çarh-ı berîne sârî fermân-ı¹²⁶ sârbânı

¹²⁴ Bu kelime makalede “cihân”, Nazîm Dîvânı'nda ise “cüvân” şeklindedir. (Çakır 2020: 333). Biz onun divandaki şeklini tercih ettik.

¹²⁵ Makalede bu kelimedden sonra “vâv” (u) vardır. Veznin aksamasına sebep olan ve Nazîm Dîvânı'nda da bulunmayan bu fazlalığı giderdik.

Hâdim derinde Cemşid çengî-i bezmi nâhîd
Sad zîb ü ferle hürşid tâvus-ı gülsitânı

Mehce meh-i münevver gülmîh-ı çetri ahter
Zer şemse şems-i enver her lem'a rîsmânı

Avn-i Hudâ penâhı feth ü zafer sipâhı
Nusret refik-ı râhı tevfik sâye-bânı

[Zamanın hüma kuşu gibi debdebeli padişahı, muradına eren sultanı, fetih ve zafer kazanmış Ahmed Hân'ı, ikinci iyi baht sahibi olan başarılı hükümdarı, bahtı açık Keyhusrev¹²⁷, Cem gibi tahtı olan Efrasiyâb¹²⁸, onun hucumu Hûşeng¹²⁹ ve Kahramân¹³⁰'ı katı yürekli eder (?). (zor durumda bırakır). O, adaleti seven, adil bir padişah, Dârâ¹³¹ gibi şan, saltanat ve ordusu olan sultandır. Onun eşiğinin kapıcısı, İskender'e denktir. Kemerli binası, gök gibi yüksek şah, (hükmettiği) dünyayı koruyan büyük padişah... Zuhâl (Saturn) gezegeni, onun kapısının toprağında siyahi bir gece bekçisi gibidir. Kulların fiilinden haberdar olan, her memleketin sultanı, adalet ve insaf tahtının iş bilen hakanı... Dünya halkı, Anadolu, Arab(istan), İran (gibi Arap olmayan başka ülkelerdeki insanlar), fil sürücüsü Hindular, onun en büyük görüşü, iktidar ve hükmü altındadır. Güneş ve ay yuları, yedi gök katarı (bir sıraya dizilmiş varlık dizisi), baş fermanı, çok yüksek göğe geçici... Cemşid¹³² onun kapısında hizmetkâr, Zühre gezegeni meclisinin çengisi (def çalan, şarkı söyleyen rakkası), güneş yüz süs ve ışıkla gül bahçesinin tavusu gibidir. Aydınlık ay, onun sancağı ucuna takılan hilâl şeklinde alemleri, yıldız çadırının

¹²⁶ Bu kelime, makalede "ferdân-ı" şeklindedir. Biz Nazîm Dîvânı'ndaki şekli (Çakır 2020: 333) göz önünde tutarak "fermân-ı" biçiminde düzelttik.

¹²⁷ Keyhusrev, eski İran'ın Keyâniyân krallarının üçüncüsü olan tanınmış hükümdar, Keykâvus'un torunu, Siyâvüş'un oğludur. Eski Yunan tarihçileri Keyhusrev'e Kiroş adını vermişlerdir. Söz konusu padişah, İskitlerle savaştığı esnada Tomaris adında bir kraliçe tarafından öldürülmüştür. (Ş. Sâmî 1896: 3933-3934).

¹²⁸ Eski Turan'ın büyük hükümdarlarından biridir. İranlıların kadim tarihine göre, Feridun'un üç oğlundan Tur'un torunu ve Peşeng'in oğluydu. Pişdâdiyân krallarından ve Efridun sülâlesinden bir padişahdır (Ş. Sâmî 1889: 1000).

¹²⁹ Efsanevi İran tarihine göre Pişdâdiyân tabakasının ikinci hükümdarıdır. Siyam'ın oğlu, Keyümers'in torunudur. Kırk yıl hüküm sürmüştür (Ş. Sâmî 1898: 4770).

¹³⁰ Fars Mitolojisine göre Pişdâdiyân sülâlesinden Şah Tahmurs'un oğlu olan Rüstem-i Zâl gibi tanınan ve "Kahramân-ı Kâtil" diye anılan bir yiğitmîş (Halil Nihad 1340/1922: 315; Kurnaz 1993: 234).

¹³¹ Eski İran krallarından Keyâniyân sülâlesinin dokuzuncu ve son hükümdarıdır. M.Ö. 342-330 yılları arasında hüküm sürmüştür (Ş. Sâmî 1891: 2081).

¹³² Efsanevi İran tarihine göre, İran'da ilk olarak hüküm süren Pişdâdiyân sülâlesinin dördüncü ve en büyük hükümdarıdır. Şarabın bulunması ve nevruzun yılbaşı bayramı kabul edilmesi Cemşid'e isnâd olunur (Ş. Sâmî 1891: 1834-35).

kabarası (kapı kanatlarına, dolap kapaklarına çakılan yassı başlı çivisi), pek parlak güneş, altın şemse gibi, her parıltı onun ipi... Allah'ın yardımını sığınağı, fetih ve zafer askeri, zafer yolunun yoldaşı, Cenab-ı Hakk'ın yardımını onun koruyucusu...]

Büyük, (beğenilen ve) basılmış divânı okunmaya lâyıktır.

Mehmed Muhlis, *Mecmûa-i Edebiyye*, 13 Zilka'de 1317 (14 Mart 1900), Sayı 39, s. 1-2.

Hâl Tercümelere

Geçmiş Şairlerin Sayfaları

-4-

Fevrî

Fevrî; onu ben zihnimde şöyle şekillendiriyorum: Zamanın keder rüzgârlarıyla ağarmış, keder rüzgârlarıyla karışmış uzun saçları, omuzlarına dökülmüş. Çatık, siyah kaşlarının, o iki zekâ gösteren hilâlin altında parlayan gözleri, o iki deha güneşi, geniş alnına, heybetli yüzüne başka bir büyüklük, başka bir yükseklik vermiş.. Bazı yerlerine sıkıntı ve zahmet kışının ızdırıp karı serpilmiş sakalı, her vakit dökülen teessür yağmurunun, gözyaşlarının altında pek uzamış. Üzerinde, bulunduğu zamanın soluk ve yıpranmış bir giyeceği. Başında eski, sararmış bir sarık!..

Bilmem; ben onun hayalinden doğmuş, kabiliyetinin çocuğu olan eserlerine bakarken, onları okurken, onlar, o (arkada miras) bırakılmış zavallılar, bana böyle anlatıyor, bana böyle söylüyor!..

Okuyucular!

Kanuni Sultan Süleyman; karanlıklar arasından sıyrılmış da günün sonsuz ışıklarına boğulmak üzere bulunan tan yeri misali, cehalet gecesinden kurtularak ilerleme sabahına girmeye başlayan batı ufuklarında fetih ve zafere erişmişlik güneşini parlak bir günün kucağından çekilmiş de karanlıkların göğsüne doğru atılmaya çalışan şafak gibi, bir üstünlük ve olgunluk gününden ayrılarak, yavaş yavaş aşağı inme karanlığına dalan doğu göklerinde hücum dolunayını, bütün kuvvetiyle, bütün şiddetiyle parlattığı zaman, söz ülkesinde, fesahat ve belâgatiyle gürültü meydana getirmiş bu şairi, Fevrî'yi bilmezsiniz değil mi?.. Bu adı, bu isimde bir şairi, hiç, hiç işitmediniz, tanımazsınız değil mi?..

Senelerin unutmaya bulutlarına bürünerek gözden gizlenen, unutilan bu şairi, bu incelik besleyici şairi, bilmediğiniz bu zatı işte şimdi size takdim ediyorum;

size tanıtacağım!.

Bir sevda okuyla yaralanmış, bir sevgi kıvılcımıyla tutuşmuş kalbinde öyle acılar duymış kil.

Birisiyle konuşmak, sohbet etmek, bitip tükenmeyen dertlerini, hicranlarını ona söylemek, ağlamak, çok, pek çok gözyaşları dökmek, gecelerin karanlık bağrında uykusuz ve mecâlsiz inleyen, daima inleyen ruhunun, sonsuz kederlerini bununla yatıştırmak istiyormuş... Heyhât!..

Kendisi talihsiz, sevdiği merhametsiz!.. Ne yapmalı?.. Tabiatın ruhundan başka feryatlarını dinleyecek, hâlden anlayan hiç, hiç bir şeye sahip değil!..

Bunun için zavallı şair, bütün teessürlerini, bütün duygularını, ona, durgunluk besleyici gecelerin ümitsiz karanlıklarına, hiç durmayan, gözyaşı döken bulutlara, çektiği ıztıraplardan bazan inleyen, bazan -takatsiz, kuvvetsiz kalarak- hafif hafif yalnız nefes alan rüzgârlara, sözün özü, sonsuz hüznün ve kederlerini hep, hep dinleyen bütün tabiat ruhlarına emanet eder ve bununla teselli bulmaya çalışmış!..

Güneşi, bu ışık perisini parlak kucağına alan doğuya -onu, o gök perisini karşılamak için- biriken yaldızlı bulutlar, artık yavaş yavaş uçuşurken, hilâl; batının pembe göğünde bir hüznün boğulmuş olduğu hâlde kaybolmaya başlarken, sabah vaktinin gölgeleri içinde kırlara inen sisleri dağıtarak taze, yeşil yapraklara, rengârenk çiçeklere, sevgi sırlarını fısıldayan hafif, yumuşak rüzgâra, çektiği ıztıraplardan, sevgilisini haberdar etmesi için:

Ey peyk-i sabâ hâlimi var yâre haber vir
Dil derdini lutf eyle o dil-dâra haber vir

Uğrarsa yolun kûyına ol serv-i revânın
Ben bülbülünün zârın o gülzâra haber vir

Kan yutdığını bu dil-i bîmâr demâdem
Billâh var ol gamze-i hûn-hâra haber vir

[Ey hoş rüzgâr ulağı, git, hâlimi dostu haber ver. Gönül derdini lütfen, o sevgiliye haber ver. Eğer yolun, o yürüyen selvinin mahallesine uğrarsa, ben bülbülünün ağlayıp inlemesini o gül bahçesine haber ver! Bu hasta gönlün her zaman çok ıztırap çektiğini, Allah için, git, o kan dökücü gamzeyeye (göz süzerek gönül çekici biçimde bakan zalim sevgiliye) haber ver!..]

(Sonrası var)

Mehmed Muhlis, *Mecmûa-i Edebiyye*, 1 Receb 1318 (25 Ekim 1900), Sayı 1, s.7-8.

Geçmiş Şairlerin Sayfalarından

-Sonrası-

Ben haste ne çekdüğimi bâlîn-i belâda
Lutf eyle var ol gözleri bîmâra haber vir

Zülfî hevesi eyledüğünü beni mecnûn
Ol Leyli¹³³-sıfat zülfî siyeh-kâra haber vir

Kan itdiğini lâle gibi bağrumı firkat
Ol gonce-dehen ol ruhı gül-nâra haber vir

Fevrî'ye ne zecr itdüğünü hâr-ı melâlet
Ol bülbül-i gûyâ gül-i bî-hâra haber vir

[Ben hastanın belâ yastığında ne çektiğimi, lutfen git, o gözleri hasta olan dostu haber ver! Saçının hevesinin beni mecnun (deli) ettiğini, o Leylâ gibi saç günahkâra haber ver! Ayrılığın, bağrumı lâle gibi kanla doldurduğunu o gönca ağzılı, o yanağı narçiçeği gibi olan sevgiliye haber ver! Usanç dikeninin Fevrî'yi nasıl zorladığını, o şakiyan bülbüle, dikensiz güle haber ver!] diye sırlarını emanet edermiş!..

Zavallı şair!..

Ah! Sevdal.. Masum kalplere, acı verici ıztırapları, korkunç gerçekleri –girer girmez- anlatan, zavallı hayatı –ölüme kadar uzayan- azaplarla sürükleyen, inleyen bu can belâsı; ruhunu yakmaya başladığı zaman, Fevrî; bir aşk sarhoşluğu içinde, sevdiği kız veya kadının yahut onun hayalinin karşısında:

Ruhsâr-ı tâbdârun müşğîn nikâb içinde
Şems-i münîre benzer ey meh sehâb içinde

Cânâ hevâ-yı zülfün çeşm-i pür-âbum içre
Bâd-ı nesîme benzer kalmış habâb içinde

[Ey ay (yüzlü sevgili), senin parlak yanağın, misk kokulu peçe içinde, bulut içinde aydınlatan, parlak güneşe benzer. Ey can (gibi değerli dost), saçının isteği, yaş dolu gözümün içinde, kabarcık içinde kalmış, hafif ve hoş rüzgâra

¹³³ Bu kelime, makalede “leyl”, *Fevrî Divânı*'nda ise “Leyli” şeklindedir. (Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 104a; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 135b).

benzer.] diyor. Ve istikbali pek acı olan bir neşeye kapılarak:

Cûş u hurûş demleri işret zamânıdır

Devr-i cüvânî aşk u muhabbet zamânıdır

[(Şimdi) coşma ve şamata vakitleri, içki içme zamanıdır. Gençlik çağı, aşk ve sevgi zamanıdır...] ezgili sesiyle sevgi denizinin zahmet besleyici dalgalarına kendini bütün bütün teslim ediyor!.. Yazık!..

Ümit yıldızının kendisine alâkasızca güldüğünü görünce:

Dil yanar nâr-ı belâda yâr gâfil n'eyleyim

Sûziş-i pervânedan şem'-i şebistân bî-haber

[Gönül, belâ ateşinde yanıyor; sevgili ise bundan habersiz... Ne yapayım?!. Kelebeğin yanışından yatak odası(veya gece ibadetinde mahsus oda)nın mumu habersiz...] diye birçok düşüncelere uğruyor, kaygılara tutuluyor!.. Sonra sevgisini, ona daha belâgatli olarak, daha güzel bir şekilde anlatmak için:

Zâr ü nizâr u haste bîçâreyem fakîr

Derd-i belâ-yı aşka esîr olmuşam esîr

Hüsn ehli içre gerçi sana yokdurur misâl

Aşk ehli içre bana dahi olmaya nazîr

[Ben yoksul, kedere tutulmuş, zayıf, hasta ve çaresizim... Aşk belâsı derdine esir olmuşum, esir... Gerçi güzellik sahipleri içinde senin benzerin yoktur ama âşıklar içinde de benim eşim, dengim yoktur...] diyormuş!.. İşte o zaman işveli sevgilisinin nazlarından, ağır davranmalarından başka hiçbir şeye erişemediğinden dolayı daha fazla bir cür'etle:

Mâlik-i iksîr-i aşkım dirlik âsândur bana

Âlemin sîm ü zeri hâk ile yeksândur bana

Hâtırum hoşdur begüm rahm eylemezsen eyleme

Cevr ile kahr itdigün lutf ile ihsândur bana

Eyler iken dil reh-i mihründe da'vâ-yı kemâl

Şevk ile şân virmemek aşkunda noksândur bana

Fevri'yi mensûb dirlermiş kapundan gayrıya

Hiç inanma sevdiğim vallâh bühtândur bana

[Ben, aşk iksirinin sahibiyim. Bundan dolayı hayat, geçim benim için kolaydır. Dünyanın altın ve gümüşü benim gözümde toprakla birdir. Beyim, benim gönlüm hoştur. Acımazsan acıma!.. Senin eziyetle ezip mahvetmen benim için

lütüfla ihsandır. Gönül, seni sevme yolunda mükemmellik iddia ederken, senin aşkında şevkle şan vermemek, benim için kusur ve noksandır. Fevrî'nin senin kapından başka bir kapıyla alâkalı (başka birine bağlı) olduğunu söylüyorlarmış... Hiç inanma sevdiğim, vallahi bu bana iftiradır!..] diye (şarkı, türkü gibi) ezgili sözler düzüyormuş!..

Ofl.. Hiç güzellerde merhamet olur mu?.. Hiç onların taştan daha katı kalplerinde bir acıma titreşimi duyulur mu? Zavallı Fevrî; ümid ettiği vefayı göremeyince bazan:

Yüri hey ahdi yok ikrârsız peymân-şiken dilber

Yüri hey pâresi¹³⁴ ferdâsı bî-hadd gamze-zen¹³⁵ dilber

Yüri hey lutfi yok insâfsız¹³⁶ bî-rahm ü bî-şefkat

Yüri hey cevri çok zulmi oransız pür-fiten dilber

Yüri hey çeşmi kâtil hâli¹³⁷ zâlim bî-emân âfet

Lebi kanlar içici gamzesi nâvek-fiken dilber

Yüri hey nâr-ı gamla püte-i mihnetde kâl idüb

Beni altun gibi zerd eyleyen sîmîn-beden dilber

Yüri hey kendi gülzâr-ı ferâgat özleyen gülbün

Nihâl-i hecri¹³⁸ bâğ-ı cân-ı Fevrî'de diken dilber

¹³⁴ Bu kelime, makalede “yaresi”, *Fevrî Dîvânı*'nın bir yazma nüshasında (Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 102a) ise “pâresi” şeklindedir.

¹³⁵ Bu kelime, makalede “gamzedem”, *Fevrî Dîvânı*'nın iki yazma nüshasında (Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 102a; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 133a) “gamze-zen” şeklindedir.

¹³⁶ Bu kelime, makalede “ikrârsız”, *Fevrî Dîvânı*'nın göz önünde tuttuğumuz iki yazma nüshasında (Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 102a; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 133a) “insâfsız” şeklindedir. Biz yazma nüshalardaki kaydı daha uygun bularak diğerine tercih ettik.

¹³⁷ Bu kelime, makalede حالى şeklindedir. Fakat biz beyitte sevgilinin “çeşm” (göz), “leb” (dudak), “gamze” gibi bedenî güzelliklerinden bahsedildiği için bu kelimenin insanın vücudu, bilhassa yüzündeki siyah beni manasında خالى olduğunu, mürettip yanlışından dolayı böyle çıktığını düşünüyoruz. Nitekim *Fevrî Dîvânı*'nın iki yazma nüshasında (Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 102a; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 133a) bu kelime خالى biçimindedir.

¹³⁸ Bu kelime, makalede “hecri”, *Fevrî Dîvânı*'nın göz önünde bulundurduğumuz bir yazma nüshasında ise “cevri” şeklindedir. (Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 102a). Anılan kelime, yazarın örnekler seçtiği nüshada “hecri” şeklinde olabilir. Nitekim bu kelime *Fevrî Dîvânı*'nın başka bir nüshasında (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 133b) “hecri” biçimindedir.

Bu denl  cevr bu denl  cefâ bu denl  mihnetler
Seni cândan seven    fte Őeyd ya neden dilber
[Haydi, hey sözünde durmayan, (duygu veya düşüncesini) açıktan söylemeyen, yeminini bozan dilber! (Git!) Ey parası, yarına bırakması hadsiz, göz kırpan dilber!.. Haydi hey iyiliği olmayan, insafsız, merhametsiz ve Őefkatsiz, haydi hey eziyeti çok, zulmü ölçsüz, hesapsız, fitnelerle dolu dilber! Haydi hey g z  öldürücü, beni zalim, amansız afet!.. Dudağı kanlar içici, s zɡ n bakıŐı ok atan dilber!.. Haydi hey beni keder ateşiyle zahmet potasında eritip altın gibi sarartan gümüş bedenli dilber!.. Haydi hey kendisi dinlenme g l bahçesini özleyen g l ağacı (gibi olan), ayrılık fidanını ise Fevrî'nin canının bağında diken dilber! Seni candan seven, aşktan dolayı perişan ve deliye dönmüş olan kişiye bu kadar eziyet, bu kadar incitme, bu kadar zahmet neden dilber?!.] der ve bazan:

N'ola sen germ olub dersen muanber¹³⁹ k k l m vardur
Benim de d d-ı âhumdan başumda s nb l m vardur

Benefşe zeyn idersen sen hatundan ârızun üzre
Benüm de kanlu d ğumdan nice t ze gülüm vardur

Dehân adlu senün bir t ze goncen var ise ey gül
Gönül derler benüm de bir nev -keş bülbülüm vardur

 cersen mey gibi sen  Őık-ı Ő r deler kanın
Benüm de h n-ı eŐk mden iki Şişe m l m vardur

Hatun irişmedin sen zulm idüb Fevrî'yi  ld rme
Benüm  mr m benüm cânum benüm rûhum ölüm vardur
[Sen hararetlenip “Benim güzel kokulu k k l m vardır” dersen bundan ne çıkar?! Benim de  hımın dumanından baŐımda s mb l m vardır... Sen yanağının üstünde ayva tüyünden menekŐe s s  yaparsan, benim de kanlı yaramdan nice taze gülüm vardır... Ey g l (gibi güzel), senin ağız adlı taze bir goncan varsa, benim de gönül denilen, güzel sesle Őakıyıcı bir bülbülüm vardır. Sen perişan âşıkların kanını içki gibi i cersen, benim de g zyaŐımın kanından iki Şişe Őarabım vardır. Henüz yüzündeki ince tüyler yetişip

¹³⁹ Bu kelime, makalede sehven “muğber” Şeklinde  ıkmıŐtır. *Fevrî Divânı'nın* iki yazma nüshasını (Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 98b; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 130a) göz önünde bulundurarak onu “muanber” Şeklinde düzelttik.

bitmeden sen zulmedip Fevrî'yi öldürme! Benim ömrüm, benim cânım, benüm rûhum, ölüm vardır...] diye başa kakmalara, şikâyetlere başlarmış!

Ah!.. Bu vefasızlar!..

Artık ince, pembe, şeffaf sislere bürünmüş saf bir bahar sabahı, büyüklük gösteren bir ihtişamla dünyayı ışıklara boğan güneş, yıldızlı bir gök, sözün özü, bütün gösteriş ve parlaklık besleyici, güzel manzaralar, gözünde karanlık!..

İkbalinin parıldayıcı güneşini doğacak zannederken, arzu ve ümitleri güneşinin kanlı bir batışını görüyor!..

Çok yazık!..

İşte zavallı Fevrî, zavallı şair; o zaman feryatlara, şikâyetlere başlıyor:

Cennet-i vaslın dilerken saldı nâr-ı firKate

Hey Muhammed ümmeti öldüm şefaât yok mudur

Hadd ü kaddinle be hey kâfir¹⁴⁰ beni itdün helâk

Yohsa¹⁴¹ rûz-ı mahşer olmaz mı kıyâmet yok mudur

[Ben ona kavuşma cennetini dilerken, o (sevgili) beni ayrılık ateşine attı!.. Hey Muhammed ümmeti, öldüm, şefaât yok mudur?! Be hey kâfir, yanağın ve boyunla beni helâk ettin... Yoksa mahşer günü olmaz mı, kıyamet yok mudur?]

Câna te'sir eyledi derd ü belâ şimden gerü

Dâr-ı ukbâdur bana dârü'ş-şifâ şimden gerü

[Dert ve belâ bundan sonra canıma işledi. Bana şifa yurdu bundan böyle ahiret evidir...]

(Sonrası var)

Mehmed Muhlis, *Mecmûa-i Edebiyye*, 8 Receb 1318 (1 Kasım 1900), Sayı 2, s.12-13.

Geçmiş Şairlerin Sayfalarından

¹⁴⁰ Bu kelime, makalede “dilber”, *Fevrî Divânı'nın* göz önünde bulundurduğumuz üç yazma nüshasında ise “kâfir” şeklindedir. (Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 100a, İÜ Nadir Eserler Ktp. TY 2873, vr. 50b; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 131b). Biz divandaki kaydı tercih ettik.

¹⁴¹ Bu kelime, makalede “yoksa”, *Fevrî Divânı'nın* göz önünde bulundurduğumuz üç yazma nüshasında “yohsa” şeklindedir. (Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 100a, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 131b; İÜ Nadir Eserler Ktp. TY 2873, vr. 50b).

-Sonrası-

Gel tabîbim itme şerbetle cefâ¹⁴² şimden gerü
Zahmete girüb ilâc itme bana şimden gerü
“Derdime ölmekden özge yok devâ şimden gerü”^[*]

Câna geçdi gamze-i kattâl-i neşter-peykerün
Sine-i bîmârum itdi şerha şerha hançerün
Dil yolunda urdı âhir terkini cân ü serün
Âhîret hakkın helâl itsün harâmî gözlerün
“Dünyede¹⁴³ dirlik harâm oldu bana şimden gerü”

Bâğ-ı hüsn içre rakîb aldı gül-i nev-resteyi
Hâr-ı gamda kıldı nâlân bülbül-i dem-besteyi
Yâr hergiz anmadı bu hecr ile peyvesteyi
Dest öpdü düşmene terk itdi ben dil-hasteyi
Ey ecel billâh gel bizden yana şimden gerü

Cân ü cigerde oynadı tîr-i¹⁴⁴ cefâ meded
Yay oldu kâmetim meded ey kaşı ya meded

Boynuna alma mazlem[e]mi kâkûlün gibi
Öldürme hecr ile meded ey pür-cefâ meded

Hecr-i lebinle geldi meded cânım ağzuma
İsâ-nefeslik it yetiş ey dil-rübâ meded

Fevrî-i zâr u haste-dile ey tabîb-i cân
Vaslunla çâre eyle bi-hakk-ı Hudâ meded
[Gel doktorum, bundan sonra şerbetle eziyet etme. Zahmete girip bana

¹⁴² Bu kelime, yazıda “devâ”, *Fevrî Dîvânı*'nın göz önünde bulundurduğumuz bir yazma nüshasında ise “cefâ” şeklindedir. (Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 76a). Biz ikinci kaydı tercih ettik.

[*] Zekâî Efendi.

¹⁴³ Bu kelime, makalede “Dünyeden” şeklinde çıkmış; *Fevrî Dîvânı*'nın bir yazma nüshasında ise “Dünyede” biçimindedir. (Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 93b).

¹⁴⁴ Bu mısranın 3-5. kelimeleri makalede yanlışlıkla جفاده اویندی بنتر şeklinde çıkmış; *Fevrî Dîvânı*'nın iki yazma nüshasında ise “cigerde اویندی (oynadı) tîr-i” biçimindedir. (Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 93b; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı nr. 763, vr. 123a).

bundan sonra ilaç yapma. Bundan böyle benim derdime ölmekten başka çare yok... Neşter şekilli çok öldürücü süzgün bakışın canıma işledi... Senin hançerin, hasta göğsümü parça parça etti. Gönül, sonunda can ve başını senin yolunda terk etti. Harami gözlerin ahiret hakkını helâl etsin. Bundan böyle dünyada yaşamak bana haram oldu. Rakip, güzellik bağı içinde yeni yetişmiş gülü (elimden) aldı. Nefesi tutulmuş bülbülü keder dikeninde ağlatıp inletti. Sevgili, bu ayrılıkla bitişen(bendesin)ji asla anmadı; düşmanın elini öptü; gönlü (aşk derdinden ötürü) hasta olan beni terk etti. Ey ecel, Allah için, bundan sonra bizden tarafa gel!..

Eziyet oku can ve ciğerime işledi (kanımı pıhtılaştırdı), yardım et. Ey kaşı yay gibi (olan sevgili), boyum yay gibi oldu, imdat!.. Hakkımı kâkülün gibi boynuna alma. Ey çok eziyet edici, aman beni ayrılık acısıyla öldürme. Dudağının ayrılığıyla canım ağzıma geldi, yardım et. Ey gönül kapıcı güzel, yetiş, Hz. İsa gibi (diriltici) nefesinle üfle; yardım et. Ey can tabibi, Allah hakkı için, ağlayan, hasta gönüllü Fevri'ye kavuşmanla ilaç yap (şifa vesilesi ol), yardım et.]

Öteye beriye dağılmış kitapları geçenlerde birçok iş-güçten biraz vakit bularak epeyce bir zamandan beri düştükleri bu perişanlıktan kurtarmak için dizerken, birkaç asır önceki zamanı, o zamanki ciltleme sanatını, düşüncelerin huzurunda, tasavvurların gözü önünde açan kabı, cildi; üzerinden geçen senelerin insafsız rüzgârlarla sarıya benzer bir renk almış, daha doğrusu renksiz kalmış ve kim bilir ne kadar duygulanan ellerin bitip tükenmeyen dokunmaları, okşamalarıyla her tarafından yırtılmış, parçalanmış; bir kenarına güzel bir sülüsle¹⁴⁵ “*Dîvân-ı Külliyyât-ı Fevrî*” yazılmış kalınca, dört yüz elli sayfalık kadar bir kitap elime geçti. Her ne kadar ben buna -bu vakte kadar- birkaç defa daha o yüzlerce ciltli kitapların arasında rastlamış idiysem de yazısının tâlik¹⁴⁶ yazmaya yeni başlamış bir kâtibin kaleminden çıkmış olmasından ileri gelen okunaksızlığı, onu okumak, onu incelemek için bende uyanan duygu ve arzuya karşı gelmişti. Bundan dolayı onun yalnız bir divan olduğunu anlayarak bir köşeye atıvermiştim! İşte bu defa onu görür görmez birdenbire “Fevri” adı, dikkat nazarımı çekti. Çünkü Osmanlı edebiyat tarihimizden mümkün olabildiği kadar haberdar olmak ümidiyle okumuş olduğum mecmuaların¹⁴⁷, tezkirelerin hiçbirinde bu adı görmemiş, hiçbir kimseden de bu ismi duymamıştım. Bu büyük, yazma divanı açtım:

¹⁴⁵ Arap harfleriyle yazılan ve nesih benzeyen bir tür kalın yazı.

¹⁴⁶ Arap elifbasıyla yazılan bir yazı çeşidi.

¹⁴⁷ Bilindiği gibi mecmua, haftada, iki haftada veya ayda bir gibi belli vakitlerde yayımlanan süreli yayım (dergi) manasına gelir. Ayrıca çoğu Arap harfli elyazması hâlinde bulunan ve çeşitli eserleri, yazıları, şiirleri içine alan kitaplara da “mecmua” denir.

Olmasa âh-ı derûnum gibi âteş-bâr şi'r
Âhen-i kalb-i nigâra eylemezdi kâr şi'r

Çeşmüne aynı müşâbih olmasa ey kaşu ya
[Olamazdı böyle manzûr-ı ulû'l-ebâr şi'r]¹⁴⁸

[Noktalar sanma yüzinde hûn-ı eşk-i çeşmidür]
Firkatinden¹⁴⁹ kanlar ağlar hâlîme her bâr şi'r

Olsa dîvânım aceb mi mushaf-ı erbâb-ı aşk
Hizb ana her bir kasîde 'aşr ana tekrâr-ı şi'r

Fevri'nin her beyti bir nev-hatt güzel mahbûbdur
Kim yazılmış her birinün ellerinde¹⁵⁰ var şi'r

[Şiir, gönlümün ahı gibi ateş dökücü olmasa, güzel(sevgilin)in kalbinin demirine işlemezdi. Ey kaşu yay (gibi olan yâr), eğer (ortasındaki) ayn(harf)i¹⁵¹ senin gözüne benzer olmasa, şiir böyle basiret sahiplerinin baktığı, teveccüh ettiği bir şey olmazdı... (شعر, yani şiir kelimesindeki noktaları) noktalar sanma; onlar (bu kelimenin) yüzündeki göz yaşının kanıdır. Şiir, benim senden ayrı kalışımdan dolayı her zaman hâlîme kanlar ağlar. Divanım, âşıkların kitabı olsa, buna şaşılır mı? Her bir kaside onun hizbi¹⁵², şiirin tekrarı ise aşır¹⁵³ gibidir. Fevri'nin her beyti, yanağındaki ince tüy yeni belirmiş genç bir güzel sevgili gibidir. Çünkü her birinin ellerinde resim gibi nakşedilmiş şiir vardır.]
gazeli rastladı. Okudum; hoşuma gider gibi oldu. Daha sayfaları karıştırdıkça

¹⁴⁸ Beytin bu ikinci mısraı yazıda sehven atlanmış, belirtilen yanlıştan dolayı "Çeşmüne aynı müşâbih olmasa ey kaşu ya" mısramın devamının "Firkatinde kanlar ağlar hâlîme her bâr şi'r" olduğu zannı uyandırılmıştır. Biz atlanan mısraları, *Fevri Dîvânı'nın*'nin iki yazma nüshasından (Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 109a; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 139a) naklen ekleyerek o noksanları giderdik.

¹⁴⁹ Bu kelime, yazıda "Firkatinde" şeklindedir. Anılan kelime divanın bir yazma nüshasında da (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 139a) bu biçimdedir. Makalede noksan olan birinci mısraı eklediğimiz bu beytin ikinci mısramın ilk kelimesi, *Fevri Dîvânı'nın* başka bir yazma nüshasında (Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 109a) "Firkatinden" şeklindedir.

¹⁵⁰ Bu kelimeler, makalede "ellerinün her birinde", *Fevri Dîvânı'nın* bir yazma kopyasında (Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 109a) "her birinün ellerinde", başka bir nüshasında ise "ellerinde her birinün" (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 139a) şeklindedir.

¹⁵¹ Bilindiği gibi "şiir" kelimesi, Arap harfleriyle شعر şeklinde yazılır. Yani ortasında ayın harfi vardır. Ayn, Arapçada göz manasına da gelir.

¹⁵² Hizb: Kur'an-ı Kerim'in otuz cüz'ünden her birinin dörtte biri kadar olan kısmı, Mushaf'tan beş sayfa.

¹⁵³ Namazlardan sonra veya dinî sohbetlerde Kur'an'dan (on ayet kadar) okunan bir parça.

güzel şeyler gördüm. Bu divanı, yukarıdan aşağıya kadar okumak, incelemek, sonra da bunun için bir şeyler yazmak istedim. Bunun üzerine mütaleaya başladım.

İnsan, bazı dakikalar olur ki, (bir hâl veya hissin içine işlemesiyle başkalaşır) her şeyden kederlenir... Saatlerce düşünür... Belirsiz bir dalgalılık arasında ağlama derecelerine gelir... Bir bakışın, kalbinde ansızın bir yara açtığını hisseder... Güneş, alevler içinde yanan batı âşığının kucağına atılırken; gökte aşka tutulmuşcasına bir uçuşla uçan bir bulut parçasının, üzerine ışık serilen mavi denizin, o saf ve parlak deryanın; cam renkli göğsünde, nurlu bağrında ufuklara, gülen, süslü (?) ufuklara doğru süzülen bir vapurun, hattâ mini mini, kanatları güneşin ışıklarıyla altınlanmış bir kuşun söylediği hazîn bir şiirin, oh! her tablonun, her şeyin ruhunda kim bilir neden birdenbire meydana getirdiği derin bir kedere düşmekten kendisini alamaz!..

Bilmem, ben öyleyim, bazı zaman olur ki ehemmiyetsiz bir şeyden saatlerce duygulanır, hüzünlenirim de âdeta ağlamaya başlarım. İşte bunun için midir nedendir, Fevrî'nin gazellerinin pek çoğunu okurken, onlar o kadar tesire sahip olmadıkları hâlde -çünkü birkaç gün sonra yine onları bir daha mütalea gözünden geçirdiğim vakit o derece duygulanmamıştım- gözlerimden yaşlar gelmeye başladı.

Evet; öyle olacak: Ruh; bazen herşeyden müteessir olduğu için, bu divanda okuduklarımın hemen pek çoğu beni pek hislendirdi; ben onları güzel buldum!..

Her ne ise *Fevrî Dîvânı*, günlerce okuma, günlerce incelemelerden sonra bitti. Fakat buna dair bir şeyler karalamak için, "Fevrî"nin kim olduğunu, nerede doğup yerleştiğini, hayatını, edebî hayatını öğrenmek gerekmişti. İlk olarak kendimde bulunan tezkirelere baktımsa da bu adı onlarda göremedim. Bunun üzerine kütüphanelere, öteye, beriye giderek, elime geçirebildiğim mecmuaları, tezkireleri aradım. Yine hiç bir şey yok!.. Bazı bilgi sahibi olan kişilere sordum: Cevap, "Tanımıyorum.. Duymadım!.."dan ibaret kaldı. Bundan başka o kadar araştırmalar sonucunda bir şey öğrenemediğim gibi, divanına da başka hiçbir yerde rastlayamadım. Zavallı şair... Herkesçe meçhul!..

(Sonrası var)

Mehmed Muhlis, *Mecmûa-i Edebiyye*, 22 Receb 1318 (15 Kasım 1900), Sayı 4, s. 28-30.

Geçmiş Şairlerin Sayfaları

Fevrî

-Sonrası-

Zamanın, devamlı olarak birbiri üzerine yığıldığı unutmaya tabakaları altında kalmış; unutulmuş!.. Evet; mazi çok şiddetli ve soğuk bir rüzgâr, acımasız bir fırtına; onun terk edilmiş sayfalarını, hayatının yadigarını, şöhretini parçalamış, yokluk sahasına uçurmuş. Yazık!..

Sözün özü, kendisine dair hiçbir yerde hiçbir bilgiye erişilemedi. Yalnız bazı manzumelerinden, kasidelerinden Kanuni Sultan Süleyman Han ve Sultan II. Selim Han hazretleri zamanları şairlerinden olduğu delille anlaşılıyor!

Zaten bizde meşhurların hayat hikâyelerini içine alması lâzım gelen şair tezkireleri; araştırılsa da geçmiş(büyük)lerden birinin, hattâ en mühim ve seçkinlerinin bile edebî hayatları hakkında, istenen şekliyle bilgi edinebilmek mümkün olamaz!

Gerçekten, anlatım üslubunu, yazma tarzını bir yana bırakalım: Her şâir hakkında:

“Şehr-i cennet-âsâ Burûsadandır. Çehre-i âşık gibi zerd-fâm¹⁵⁴ ü cism-i nahîfi gibi nahîf-endâm dilberân-ı¹⁵⁵ sîmîn-ber hevâsiyla hilâl-âsâ lâgar-beden ve mehveşân-ı zamân aşkıyla rişte gibi bârik-ten ve asrının zurefâsından ve erbâb-ı maârif ü kemâlin nûdemâsındandır.”¹⁵⁶

[Cennete benzer Bursa şehridendir. Âşığın yüzü gibi sarı renkli ve zayıf vücudu gibi zayıf tenli, gümüş göğüslü dilberlerin arzusuyla hilâl gibi arık bedenli ve zamanın ay gibi(güzel)lerinin aşkıyla ip gibi ince tenli ve devrinin zarif olanlarından ve ilim, irfan sahibi, olgun kişilerin sohbetinde bulunanlarındandır.]

“Aksâm-ı şî’re fevka’l-âde kâdir ve her bir fende misli nâdir ve ale’l-husûs tarz-ı gazelde edâ-yı nâzik ile Hasan-ı Dehlevî ve sûz ü güdâz ile Rûm’un Husrevî.. İlm-i edvârda nagamât-ı dil-güşâ¹⁵⁷ ile ferah¹⁵⁸-bahş-ı uşşâk-ı bâ-nevâ ve terennümât-ı hoş-edâ ile tûtî-i şeker-hâ gibi nağme-serâ ve savt u nakşî bağlamada makâmât-ı bülend ile pîşrev-i ehl-i rûzgâr ve her bir¹⁵⁹ terkîbi hevâ-yı dil-pesend ile hasb-i hâl-i âşıkân-ı dil-efgâr olmağın bir mertebede

¹⁵⁴ Yazıda sehven “nâm” biçiminde çıkmış olan bu kelime, Hasan Çelebi Tezkiresinde “fâm” şeklindedir. (Kutluk 1989: 346). Biz doğru olan ikincisini tercih ettik.

¹⁵⁵ Bu kelime yazıda “dilîrân-ı”, Kınalızade Hasan Çelebi Tezkiresi’nde ise “dilberân-ı” şeklindedir. (Kutluk 1989: 346). Biz ilkinin dizgici yanlış olduğunu düşünerek ikinci kaydı tercih ettik.

¹⁵⁶ Mehmed Muhlis, Bursalı Halil-i Zerd hakkındaki bu parçayı Kınalızade Hasan Çelebi Tezkiresi’nden (Kutluk 1989: 346) almıştır.

¹⁵⁷ Bu kelime yazıda “keşte” şeklindedir. Ahdî Tezkiresini (Solmaz 2005: 416) göz önünde tutarak onu “dil-güşâ” şeklinde düzelttik.

¹⁵⁸ Bu kelime yazıda “fersat” şeklindedir. Biz Ahdî Tezkiresini (Solmaz 2005: 416) ve manayı göz önünde tutarak onu “ferah” şeklinde düzelttik.

¹⁵⁹ Bu kelime yazıda “dehr” şeklindedir. Biz Ahdî Tezkiresindeki kaydı (Solmaz 2005: 416) göz önünde tutarak onu “ve her” şeklinde düzelttik.

şüyû' u iştihâr bulmuşdur ki vasf u medhe ihtiyâc yok. Ez-eş'âr-ı o ilh.”¹⁶⁰
[Şiir türlerine fevkalâde kabiliyetli ve her bir hünerde benzeri seyrek olan ve hele gazel tarzında ince üslûpla Hasan-ı Dehlevî ve yanıp yakılmayla Anadolu'nun Husrev'i... Musikide iç açıcı nağmelerle ahenkli uşşâk(âşıklar)a ferah verici ve hoş tarzlı şakımlarla şeker yiyen dudu kuşu gibi şarkı söyleyici, ses ve nakşî bağlamada (şarkı bestelemeye) yüksek makamlarıyla zamanın insanların önünde gideni, her bir terkibi, gönlün beğendiği havasıyla kalbi yaralı âşıkların dertleşmesi olduğundan halk arasında öyle bir derecede duyulmuş ve tanınmıştır ki tarif ve övgüye ihtiyaç yok. Onun şiirlerinden ... vb.]

“Ârif Çelebi: Acem-zâdedir. Rûm'da neşv ü nemâ bulmuş. Efvâhda Fethullah Çelebi demekle ma'rûf ve kemâl ü ma'rifetle sâhib-maârif diyü mevsûf. El-hak ol ârif-i devr-i zamân ve kâşif-i esrâr-ı nihân ve ilm-i hey'et ü hendesede bî-misl ü bî-mânend ve edâ-yı sühanda ârif-i müşkil-güşây ve zât-ı şerîfi envâ'-ı ma'lûmât ile ârâste ve unsur-ı latîfi fûnûn u ulûm ile pîrâste. Beyne'l-fuzalâ fazliyle meşhûr ve şi'r ile mezkûr, kuvvet-i müstakîmi aksâm-ı şi'rde mâhir ve zihn-i ¹⁶¹ selîmi her birisinin fenninde şuarâ-yı pîşîn gibi nâdir, bir derecede ki zurefâ-yı müte'âhhirinin ve mütekaddîminin musanna' ve muhayyel kasâ'idine nazîre diyüp envâ'-ı iltizâm-ı ve vemâ lâ-yelzem kılmışdır¹⁶² ki akl-ı hurdedân mütâleasında hayrân kalur. Bu gazel anun cümle(-i) eş'ârındandır:

Geldi hüsnün gülşenine bir hat-ı gül-bû dahı

Başıma rûz-ı ezelde yazı imiş bu dahı ... ilh.”¹⁶³

[Ârif Çelebi: Fars halkından bir adamın çocuğudur. Anadolu'da yetişip büyümüş; ağızlarda “Fethullah Çelebi” diye tanınmış, olgunluk ve hünerle bilgiler sahibi diye vasıflanmış. Hakikaten o zaman devrinin ârifi ve gizli sırların ortaya çıkarıcısı, astronomi ve geometride eşsiz, benzersiz ve sözü ifadede güç şeyleri çözen ârif ve şerefli zatı çeşitli bilgilerle süslenmiş ve nazik unsuru hüner ve ilimlerle donatılmış. Faziletli kişiler arasında meziyetiyle meşhur ve şiir ile anılan, doğru kuvveti şiir türlerinde maharetli ve sağlıklı zihni her birisinin sanatında önceki şairler gibi nadir, (öyle) bir derecede ki sonraya kalan ve önde bulunan zariflerin güzel ve hayal edilmiş kasidelerine

¹⁶⁰ Yazar bu parçayı, Bağdatlı Ahdî'nin tezkiresinde Edirneli Ubeydî Çelebi hakkında verdiği bilgidir (Solmaz 2005: 416) almıştır.

¹⁶¹ Bu kelime, Mehmed Muhlis'in alıntısında “dehen-i”, Ahdî Tezkiresi'nde ise “zihn-i” biçimindedir. (Solmaz 2005: 412). Biz ilkinin dizgici yanlışı olduğunu düşünerek “zihn-i” şeklini tercih ettik.

¹⁶² Bu kelime, Mehmed Muhlis'in alıntısında sehven “kalmışdır”, Ahdî Tezkiresi'nde ise “kılmışdır” (Solmaz 2005: 412) şeklindedir. Biz doğru olan ikincisini tercih ettik.

¹⁶³ Makale sahibi, bu parçayı bazı tasarruflarla Ahdî Tezkiresi'nden almıştır. (Solmaz 2005: 411-412).

nazire söyleyip kafiye harfinden önce birkaç harf veya hareketin tekrar edilmesi çeşitlerini gerekli saymıştır ki ince şeyleri bilen akıl, anlayarak okuduğunda hayran kalır. Bu gazel, onun şiirlerinin bütünündendir:

Geldi hüsnün gülşenine bir hat-ı gül-bû dahı

Başıma rûz-ı ezelde yazı imiş bu dahı

(Senin güzelliğinin gül bahçesine gül kokulu bir tüy daha geldi. Bu da benim başıma ezel gününde yazılmış...) vb.] gibi birtakım şeyler, överek anlatmalar ne işe yarar?..

Hepsi becerikli, hepsi tek, hepsi benzersiz!..

Bundan ne fayda elde edilir?.. Evet; şairlerin, edebî hayatlarını, hattâ hayatlarının geçiş şeklini ihtiva etmesinden vazgeçelim, pek çoğunun doğum ve ölüm tarihleri bile içine yazılmamış olan bu gibi eserlerden -isim öğrenmekten başka- nasıl faydalanmak mümkün olur?..

Meselâ en büyük şairlerimizden olan Bağdatlı Rûhî'nin *Ahdî Tezkiresi*'nde bulunan şu hayat hikâyesine bakalım:

“Müşârün ileyhın asl-ı pâk-nihâdı ve neseb-i ferruh-nijâdı Rûmî'dür. Zîrâ ki vâlid-i ekremi vilâyet-i Bağdâd'da beglerbeyi olan Ayâs Paşa'nın bendelerinden iken Bağdâd'a gönüllü bölüğüne geçüp te'ehhül itmişlerdir ve mûmâ ileyh Bağdâd'da vücûda gelmekle 'Bağdâdî' yâd olunmuşdur. Nâm-ı vâcibü'l-ihtirâmı Osmân ve zât-ı huçeste-kirâmı pesend-i yârân ve zihn-i müstakîmi çâlâk, nazmda tab'-ı nüktedânı gonce gibi zîver-i hüner ile ârâste ve debistân-ı maârifde vücûd-ı latîf ü zarîfî zarâfet ü ma'lûmât ile pîrâste olup rûz u şeb tettebbu'-ı eş'âr-ı şuarâ-yı nâmdâr ve dem-be-dem peyrev-i fusahâ-yı suhan-güzâr olmuşdur.”

[Adı geçen kişinin temiz yaratılışı aslı ve mübarek nesilli soyu Anadolu'dur. Çünkü pek değerli babası, Bağdat vilâyetinde beylerbeyi olan Ayâs Paşa'nın bağlılarından iken Bağdat'a gönüllü bölüğüne geçip (bu şehirde) evlenmişlerdir ve işaret edilen (şair) Bağdat'ta dünyaya geldiğinden 'Bağdâdî' (Bağdatlı) olarak anılmıştır. Saygı gösterilmesi gerekli adı Osman ve değerli, uğurlu şahsı dostlarca beğenilmiş ve doğru zihni çabuk (kavrayışlı, akıl ve zekâsı açık), nazımda sözün inceliklerini anlayan yaratılışı gonca gibi hüner süsüyle süslenmiş, ilim ve hünerlerin mektebinde nazik ve zarif vücudu zarafet ve bilgilerle donatılmış olup gündüz, gece ünlü şairlerin şiirlerini araştırmış ve daima güzel söz söyleyen fasihlerin ardından gitmiştir.]

Bu kadarcık bir şeyden ne anlaşılır; insan, onun hakkında istediği bilgilerden nasıl haberdar olabilir?.. Ben bu sözlerimle, geçmiş(büyük)leri; hor görmüyor, ayıplamıyor ve beğenmezlik etmiyorum. Onlar, buldukları zamana uyarak

bu yolda yazmışlar!.. Onlar, daima mazurdurlar.

Benim maksadım, “Şair tezkireleri böyle yazılmamalıydı” diye kendi kendime bir teessüften (acı duyguyla tasalanmaktan) ibarettir. Yoksa ne onlara güçsüzler, kuvvetsizler diyorum, ne bir şey!..

Sonrası var.

Mehmed Muhlis, *Mecmûa-i Edebiyye*, 20 Şâban 1318 (13 Aralık 1900), Sayı 8, s. 62-63.

Geçmiş Şairlerin Sayfaları

Fevrî

-Sonrası-

Zaten gerçeği itiraf etmek, biraz insaflica fikir anlatmak gerekirse, şimdi asıl bizim tenkit ve itirazı hak eden bir kusurumuz var ya!.. Geçmişler, hiç olmazsa kendilerini birazcık olsun sonradan gelenlere tanıttirmek için günlerce, aylarca hatta senelerce çalışarak şair tezkirelerini¹⁶⁴ meydana koymuşlar; bize kendilerini hatıra getirmeye yarayan hediye olarak bırakmışlar. İşte bu sayede biz onları biraz olsun, onların isimlerini olsun tanıyoruz...

Fakat düşünelim: Bizi, bizim hayat hikâyemizi, birkaç asır sonra kim bilecek, kim tanıyacak?.. Geçen şu bir asra yakın zamandaki meşhurları içine alan bir tezkire meydana getirdik mi?.. Biz niçin çalışıyoruz?.. Aslında bir isimden, ünden başka bir isteğimiz var mı? Hâlbuki biz bunun, bu arzumuzun, bu ümidimizin meydana gelmesi için hiç ciddi teşebbüslerde bulunduk mu?.. Biz daha edebiyat tarihimizi yazmadık; bir İngiliz yazarı¹⁶⁵; koyu, sonsuz bilinmezlik karanlığını; zekâsının güneşiyle bilgilerin aydınlıklarına çevirdi... Sonsuz mani ve güçlükleri, dayanıklılık seven bir azimle deviren devamlı çalışma pazısıyla doğu kütüphanelerini alt üst etti, karıştırdı, gayret eliyle edinebildiği bilgilerin eksiklerini; ciddi araştırmalar, kılı (kırk) yararcasına incelemeler gibi engelleri giderici vasıtalarla mümkün olabildiği kadar tamamlayarak imkân dairesinin elverişli olduğu derecede bir Osmanlı edebiyat tarihi yazıp okumamızın önüne (okumamız için önümüze) hediye bıraktı.

Edebiyat dünyamıza, bundan büyük bir teşvik daha nasıl tasavvur edilebilir?.. Eğer maksat gerçeği itirafsa, Menemenli-zâde Tâhir Bey, *Servet-i Fünûn*'un nüsha-i mümtâzesine (seçkin sayısına) yazdıkları makale ile gerçeği beyan

¹⁶⁴ Şair tezkireleri, Türk edebiyatında 15. asır sonlarından itibaren 20. asrın ilk yarısına kadar yazılmış olan, şair ve yazarların hayatları, edebi kişilik ve eserleri hakkında bilgi veren kitaplardır. İlki, Ali Şir Nevâî'nin *Mecâlisü'n-nefâ'is* isimli eseri (1491-92), sonuncusu İbnü'l-emîn Mahmud Kemâl İnal'ın Fatîm Efendi'nin *Hâtimetü'l-es'âr* adlı tezkiresine zeyl (ek) olarak yazdığı *Son Asır Türk Şairleri*'dir. (1930-1942).

¹⁶⁵ *A History of Ottoman Poetry* (Osmanlı Şiir Tarihi) adlı eseri yazan İskoçyalı şarkiyatçı E.J. W. Gibb (1857-1901) kast ediliyor.

ettiler!.¹⁶⁶ Bu yetmez mi? Bu kâfi olmaz mı?..

Yok eğer, şahsi maksatlardan ibaretse birçok vazifeleri, edebî vazifeleri, basın âdâbını (ahlâkını) bırakıp da saçma sapan şeylerle meşgul olmak, sonra da okuyucuyu huzursuz etmek yakışır mı?

Konuyu uzatmayalım...

Biz, yukarıda tezkirelerden istenen şekilde faydalanmak mümkün değildir dedik. Bundan, Osmanlı edebiyat tarihi yazılamaz mânâsı çıkmaz!.. Biyografiler başka; edebiyat tarihi yine başkadır. Şuara tezkireleri adı verilen şairlerin hayat hikâyelerinin; şairlerden her birinin hayatının geçiş şeklini bildirmesi, yani nerede doğduğunu, oturduğunu ve yaşayış tarzını, edebî hayatını, kısacası her hâlini göstermesi lâzımdır. Onun vazifesinin bu olması pek gereklidir; biyografiler bu demektir.

Edebiyat tarihi ise, hangi milletinse onun dilinin ta başlangıcından başlayarak, yazıldığı tarihe kadar geçen zaman içinde, lisanın ulaştığı değişmelerden -açık söyleyelim- o edebî devirlerden, o, edebî devirlerde gelen şairlerden, onların her birinin kudret dereceleriyle bıraktıkları eserlerden, sözün özü ayrılmış olduğu devirlerde, bütün edebî hadiselerden bahseder.

Mehmed Muhlis, *Mecmûa-i Edebiyye*, 27 Şâban 1318¹⁶⁷ (20 Aralık 1900), Sayı 9, s. 68-69.

Geçmiş Şairlerin Sayfaları

Fevrî

-Sonrası-

Bu durumda edebiyat tarihinin tezkirelerden beklediği hizmet, şairlerin isimleriyle doğum tarihi, yeri ve vefat(zaman)larından ibaret kalıyor!

Edebiyat tarihi yazmak için -ne kadar mükemmel olursa olsun- yalnız şair tezkireleri yetmez; hatta böyle bir kitap meydana getirmek için en fazla aranılacak bir şey varsa o da edebî eserleri anlayarak okumak ve incelemekten ibarettir.

Her neyse, Fevrî'den bahsedilirken, söz; uzun uzadıya başka yerlere geçti. Biz yine asıl konuya gelelim:

Fevrî; manzumelerinden anlaşıldığı üzere zamanının hakikaten büyük,¹⁶⁸ -

¹⁶⁶ Menemenli-zâde Tâhir, "Yeni Edebiyât-ı Cedide", *Servet-i Fünûn* nüsha-i mümtâzesi, İstanbul 1313 (1897), s. 47-59.

¹⁶⁷ Bu yıl, dergide sehven 1317 şeklinde çıkmıştır. Biz derginin önceki sayılarını göz önünde tutarak onu 1318 biçiminde düzelttik.

¹⁶⁸ Yazının aslında bu kelimeden sonra "büyük" sıfatı tekrar edilmiştir. Biz dizgici yanlış olduğunu düşünerek onu giderdik.

büyük değilse bile- büyükçe şairlerindenmiş! Bir na‘tından ayrılmış şu:

Ey habib-i Hudâ selâm aleyk

Ey şefî‘-i verâ selâm aleyk

Enbiyâ içre asfiyâ içre

Müctebâ Mustafâ selâm aleyk

Ey makâmiyle vü zamâniyle

Hâtem-i enbiyâ selâm aleyk

Ey olan mâsivâ-yı Yezdân’a

Mübtedâ müntehâ selâm aleyk

Ey zalâm-ı dalâl güm-rehine

Ahter-i ihtidâ selâm aleyk

Ey ‘izâr u ruhı vü gîsûları¹⁶⁹

Leyl ü şems ü duhâ selâm aleyk

Ey emîn-i memâlik-i dünyâ

Şeh-i rûz-ı cezâ selâm aleyk

Ey ayağı türâbı iksîri

Cevher-i bi-behâ selâm aleyk

Ey dimâğa hevâ-yı hâk-i rehi¹⁷⁰

Bû-yı misk-i Hatâ¹⁷¹ selâm aleyk

¹⁶⁹ Bu mısra yazıda “Ey ‘izâr ruhı vü gîsûları”, *Fevrî Dîvânı*’nın iki yazma nüshasında ise “Ey ‘izâr u ruhı vü gîsûları” (Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 6b; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 6a) şeklindedir. Biz divandaki kaydı diğerine tercih ettik.

¹⁷⁰ Bu mısra makalede “Ey dimâğa hevâ-yı hâlinde”, *Fevrî Dîvânı*’nın iki yazma nüshasında ise “Ey dimâğa hevâ-yı hâk-i rehi” şeklindedir. (*Dîvân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler TY nr. 2873, vr. 12a, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 6a). Biz bu ikinci kaydı tercih ettik.

¹⁷¹ Bu kelime makalede “‘atâ”, *Fevrî Dîvânı*’nda ise “Hatâ” (Hitâ) şeklindedir. (*Dîvân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler TY nr. 2873, vr. 12a; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 6a). Misk adı verilen güzel kokunun Hatâ ile alâkasını düşünerek bu ikinci kaydı tercih ettik.

Ey duâsıyla bir nazarda iden
Def'-i derd-i 'amâ selâm aleyk

Ey benânı işâretiyle iden
Şakk-ı bedr-i dücâ selâm aleyk

Ey ser-i çeşme-i şefâat-i halk
Teşneyim kandır âbuna geldüm

Bana kahr eyleme inâyet kıl
Bir yetimim ki kapuna geldüm

Beni nehy itme sâ'il-i lütfum
Bâb-ı izzet-me'âbuna geldüm

Gelmedim kapına hesâb virem
Kerem-i bî-hisâbuna geldüm

Kîmyâ-yı nazarla kıl beni zer
Yüz süriyü¹⁷² türâbuna geldüm

Feyz-i nûr eyle dil harâbesine
Ey güneş yüzlü tâbuna geldüm

Beni ref' eyle hâk-i zilletden
Zerreyim âfitâbuna geldüm

Ey gül-i bâğ-ı lutf cûdundan
Bana bû vir gül-âbuna geldüm

Meded it ey süvâr-ı arsa-i lutf
Merhamet kıl rikâbuna geldüm

¹⁷² Bu kelime makalenin aslında "süriyor", Fevrî Divânı'nda ise "süriyü" şeklindedir. (*Divân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler TY nr. 2873, vr. 13b; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 7a; Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 7b). "Sürüyor" kelimesinin bu beyte uygun olmadığı bellidir. Bundan dolayı biz onun dizgici yanlışı olduğunu düşünerek "süriyü" biçimini tercih ettik.

Gerçi nâ-lâyıkım vefâna hele
Taybe-i müstetâbuna geldüm

Şerbet-i şâfi kıl bana ihsân
Dermendüm cevâbuna geldüm

Haste kıldı beni belâ-yı zünûb
Çâre kıl çâre ey tabîb-i kulûb

Ey Habîb-i Hudâ inâyet kıl
Mücrimüm müznibüm¹⁷³ şefâat kıl

Toyladun dehri hân-ı lütfun ile
Bi-nevânı¹⁷⁴ dahi ziyâfet kıl

Kerem ü cûd pâdişâhısın
Ben kuluna dahi riâyet kıl

Bir sen ol bir dahi Hudâ olsun
Gayrdan sahn-ı kalbi halvet kıl

Kapuna geldüm ilticâ itdüm
Mâ-sivâdan beni hirâset kıl

Dilek eyle beni İlâhundan
De ki Fevri kulına rahmet kıl

Bâl ü hâl-i me'âlin ıslâh it
Kavl ü fi'linde hayr-ı ümmet¹⁷⁵ kıl

¹⁷³ Bu kelime, *Fevri Dîvânı*'nın üç yazma nüshasında "âsiyim" şeklindedir. (*Dîvân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler TY nr. 2873, vr. 13b; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 7b; Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 8a).

¹⁷⁴ Bu kelime, makalede "bî-nevâna", *Fevri Dîvânı*'nın üç yazma nüshasında ise "bî-nevânı" şeklindedir. (*Dîvân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler TY nr. 2873, vr. 13b; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 7b; Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 8a).

¹⁷⁵ Bu kelimeler, makalede "hayr-âyet", *Fevri Dîvânı*'nın üç nüshasında ise "hayr-ı ümmet" şeklindedir. (*Dîvân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler TY nr. 2873, vr. 14a; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 7b; Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 8a). Her

Amel ü ilmi ana teysîr it
Mârifet vir ana hidâyet kıl

Zâhîrin mazhar-ı şerîat idüb
Bâtının mahzen-i hakikat kıl

Dîn ü dünyâsın eyleyüp ma‘mûr
Âhiretde yerini cennet kıl

Ba‘dezân câm-ı aşk içür işini¹⁷⁶
Cûşiş ü şevk u zevk u hâlet kıl¹⁷⁷

Yâ şefî‘-i ümem bi-hakk-ı Hudâ
Kıl murâdum benüm kabûl ü revâ

[Ey Allah’ın sevgili(elçi)si sana selâm... Yarattılmış olan halkın şefaathçisi, senin üzerine selâm olsun! Peygamberler içinde, temiz kişiler içinde seçilmiş olan, senin üzerine selâm!.. Ey makamı ve zamanıyla peygamberlerin mührü ve sonuncusu¹⁷⁸, sana selâm olsun. Ey Allah’tan başka şeylerin hepsine başlangıç ve son olan, senin üzerine selâm!.. Ey sapıklık karanlığında yolunu kaybedene hidayet yıldızı olan (Peygamber)¹⁷⁹, sana selâm... Ey yanağı ve saçı leyl (gece), şems (güneş) ve duhâ (kuşluk vakti)¹⁸⁰ gibi olan (Peygamber), senin üzerine selâm olsun!.. Ey dünya memleketlerinin emini, (işlerin karşılığının verileceği) kıyamet gününün sultanı, sana selâm!.. Ey ayağı toprağının iksiri paha biçilmez cevher (gibi olan Peygamber), sana selâm... Ey yolunun toprağının havası beyne Hitâ miskinın kokusu (misali güzel gelen), senin üzerine selâm olsun... Ey duasıyla bir bakışta körlük derdini gideren

ne kadar hayır alâmetli manasında “hayr-âyet” kelimelerinin de uygun olduğu söylenebilirse de biz “hayr-ı ümmet” kaydını tercih ettik.

¹⁷⁶ Bu mısranın son iki kelimesi, makalede “içün teşne”, *Fevrî Dîvânı*’nın üç nüshasında ise “içür işini” şeklindedir. (*Dîvân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler TY nr. 2873, vr. 14a; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 7b; Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 8b).

¹⁷⁷ Bu mısra, makalede “Cûşiş-i şevk u zevk-ı hâlet kıl”, *Fevrî Dîvânı*’nın bir nüshasında “Cûşiş ü zevk-ı şevk-ı hâlet kıl” (*Dîvân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler TY nr. 2873, vr. 14a), diğer iki nüshasında ise “Cûşiş ü şevk u zevk u hâlet kıl” (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 7b; Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 8b) şeklindedir.

¹⁷⁸ Beyitte geçen “hâtem-i enbiyâ” tamlamasıyla şu mealdeki ayete işaret edildiği söylenebilir: “Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o Allah’ın resulü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir. (Ahzâb, 33/ 40).

¹⁷⁹ Burada şu mealdeki hadis hatırlatılabilir: “Ashabım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarırsanız doğru yolu bulursunuz.” (İbn Abdülber, *Câmiu Beyâni’l-ilm*, II, 91).

¹⁸⁰ Şems, Leyl ve Duhâ kelimeleriyle Kur’an’ın 91, 92 ve 93. surelerine işaret edilmektedir.

(Peygamber)¹⁸¹, sana selâm olsun. Ey parmağının işaretiyle karanlık gecenin dolunayını yaran¹⁸², sana selam olsun.

Ey halka şefaata çeşmesinin başı, susamışım; beni kandır, suyuna geldim! Beni mahvetme, bana yardım et. Senin kapına gelen bir yetimim.¹⁸³ Beni men' etme, senin lütfunun dilencisiyim.¹⁸⁴ Ululuğun sığındığı şerefli kapına geldim. Kapına hesap vermek için gelmedim; senin hesapsiz iyilik ve cömertliğine geldim. Bakış kimyasıyla beni altına çevir.¹⁸⁵ Yüz sürerek toprağına geldim. Gönül harabesine bol bol ışık ver. Ey güneş yüzlü, senin aydınlığına geldim. Beni alçaklık toprağından kaldır. Zerre gibiyim; senin güneşine geldim. Ey lütuf bağının gülü, cömertliğinden bana koku ver; senin gül suyuna geldim. Ey lütuf meydanının binicisi, yardım et, merhamet et, senin üzengine (ayağının toprağına) geldim. Her ne kadar vefana lâyık olmasam da nihayet senin güzel Medine'ne geldim. Bana şifa verici şerbet ihsan et. Dertliyim, (dileğime) senin karşılığını almaya geldim. Günahların belâsı beni hasta etti. Ey kalplerin tabibi, (derdime) ilâç yap; deva (vesilesi) ol. Ey Allah'ın Sevgili(elçi)si, yardım et; suçluyum, günahkârım, şefaata et. Lütfunun sofrasıyla bütün dünyayı ağırladın; şu fakir ve çaresiz(benden)e de yedir, içir. Sen iyilik ve cömertlik sultanısın; ben köleni de gözet. (Gönlümde) bir sen, bir de Cenab-ı Hak olsun. Kalp yerini başkasından (temizle); orası boş kalsın. (Yalnız senin ve Rabbimin sevgisine ait olsun). Kapına geldim; sığındım. Beni Allah'tan başka her şeyden koru. Allah'ın huzurunda benim için şefaata et ve de ki "(Yâ Rabbi,) Fevrî kuluna rahmet et. Onun kalbini ve özünün hâlini düzelt, iyileştir. Onu söz ve işinde ümmetin hayırlısı eyle. Ona ilim ve ameli kolaylaştır; marifet ver; doğru yolu göster. Onun dış yüzünü şeriata mazhar edip içini hakikat mahzeni eyle; din ve dünyasını mamur (güzel, bayındır) edip ahirette yerini cennet eyle. Bundan sonra aşk kadehini içir; onun işini coşuş, şevk, zevk ve hâl kıl!" Ey ümmetlerin şefaataçisi, Allah hakkı için benim isteğimi uygun görüp kabul et!

¹⁸¹ Burada şu mealdeki hadisin hatırlatıldığı anlaşılmaktadır: Âmâ bir adam Hz. Peygamber'e gelerek "Bana sağlık ve afiyet vermesi için Allah'a dua et!" dedi. Hz. Peygamber, "İstersen senin için dua edeyim, istersen sabret. Eğer sabredersen bu senin için daha hayırlıdır" buyurunca, adam, dua etmesini istedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber güzelce abdest almasını ve şöyle dua etmesini emretti: "Allahım, rahmet peygamberi olan elçin Muhammed'i vesile ederek senden istiyor; sana yöneliyorum. Ben bu ihtiyacımı gidermesi için Rabbime seninle yöneldim. Allahım, onu benim için şefaataçisi kıl!" (Tirmizi, *Sünen*, 3578).

¹⁸² Burada Hz. Peygamber'in parmağının işaretiyle ayın ikiye yarılması mucizesine temas edilmektedir. Bu konuda daha çok bilgi ve çeşitli yorumlar için bk. Çelebi, 2000: 343-345.

¹⁸³ Burada "Öyleyse sakın yetimi ezme" (Duhâ 93/9) mealindeki ayete işaret edildiği söylenebilir.

¹⁸⁴ Burada "Dilenciye de azarlama" (Duhâ 93/10) mealindeki ayete işaret edildiği söylenebilir.

¹⁸⁵ "Beylerin nazarı kimyadır" şeklinde bir atasözümüz vardır. (Ceyhan 2011: 137). Bu atasözü, başkan veya sultanların alâkasının, madenleri altına çeviren iksir gibi, o kimsenin makam yahut mahiyet yönünden değişimine vesile olabileceğini belirtir.

anılmaya lâyıktır.

Mehmed Muhlis

Sonrası var.

Mecmûa-i Edebiyye, 5 Ramazan 1318 (27 Aralık 1900), sayı 10, s. 78-79.

Geçmiş Şairlerin Sayfaları

Fevrî

-Sonrası-

Kâbe ve civarındayken söylediği:

Kûy-ı Habîbe bu gice mihmân olam gibi

Hecr âhir oldı vâsıl-ı cânân olam gibi

Huddâm-ı âsitânı ayağına yüz sürüp

Ben bende dahi âleme sultân¹⁸⁶ olam gibi

Baş¹⁸⁷ koyub âstânına çarha¹⁸⁸ idüb urûc

Nâgeh¹⁸⁹ karîn-i İsi-i devrân olam gibi

Girüb harîm-i cennet-i kûyun kılub tavâf

Ansız mukîm-i ravza-i rıdvân olam gibi

Giryân idüm zemândı hicrân ile bu şeb

Esrâr-ı vasl-ı yâr ile handân olam gibi

¹⁸⁶ Bu kelime, makalede “ihsân”, *Fevrî Divânı*’nın üç nüshasında ise “sultân” (*Divân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler TY nr. 2873, vr. 14a, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 8a; Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 8b) şeklindedir. Biz bu divan nüshalarındaki kaydı tercih ettik.

¹⁸⁷ Bu kelime, yazının aslında “Başı” şeklindedir. Şiirde kullanılan aruz kalıbı gereğince “Baş” olmalıdır. Nitekim divanın üç nüshasında da o kelime “Baş” biçimindedir. (*Divân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler Ktp. TY 2873, vr. 14a; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 8a; Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 8b).

¹⁸⁸ Bu kelime, makalede sehven “çarga” şeklinde çıkmıştır. Beyitten onun “çarha” olduğu anlaşılakta; *Fevrî Divânı*’nın üç yazma nüshasında da böyle kayıtlı bulunduğu görülmektedir. (*Divân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler Ktp. TY 2873, vr. 14a; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 8a; Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 8b).

¹⁸⁹ Bu kelime, makalede “Tâ ki”, *Fevrî Divânı*’nın göz önünde tuttuğumuz iki yazma nüshasında ise “Nâgeh” şeklindedir. (*Divân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler Ktp. TY 2873, vr. 14a; Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 8b). Bu ikinci kaydı uygun bulduğumuz için tercih ettik.

Olub harîm-i kûyuna cân ile päs-bân
Hükmeyleyüb cihâna Süleymân olam gibi

Ayn-ı inâyet ile bu hâke olub nazar
Kühl-i cilâ-yı dîde-i a'yân olam gibi

Cûş u hurûşa başladı deryâ-yı lutf-ı dost
Ey dil sevin ki garka-i ihsân olam gibi

Envâr-ı mihr-i dost tecellî idüb bu şeb
Başuma gün toğub meh-i tâbân olam gibi

Pervâne-vâr âteş-i şevkıyle perr ü bâl
Yakub enîs-i¹⁹⁰ şem'-i şebistân olam gibi

Fahr-i Cihân u zahr-ı¹⁹¹ zemân şâh-ı kâmkâr
Matlûb-ı halk-ı âlem ü mahbûb-ı Girdgâr

Deryâ-yı cûd u bahr-i vücûd u yem-i şühûd
Dürr-i yetîm-i kulzûm-i bî-sâhil ü kenâr

Hürşîd-i subh-ı dîn ü sirâc-ı münîr-i şer'
Mihr-i hüdâ vü zıll-i Hudâ mâh-ı tâbdâr

Ankâ-yı Kâf-ı kurb u mukîm-i makâm-ı üns
Dânâ-yı râz ü ârif-i esrâr-ı bî-şümâr

¹⁹⁰ Bu kelime, makalede “enîsi”, Fevrî Divânı'nın baktığımız üç yazma nüshasında ise “enîs-i” şeklindedir. (*Dîvân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler Ktp. TY 2873, vr. 14a; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 8a; Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 8b). Beytin manasını da göz önünde tutarak onu “enîs-i” şeklinde okuyup yazdık.

¹⁹¹ Bu kelime, makalede ve Fevrî Divânı'nın göz önünde bulundurduğumuz üç yazma nüshasında (*Dîvân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler Ktp. TY 2873, vr. 14b; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 8a; Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 8b) زخر (zûhr) şeklindedir. Fakat biz bunun mürettip ve müstensih yanlışı olduğu, iftihar manasında زخر olması lazım geldiği fikrindeyiz. “zahr-ı zamân” tamlamasından önce “Fahr-i Cihân” terkininin bulunuşu, ayrıca zûhr'ün bu beyte manaca uygun düşmeşi, belirttiğimiz düşünceyi doğrulayıcı ipuçlarıdır.

Gavvâs-ı bahr-i kuds ki Nisân-ı kavî-i Hak
Asdâf-ı gûş eyledi pür-dürr-i şâh-vâr

Tarh-efken-i şerîat ü mi'mâr-ı kasr-ı dîn
Kim haşre dek binâsı anın olur üstüvâr

Vâlî-i arş ü ferş ki kemter kemînesi
Sultân-ı Rûm u mîr-i Horâsân şeh-i Tatâr¹⁹²

Abd-i şekûr-ı Hak kim ana ümmet olmağın
Rûhullah oldı çarh-makâm u felek-medâr

لولا استنار شمسه من مطلع القدم
ما اشرفت ذكا و مانور النهار

لولم يكن وجوده مطلوب ربّه

لانسد باب صنعه واختلت الديار

امّا صفات ذاته لا يدرك النهى

Bir demde geçdi âlemi ve mâ-verâsını
Bî-şekk ü şübhe gördi cemâl-i Hudâ'sını

Şakk itdi bedri şer' ile isbât eyledi
Halk içre iki şâhid ile müddeâsını

Tâvûs-ı bâğ-ı kuds dahı Sidre'de uçar
Ol buldı kurb gülşenin müntehâsını

Hayl-i rusûl önünce yürür askeri durur
Sultân odur ki sonradan açdı livâsını

¹⁹² Bu son kelime, makalede “tebâr”, Fevrî Divânı'nın üç yazma nüshasında ise (*Divân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler Ktp. TY 2873, vr. 14b; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 8a; Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 9a) “Tatâr” şeklindedir. Sözün gelişi ilkinin uygun olmadığını, ikincisinin doğru olduğunu göstermektedir.

Budur tefevvuk eylediği arş ferşe kim
Başına tâc edindi anın hâk-i pâsını

Gerçi yetimdürlər evet şol dürr-i yetim
Kim hâcegân bulmadı hergiz bahâsını

Mu'ciz degil mi mahşer olunca işitdirir
Aksâ-yı deyr-i dehre sadâ-yı salâsını

Dünyâda âhiretde irişdi merâmına¹⁹³
Her kim ki aldı iki cihânda duâsını

Kem bahşışı¹⁹⁴ fakîre cinân büstânıdır
Hâtem düşünde görmeye anın atâsını

Levlâk ibtidâsıdır evsâf-ı zâtının
Ben bilmezsin Hudâ'sı bilür intihâsını

Fi'l-cümle kadrin anlar anın gûş u hûş iden
Yâ eyyühe'r-resûl¹⁹⁵ ile Hakk'ın nidâsını

Mecmû'-ı mümkinât tufeyl-i vücûdudur
Bahr-i dü-kevn reşha-i deryâ-yı cûdudur

[Bu gece Sevgili'nin mahallesine misafir olacak gibiyim. Ayrılık sona erdi; âşık olduğum kişiye kavuşacak gibiyim. Ben bağısı da eşığının hizmetkârlarının ayağına yüz sürüp âleme, herkese sultan olacak gibiyim. Eşığıne baş koyup göğe yükselip ansızın zamanın İsa'sının yakını olacak gibiyim.¹⁹⁶ Girip mahallesi cennetinin has dairesini tavaf edip ansızın (İlahi) rızanın bahçesinde ikamet edici olacak gibiyim. (Uzun) zamandır ayrılık acısıyla ağladım... Bu

¹⁹³ Bu kelime, *Fevrî Dîvânı*'nın üç nüshasında "murâdına" şeklindedir. (*Dîvân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler Ktp. TY 2873, vr. 15a; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 8b; Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 9a).

¹⁹⁴ Bu mısraın ilk iki kelimesi yazıda "Kim bahşış" şeklinde çıkmıştır. Bu kelimeler, *Fevrî Dîvânı*'nın üç nüshasında "Kem bahşışı" biçimindedir. (*Dîvân-ı Fevrî*, İÜ Nadir Eserler Ktp. TY 2873, vr. 15a; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı, nr. 763, vr. 8b; Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474, vr. 9b). Biz divandaki kaydı tercih ettik.

¹⁹⁵ "Ey Peygamber" manasına gelen bu hitap, Mâide Suresi 67. ayetinin başında yer alır.

¹⁹⁶ Kur'an'da Hz. İsa'nın öldürülmediği, asılmadığı, Allah'ın onu nezdine yükselttiği bildirilmektedir. (Nisâ, 4/ 157-158).

gece dosta kavuşmanın sırlarıyla gülecek gibiyim. Onun mahallesinin has dairesine candan gece bekçisi olarak hükmedip dünyaya (Sultan) Süleyman olacak gibiyim. Bu toprağa (topraktan yaratılmış, düşkün Fevri'ye) yardım gözüyle bakılıp ileri gelen kişilerin gözünü parlatacak sürme olacak gibiyim. Dostun iyilik denizi coşup taşmaya başladı. Ey gönül sevin; çünkü (İlâhi) lütuf ve ihsana boğulacak gibiyim. Bu gece dostun sevgi ve şefkati (güneş gibi) görünerek başıma gün doğup parlak ay misali olacak gibiyim. Işığın etrafında dönen kelebek gibi (ona kavuşma) arzusunun ateşiyle kol kanat yakıp gece ibadete mahsus yerin ışığının arkadaşı olacak gibiyim.

Dünyanın övüncü, zamanın iftihar, muradına eren sultan, âlem halkının istediği, Cenab-ı Hakk'ın sevgili(elçi)si... Cömertlik deryası, varlık denizi ve gözle görüş ummanı... Sahilsiz ve kıyısız denizin tek incisi... Din sabahının güneşi, İslâm'ın aydınlatıcı kandili¹⁹⁷, hidayet güneşi, Allah'ın gölgesi¹⁹⁸, parlak ay... (İlâhi) yakınlık Kâf'ının ankâsı, dostluk makamında ikamet edici, gizli şey(ler)i (Cenab-ı Hakk'ın bildirmesiyle) bilen ve sayısız sırlar hakkında bilgi sahibi olan... Mukaddeslik denizinin dalgıç, Cenab-ı Hakk'ın sözünün (öyle bir) Nisan'ı ki, kulak sedeflerini iri ve pek iyi cins inciyle doldurdu. O, İslâm dininin temelini atan ve kıyamete kadar yapısı sağlam kalacak din sarayının mimarı... Arş ve yerin valisi ki onun pek aşağı, âciz ve itibarsız(bağlıs)ı Anadolu sultanı, Horasan amiri ve Tatar hükümdarıdır... Cenab-ı Hakk'ın (öyle) çok şükreden kulu ki Hz. İsa ona ümmet olmakla gökte yer tuttu ve feleğin dayanak noktası oldu. Eğer güneş kıdem doğusundan ışık almasaydı, böyle parlamaz ve gündüzü aydınlatmazdı. Eğer onun varlığı Rabbinin istediği gibi olmasaydı, yaratma kapısı kapalı kalır ve şu âlem alt-üst olurdu. Diğer taraftan zatının sıfatlarını akıl idrak etmez. Ey insanlar ve yaratılmış varlıklar, Peygamber'e dua ve selâm edin. (Miraç esnasında) bu âlemi ve onun öte tarafını bir anda geçti; Allah'ın güzelliğini şeksiz, şüphesiz gördü.¹⁹⁹ Dolunayı (parmağının işaretleriyle ikiye) yardı. İslâm dini esasına göre halk içinde (peygamberlik) iddiasını bu iki şahitle isbat etti. Mukaddeslik bağının Tavusu (olan Cebrâil a.s.) daha Sidre'de uçar; o ise (Allah'a) yakınlık gül bahçesinin sona erdiği yeri buldu. Peygamberler topluluğunun önünde yürür; (daha evvel gelip geçmiş peygamberler) onun askeridir. O bayrağını sonradan açan sultandır. (Son olarak gelmekle birlikte önceki bütün

¹⁹⁷ "sirâc-ı münir-i çarh" (göğün aydınlatıcı kandili) tamlamasıyla "...Ve izniyle (halkı Allah'a çağıran) bir davetçi ve aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdik" (Ahzâb, 33/ 46) mealindeki ayette geçen "sirâcem münirâ" kelimelerine işaret edildiği söylenebilir.

¹⁹⁸ "zıll-i Hudâ" tamlamasıyla şu mealdeki hadisın hatırlatıldığı söylenebilir: "Sultan yeryüzünde Allah'ın gölgesidir. Bütün mazlumlar ona sığınır." (Hakim et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl*, II, 125; IV, 153).

¹⁹⁹ Hz. Peygamber'in miraçta Cenab-ı Hakk'ı görüp görmediği hakkında daha fazla bilgi için bk. Yavuz 2005: 134.

peygamberlerin sultanıdır). Arş'ın yerden üstün olmasının sebebi, onun ayağının toprağını başına tac edinmesidir. Gerçi yetimdir, fakat tüccarın asla paha biçemediği tek inci gibidir.²⁰⁰ (Kur'ân'ın benzerini ortaya koyma hususunda inkârcılara) meydan okuma²⁰¹ sesini dünya manastırının²⁰² en uzakta bulunan yerine dek mahşer oluncaya kadar işittirmesi, mucize değil midir? Her kim iki cihanda onun duasını aldıysa, dünya ve ahirette muradına ermiştir. Onun fakire az miktardaki bağıışı, cennetlerin bahçesidir. (Cömertliğiyle meşhur Cahiliye devri şairi) Hâtem-i Tâî onun lütfunu rüyasında bile görmez. "Sen olmasaydın..." (kelimeleriyle başlayan kudsi hadis) onun zatının vasıflarının başlangıcıdır; sonunu ise, ben bilmem, ancak Mevlâ'sı bilir... Cenab-ı Hakk'ın "Ey peygamber" diye başlayan hitabını duyan ve akleden kimse, sonunda onun değerini anlar. Bütün olabilir şeyler onun varlığının tufeyli(yemek misafiri)dir. İki dünya denizi, onun cömertlik deryasının sızıntısıdır.]

na'tı, divanını süslediği gibi, ne derece bir kudrete sahip olduğunu da bize gösterir.

Fevri'nin Arapça ve Farsça gazellerinden üç dilde de mükemmel olduğu anlaşılır. Hayat hikâyesinden haberdar olanlar daha (çok) bilgiler beyan ederlerse edebiyat tarihimize bir hizmet etmiş olurlar.

Son.

Mehmed Muhlis, *Mecmûa-i Edebiyye*, 12 Ramazan 1318 (3 Ocak 1901), Sayı 11, s. 87-88.

KAYNAKÇA

[Abdülhak Hâmid] "Nâ-kâfi", *Gayret*, 9 Mayıs 1302 (21 Mayıs 1886) nr. 19, s. 75.

İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî (1418/1997). *Keşfü'l-hafâ' ve müzilü'l-İlbâs 'amme'stehere mine'l-ehâdis 'alâ elsineti'n-nâs*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

AK, Coşkun (2001). *Bağdatlı Rûhî Dîvânı*, Karşılaştırmalı Metin, Bursa: Uludağ Üniversitesi.

²⁰⁰ Sedef içinden çıkan tek inciye "dürr-i yetim" denir.

²⁰¹ Burada Kur'ân'ın tehadîye dair şu ayetleri hatırlatılıyor: Bakara 2/23-24, Yûnus 10/ 37-38, Hûd 11/13.

²⁰² Eski, hatta bazen Yeni Türk Edebiyatında bu dünya, duvarlarında çeşitli resimler bulunan bir manastıra benzetilir.

- AKÜN, Ömer Faruk (1961). “Şinasi'nin Bugüne Kadar Ele Geçmeyen Fatin Tezkiresi Baskısı”, İÜ Edebiyat Fakültesi *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul, c. 11, s. 67-98.
- AKÜN, Ömer Faruk (2006). “Nâmık Kemal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, c. 32, s. 361-378.
- Ali Emîrî Efendi (1335/ 1919). “Cennet-mekân Sultân Mahmûd Hân-ı Sâni hazretlerinin 1235 senesinde Ravza-i Mutahhara-i Hazret-i Risâlet-penâhiye takdim eyledikleri murassa' şamdan münâsebetiyle inşâd eyledikleri istimdâdkârâne ve mutazarriâne na't-ı şâhâneleri”, *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, 30 Haziran, sayı 16, s. 321-322.
- ARSLAN, Mehmet (2019). *Tayyâr-zâde Atâ, Târîh Enderun'un Tezkire Kısmı*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yay.
- ATAÇ, Nurullah (2005). *Günce 1956-1957, Bütün Yapıtları, Yaşantı*, İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Belîğ (1258/1842). *Dîvân-ı Belîğ*, İstanbul.
- CEYHAN, Âdem, KOŞİK, Halil Sercan (2014). *Recâi-zâde Mahmud Ekrem, Kudemâdan Birkaç Şair- Eskilerden Birkaç Şair*, İstanbul: Büyüyen Ay Yay.
- CEYHAN, Âdem (2011). “17. Asra Ait İki Kitapçık: Nasreddin Hoca “Hikâye”leri ve Türk Atasözleri”, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 9, Sayı 2, s. 121-160.
- ÇAKIR, Mustafa Sefa (2020). *Yahyâ Nazîm Divanı*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yay.
- ÇELEBİ, İlyas (2000). “İnşikâku'l-kamer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, c. 22, s. 343-345.
- EKİNCİ, Ramazan (2019). Fâik Reşâd, *Eslâf, Terâcim-i Ahvâl, Terâcim-i Ahvâl-i Meşâhîr*. İstanbul: DBY Yay.
- Es'ad Efendi. *Atrabü'l-âsâr*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY nr. 6204.
- Eyyub Sabrî (1304). *Mir'âtü'l-harameyn*, c. 2, Kostantniyye: Bahriye Matbaası.
- Fevrî. *Dîvân-ı Fevrî*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY nr. 2873.
- Fevrî. *Dîvân-ı Fevrî*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Lala İsmail, nr. 474.
- Fevrî. *Dîvân-ı Fevrî*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Kitaplığı nr. 763.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1942). “Nâmık Kemal'in Şiirleri”, *Namık Kemal Hakkında*, Vakıf Matbaası İstanbul, s. 11-75.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1948). “Ruhî Bağdadî”, *Aylık Ansiklopedi*, Mart, nr. 47, s. 1370-1373.
- GÜREL, Rahşan (?). *Enderunlu Vâsıf Divanı*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- İLHAN, Attilâ (1995). *Ben Sana Mecburum*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

- İPEKTEN, Haluk (1994). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul: Dergâh Yay.
- KARAHAN, Abdülkadir (1987). *Nâbî*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Kemâl (1303). *Tahrîb-i Harâbât*, Kostantınıyye: Matbaa-i Ebüzziyâ.
- KURNAZ, Cemal (2013). Muallim Nâcî, *Osmanlı Şairleri*, Ankara: Kurgan Edebiyat.
- KURNAZ, Cemal (1993). Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- KUTLUK, İbrahim (1989). Kınalı-zade Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-şuarâ*, Ankara: TTK Yay.
- Medine'nin Son Emanetleri* (ts.). Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Mehmed Muhlis (1316/1900). “Bahar Kokuları Gelirken...”, *Mecmûa-i Lisan*, nr. 44, 30 Mart (12 Nisan), s. 223-224.
- Mehmed Muhlis (1316/1900). “Son Bûse”, *Mecmûa-i Lisan*, nr. 44, 30 Mart (12 Nisan), s. 224-226; nr. 45, 19 Mayıs (1 Haziran), s. 232-235.
- Mehmed Muhlis (1316/1899). “Fâcia”, *Sabah*, nr. 3310, 27 Ramazan/ 8 Şubat, s. 2-3.
- Menemenli-zâde Tâhir (1313/ 1897). “Yeni Edebiyât-ı Cedîde”, *Servet-i Fünûn* nüsha-i mümtâzesi, İstanbul, s. 47-59.
- Muallim Nâcî (ts.) *Lugat-ı Nâcî*. Asır Matbaa ve Kütüphanesi.
- Muallim Nâcî (1305/ 1888). “Nümûne-i İntihâb- 22- Enderûnî Vâsıf Osman Bey”, 22 Zi'l-ka'de (31 Temmuz), *Mecmûa-i Muallim*, nr. 43, s.169-171.
- Nazım. *Dîvân-ı Nazım*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY 2817.
- Nedîm Dîvânı* (1340/1992). Câmi' ve Musahhihi: Halil Nihad, İstanbul: İkdâm Matbaası.
- ÖZER, Rukiye (2018). *Resimli Gazete 1312-1315 İnceleme, Fihrist, Seçme Yazılar*. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi.
- Recâizâde Mahmud Ekrem (1301/1886). *Takdîr-i Elhân*, Dersaâdet: Mahmud Bey Matbaası.
- Rûhî-i Bağdâdî (1287/1870). *Külliyât-ı Eş'âr-ı Rûhî-i Bağdâdî*.
- SOLMAZ, Süleyman (2005). *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı* (İnceleme- Metin), Ankara: AKM Başkanlığı Yay.
- Süleyman Nazif (hzl.) (1924). *Külliyât-ı Ziyâ Paşa, Nazm Kısmı*, İstanbul: Yeni Matbaa.

- Şemseddin Sâmi (1889-1898). *Kâmûsü'l-a'lâm*, İstanbul: Mihran Matbaası.
- Şinâsî (1277/ 1860): “Mukaddime”, *Tercümân-ı Ahvâl*, 6 Rebiülâhir/ 22 Ekim, nr. 1, s. 1.
- Vâsıf Osman (1257/ 1841). *Enderûn-ı Hümâyundan Muhrec Vâsıf Osman Bey Dîvânıdır*. İstanbul: Takvîm-i Vakâyi' Matbaası.
- Vâsıf Osman (1257/ 1841). *Dîvân-ı Gülşen-i Efkâr-ı Vâsıf-ı Enderûnî*, Bulak.
- YAVUZ, Salih Sabri (2005). “Mi‘rac”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 30, s. 132-135, İstanbul.
- YILDIZ, Fakirullah (2024). Şeyhülislâm Ebû İshakzâde İshak Efendi, *El-İstişfâ fî Tercemeti'ş-Şifâ- Şifâ-i Şerîf Tercümesi*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.